

JELLENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- ACZÉL GÉZA verse 857
TANDORI DEZSŐ versei 858
SCHEIN GÁBOR verse 864
LACKFI JÁNOS verse 866
PAPP SÁNDOR ZSIGMOND: Egy kihallgatás örömei (*regényrészlet*) 868
GRECSÓ KRISZTIÁN: Ördöglugas (– a Doktor urak –) (*regényrészlet*) 888
MÉHES KÁROLY: A húsvéti fanyúl (*novella*) 892
GÉCZI JÁNOS: Honvág a Paradicsomba (*esszé*) 899
KIRÁLY ODETT verse 904
MESTYÁN ÁDÁM verse 907
TATÁR SÁNDOR: Ralf Rothmannról (*a fordító jegyzete*) 908
RALF ROTHMANN: Holdtól holdig (*novella*) 910

*

- TÜSKÉS TIBOR: Dénes Tibor ébresztése (*Kísérlet*) 918
DÉNES TIBOR: San Michele igazi regénye (*esszé*) 931
KÁNTOR LAJOS: Barátság kényszere (*Szabédi, Jékely – évek, évtizedek*) 935
SELÁF LEVENTE: Bevezetés Jacques Roubaud életrajzai elé 940
JACQUES ROUBAUD: Életrajzok 942

*

- NAGY BOGLÁRKA: Nyelvdüh és nyelvszomor (*Parti Nagy Lajos: A fagyott kutya lába*) 954
SONNEVEND JÚLIA: Let's talk about sex, baby! (*Éjszakai állatkert. Antológia a női szexualitásról*) 960
SÁRI B. LÁSZLÓ: A neheze (*A feminizmus találkozásai a (poszt)modernnel*) 964
BÉNYEI TAMÁS: „Lassan elfogy a test” (*Láng Zsolt: Kovács Emma születése és más elbeszélések*) 969
SÁNTHA JÓZSEF: Fénypor (*Bán Zoltán András: Susánka és selyempina*) 974
MEDVE A. ZOLTÁN: Magányos tangó (*Aleš Čar: Kutyatangó*) 977
NÁNAY FANNI: Egy nap Moszkvában (*Jevgenyij Griskovec: Az ing*) 981

2007

SZEPTEMBER

*Folyóiratunk az Oktatási és Kulturális Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat
és a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával jelenik meg.*

A *Jelenkor* a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1. – Városi Képtár Antal-Lusztig Gyűjtemény, Rákóczi út 11.

VIDÉKEN: **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt – Fókusz Könyvesbolt, Hunyadi u. 8–10. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi

u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19–21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – JATE bölcsészkar könyvtár.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magister Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – Írók Boltja, VI., Andrassy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7.

www.jelenkor.net

600,– Ft

JELENKOR

JELENKOR

L. ÉVFOLYAM

9. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

**BALLA ZSÓFIA, CSUHA ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ**

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7-8.

Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.

e-mail: jelenkor@t-online.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válaszborítékkal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 7-8. Telefon: 72/310-673),

az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap,

Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és

a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.

(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,

(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)

valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 3600,- Ft, a II. félévre 3000,- Ft,

egy évre belföldre: 6600,- Ft;

a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: 16560,- Ft, légi szállítással: 20040,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNKA

A JELENKOR JÚNIUSI SZÍNHÁZ-SZÁMÁT június 14-én a pécsi Irodalom és Művészetek Házában Egressy Zoltán drámaíró, Szűcs Katalin Ágnes színikritikus, illetve Ágoston Zoltán, a *Jelenkor* főszerkesztője mutatta be.

*

„A VÁROS MINDÖRÖKRE” címmel a *Jelenkor* estjére került sor július 15-én a Tettyei romoknál Fehér Anna és Sztankay Orsolya színművészek közreműködésével. Ennek során olyan műveket hallhatott a közönség, amelyek a régi és közelmúltbeli Pécsen elevenítették meg. A városhoz és a laphoz kötődő egykori és mai alkotók közül többek közt Csorba Győző, Esterházy Péter, Galsai Pongrác, Makay Ida, Mészöly Miklós, Pákolitz István, Pálinkás György és Weöres Sándor művei hangzottak el a színművészek tolmá-

csolásában, a lap két meghatározó munkatársa, Bertók László és Parti Nagy Lajos pedig saját írásaiból olvasott fel. A szövegeket és Hamerli Antal 1939-ben készült Pécs-filmjéből a részleteket válogatta, az estet összeállította Ágoston Zoltán, zongorán közreműködött Bagi Dániel.

*

A MŰVÉSZETEK VÖLGYE fesztivál keretében a *Jelenkor* folyóirat tíznapos irodalmi rendezvénysorozatának adott otthont Pulán a Bárka Kiadó. A meghívott szerzők Bertók László, Garaczi László, Konrád György, Tóth Krisztina, Kukorelly Endre, Kovács András Ferenc, Nádasdy Ádám, Parti Nagy Lajos, Spiró György és Tolnai Ottó voltak, akikkel Ágoston Zoltán, Bérczes László, Háy János és Szikszai Rémusz beszélgetett.

Szerzőink

- Aczél Géza (1947) – költő, kritikus, az *Alföld* főszerkesztője, Debrecenben él.
Tandori Dezső (1938) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Schein Gábor (1969) – költő, író, esszéista, irodalomtörténész, Budapesten él.
Lackfi János (1971) – költő, műfordító, a *Nagyvilág* rovatvezetője, Zsámbékon él.
Papp Sándor Zsigmond (1972) – író, Budapesten él.
Greccsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.
Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.
Géczi János (1954) – költő, író, az *Iskolakultúra* főszerkesztője, Veszprémben él.
Király Odett (1986) – költő, Pécsen és Nagydobszán él.
Mestyán Ádám (1979) – költő, Budapesten él.
Tatár Sándor (1962) – költő, műfordító, az MTA Könyvtárának munkatársa, Törökbálinton él.
Ralf Rothmann (1953) – német író.
Tüskés Tibor (1930) – író, irodalomtörténész, a *Jelenkor* egykori főszerkesztője, Pécsen él.
Dénes Tibor (1907–1983) író, esszéista, irodalom- és színháztörténész.
Kántor Lajos (1937) – irodalomtörténész, kritikus, esszéíró, a kolozsvári *Korunk* főszerkesztője.
Seláf Levente (1974) – irodalomtörténész, műfordító, Budapesten él.
Jacques Roubaud (1932) – francia író, költő és matematikus.
Nagy Boglárka (1967) – kritikus, a *Jelenkor* szerkesztője, Pécsen él.
Sonnevend Júlia (1979) – kritikus, Budapesten él.
Sári B. László (1972) – kritikus, irodalomtörténész, Pécsen él.
Bényei Tamás (1966) – irodalomtörténész, kritikus, Debrecenben él.
Sántha József – kritikus, Budapesten él.
Medve A. Zoltán (1961) – kritikus, műfordító, Pécsen él.
Nánay Fanni (1972) – polonista, műfordító, színházi újságíró, Budapesten él.

ACZÉL GÉZA

verstan

egyszer eljutni odáig ahogy kedvetlen kedvvel minden ihlet nélkül
a profi szánt bekötve kemény szeszeit műkedvelő üres terekbe a műbe
sose szánt téma-darabokat motyogva szórogatva egyre rá se hederítve
a hegyre menetre az elkoptatott kizsigerelt talajba s csak akkor kerülve
bajba ha a kérdés végét új módiból felhintázva a kilakkozott kokott
rálegyez – mester mért viseli ily méltósággal a rímeket és a társadalmi
kataklizmákra mért van göcsörtös gondja csak nem népből gondolkodik
maga is mondja vagy már nincs megbízható állítmánya a kettőt nehogy
kéjesen összejátssza mert feljebb tolom szűk homlokomon szivárványban
játszó napszemüvegem ilyenkor az ember még fáradtabban elmereng
s a vak kongásra szétfoszlott tények között kész valamiféle számvetésre
mely annál bölcsőbb minél lazább a lélek kékje nem ugatnak benne kutyák
lemállik a fölkenet arcról a hiúság fodra a tüzelő indulat sápadtan indul
csöndes lakodalomba a megbocsátó erénnyel leszámolva hivalkodó
fénnnyel ezzel a röpke útitárssal ki pánikszerűen megszűnik az aligha
létező másvilággal hisz csak a test fénylik két pattanás közt az üde bőr
szomorú szemekben a biotüzekkel megrakott elme ahogy átmossa rajta
ragaszkodását a csöppnyi lét szerelme és a másikat szorító könnyörgő kéz
az egymásba átlüktetett erek négyzetre emelt magánya s csak mindezek
után vánszoroghatunk ki arra a félreeső huzatos állomásra hol nehezen
sűrűlő anyagok miként az elkerülhetetlen rákot a szellemet kitalálták
és naiv tereken ücsörögve fontoskodva várják a lét szolid jobbra fordulását
az igények szerint szétosztható kenyeret a telibe gondolt világot mely majd
az öntelt bölcsesség mentén megered terelgetve magával a sok néma létbe
szorultat kik akkor is feledik a múltat ha lengenek bennük színes hinták
megcsillannak az örömből letöredezett elhasznált cserepek míg álcázásnak
kikandikálnak labilis fészkekből gyanútlan gyerekek majd rosszaságból
ráülnek a talált költeményre billegő székek ez kérem és itt a vége minden más
csak csalás kalandorok vagy széplelkek kivételesen mondjunk egy imát

Az öntevékeny kéménybélelő

„Ha rajtam állna, odaállnék a fellegrári
kéménylukhoz, aztán beleszarnék, ennek
az egész modern világnak itten a fejére.”

*Ismert szerző új Kálnoky-szövege
„2007 áprilisa”*

*Míg a Befuccsolt tündérmese című, egész jó
pop szól, írom ritmizálatlan ezt, és főleg
nagyon kéne már szarni, amit nem ír föl az
ember korommal a kéménybe, ablakba se teszi
ki, nem, bizony, az, hogy írás közben szarni
kéne, oly érzés, mely nem húr, hogy túlfeszítsük,
mert hányszor volt velem ez – a „hányszor”
hozza be, hánynom írás közben ritkán kellett,
múzeumba sietni, alagútfúrást nézni, hulló
cserepek alá állni ritkábban kellett, ám ez –
igen, ez a húr gyakorta úgy túlfeszült, hogy
sebte rohanás ellenére is (Kálnoky-kifejezés)
az első petty, a magas C-t jelképzőn mintegy,
a WC alacsony csészéje mellé hullt (s nem ám
mintegy), takaríthattam.*

*Takarítottak-e
várak hős, kétségbeesett (vagy nem esett)
védői, mielőtt kitortek (többszörsz reménytelen),
viszont jöttek-e hozzájuk még akkor,
ismétlem, mintegy (kábé értelemben) hamari
holtuk előtt kishatóságok, kéménybélelési
kötelezettségükre figyelmeztetve őket?
Ah, a fellegrárak kéményei, véres falak,
erősebbek esetleg, mint az atlanti, netán
a bécsi tornyok (H. vezér emlékjelei),
fúrhatatlanok tkp. Ah, Z. Miklósnál a kéményes
embereket nehezebben képzelem, mint
Kafka fellegráránál a lélektelen hivatalnokokat.
(Ez szép szó, ülünk le kis – füves – halomra.)*

Üljünk le kis füves halomra, lentebb
teniszeznek, körül kutyák rohangálnak,
Manet, Monet általam végfejlettségi
(mai) fokomon viszonylag jól elviselhető
(mert szemünkben csúnyácska, kevéssé
önmegvalósító) női sem hiányoznak. Békés
a táj, bővülő légiforgalmunk masinái
szállnak csak fölébe, nem térképet,
de nemsokára tán már katari, dubai
szalvétákat teregetnek ölükbe az utasok.

Jön föl a nap, ösztönös (és jaj, jaj, tört
lábú) verébkém még erőteljesebben harsog, s
mire a versben (tisztázásakor, másnap) idáig
érek, mintha iskolakönyvből tanítanák a vissza-
csatolást, újra a Befuccsolt tündérmese jön,
Sunrise Avenue, aki érti, érti. Jön föl a nap,
kis kutyaszarhalmokat világít meg, egyebeket.
Elképzelem Kafka kastélyát (a szigetvári várat).

Viszik épp K. urat, mert fellegvárát nem volt
hajlandó hagyni kikéménybéleltetni, ezt ál-
modhatnám. Ah, hagyjuk. Én, aki 30 év, az utsó
verébhál után már verebet se akartam volna többé,
hadd éljek oly szívvel, hogy: „Biztos érzek,
csak nem érzem”, hadd mondhattam volna rizikó
nélkül: „Nem elég, hogy elegendem van az egész
(isteni? modern?) életből, még meg is kell halni”,
nem, a mély átéléseket (irodalom, lófogadás,
szeretet-hazugság) mind elhagyhatjuk, de mint Szon-
dinak (tesztelte Arany!), kell medvéink, Teddybear,
sorsáért aggódunk, mi lesz velük halálunk
után, kell madárkánkra gondolnunk, feleségünknek,
mondjuk tolsztojian, még a kutyus is ott van,
nélkülünk sok lenne, plusz az egész város
kéménybélelése.

Nem rohanunk hát ki
a törökre, nem törünk ki. Tört bokával, karral
pláne bajos. Jární alig tudunk már, a villamost
se az emberközelség miatt kerüljük, de egy rö-
hej vagyunk ily helyen, mint a magas lépcső.

Ülünk kis halmunkon, legyen az bár füves dimbi-dombi
alattunk a Tabánban, vagy egy halom szar, mely fe-
lett elábrándoztunk Duchamp nagymester csészéjén,
seggünk alatt műanyag glória, felettünk

*a bélelendő kémények. A török egy toronydarut
hozatott át Sztambulból, ott jól rádőlt már
egy lakónegyedre, hátha a szomszédos építkezésen,
házunk felett is megbillen a darumadár, egész
életem messze-felé szálldogál azonnal, végem.
Mondjam, Pilinszky: ezért tanultam járni, ezért
lettem, kevéske bár, de ezekért a kurvaanyázásokért?
Z. nagyúr biztos kurvaanyázott, Kafka aligha.*

*Kafka hazament a kocsmakertből (én már oda se járok),
megérkezett kis szobájába (atyai ház s áldásai, tarkák),
kinyitotta az ablakot, belesóhajtott a szőlőlugasba,
mely a nemrég múlt boldogságot már nem adta,
hiába szólt a trattatatta (a kéménybélelők sikerünnepéről),
Kafka szobája az ő fellegrára volt, innen hurcolták el
K. urat, ha megéli, innen hurcolták volna el őt is.
A történelmi dolgok leperegnek, a korszakok nagyszerű
jelszavai elszállnak, a Világ valahogy megy előre,
kéményekbe nem korommal írnak, hanem béleléssel,
de míg világ a világ, csak jól célozz, le fogod szarni. Talán.*

Kétszer négy sáv rózsza

*„Hogy az emlékezet jégmezőin
Az emlékekkel összevéteti magát
És nincs szüksége többé senkire”
(Kb. Apollinaire, Vas István fordítása)*

*Magamban „Az öntudatlan kéménybélelő” kifejezést
ízlelgettem, így mentem a Fehérvári úton a vasúti
hidacska felé, valami okból megmakacsoltam magam,
és csak az ottani gyógyszerteret tudtam elképzelni
egészen mindennapos igényeim elégítésére – prosztata
ügyében P.; felfúvódásában E.; szemkenőcsnek, mellyel
fogínyemet is ápolom, csakúgy, mint feltört lábamat,
S.; és két csöppentő micsoda az új vitaminhoz, melyet
invalidus-és-mindenek-csúcsa madárkánk kap – ám
a bécsi vonatra ugyanúgy nem gondoltam, mint
rég még, nemrég, és a kiállításomra se arrafelé,
és ott lakó barátomra, de még a vasúti töltés részsűjébe
temetett kora téli cinkére se, nem, teljességgel*

igazolta egész járkálásom, hogy semmit nem akarhatok (benső evidenciám folytán) figyelembe venni, ami nem benső evidenciámból fakad, magyarul nem az, hogy le van szarva minden, de hogy egyáltalán nincs képességem rá, rajtam kívüli dolgokkal törődni.

„Az öntevékeny kéménybélelő”, ah! Még a saját versem címét is rosszul idéztem, ráadásul itt, versben, ennyit – Tolsztoj után szabadon – az irodalomról. Elintéztem intézendőimet, örültem, hogy 30 évvel ezelőtti vitaminkészítményünkhöz visszatérhetek, sőt, ajánlja is az állatpatika, „azért, mert régi, még lehet a legjobb” felkiáltással, rémüldöztem s részvétet éreztem a Fehérvári út lakói iránt a nagyépítkezés mellett, állandó toronydarurizikók, a zaj, a por, a patikában mondták, mind többen élnek füldegővel. Dugják egymást fülön! – ily obszcén gorombaságot sem gondoltam, nem, aki úgy van mindennel, ahogy én, vagyis hogy ami már tárgyi, dologi, aminek kiterjedése van, maradjon úgy, ahogy az én lakásrészemben összehalmozódott, folyóirat, kézirat onnét kibányászva ugyan nem lesz, semmit átmenetileg sem rámolok át. A legmakacsabb, művészettörténeti hírű makacsok hozzám képest rugalmas békediplomaták, csak hát nemrég még hitt szabadságom nemlétével kellett – épp a kéménybéleléses fenyegetések, munkálatok stb. révén – szembenéznem. Néztem hát, már nálam a régi Joli-viti, a madárpatikából (micsoda patikajárás), és néztem, a B. B. út legszélesebb helyén, balra. Pirost kaptam,

gyalogos, nem haboztam, nem gondoltam semmivel, láttam, balról autók nem jönnek, nekivágtam hát, de még azon se töprengtem, hogy megoldottam Gertrude Stein nagy mondását: „A rose is a rose is a rose”... Mint műfordító, mint különféle kultúrákat egyszerre szolgáló geótás és goethés, íme, ez a megoldás (senki rá nem jött még? spanyolviasz lenne?): Egy rózsa = egy rózsa = egy rózsa. Tehát az „egy rózsa” fogalma (ténye) az, hogy egy rózsa tényleg egy rózsa, nem írtam ezt még? na és ha; Egy És Ha = EGY És HA = egy és ha... hahaha, mondjuk, nem gondolkodtam, ahogy a pirosnak nekivágtam, pedig micsoda pofonegyszerűség, egy rózsa: egy rózsa = egy rózsa, mi más lenne, és akkor az egy rózsa, amelyik egy rózsa tényleg, nem egy kéménybélelőanyag, nem egy szabványrendelkezés, nem szabadságelvétel, baszogatás, nem semmi, hanem rózsa, az egy rózsa, az egy rózsa akkor.

Hogy igenis jön az autócsorda – három sáv? kettő? pláne, hogy az én pirosomnál legyezőznek szét, adott esetben –, az még a kisebbik baj volt, de jött a tojássárgája színű (közel volt halálom, tisztaságával láttam mindent tisztán) villamos, nem bír leállni, átmentem előtte a két villamossínpár közti sávba, hitem szerint ott meg lehet állni két villamos elrobogása esetén is, és akkor szembe jött az ilyenkor délelőtti útjogosan a villamossínen közlekedtethető hatalmas dupla busz, kicsit elhajolt, nem rám jött, szerencsére nem lendült a fara, elment, ott álltam, de ezzel nem volt vége, mert mögötte, igaz, nem a villamossíneken – szerencsék –, jött egy másik 7-es busz, az is elment, mondom, plusz mázli, hogy a sárga vilusz mögött nem jött a síneken, mert jöhetett volna, autó, 60-nal, akkor végem; így a „Bukarest-ház” és a Györe Balázsék oldala felé vezető utat már nyugodtan vártam meg pirosban, elhúzott pár kocsit ott, semleges tényezők, átértem a Balázsék oldalára.

S mondhatni, mindez színjózanságomban esett meg velem, és hogy ráíttam-e aztán pár decit, nem tartozik ide, a lényeg: hogy otthonra tők elfeledtem az egészet (a kémény-bélelés kötött le, az, hogy új fűtési rendszert nem engedek a lakásban, ez nekem a fellegvár, a Zrínyi tornya, a Kafka odúja, bocsánat, gyönyörű szobácskája, nyilván), és csak első felébredéskor (prosztata) ugrott be hidegvágással a feledett eseménysor, rózsapirosság, róthltmljő, csak hadarom, lichthóf a pokolba, minden. S micsoda szenv nélküli vérről hidegkedett bennem engem meg se borzongatva az ily-oly emlék. Igen, vagy 40-nel, 50-nel a busz, a másik, a villamos 60-nal, kocsik csordában, és szemem se rebbent. Csak

csipát töröltem ki, szokásos elalvási gyakorlatom végeztem (félíg kitakarózni, gyerekkori megbízhatóságba vissza, integettem kis sánta verebünknek a másik szobába), körül a halmok, tömérdék köbméter papír, mögöttem a „bűnös kéményű” cserépkályha, és bennem semmi. Akárha

Kant csillagos ege akart volna szétpöccsenő beleimmel, péppé zúzódo csontjaimmal a kétszer négy sávba szét-fröccsenő, különféle járókelők s mások által iszonyodva megbámult vérről, rózsák, akkor is távol járó értelmi képességeimmel – hogyan vághattam a pirosnak! miféle gyermeteg hittél, hogy nekem, ha mindent kihagyok az életemből, a többit aztán lehet! ezerral, így szoktam csapot javítani, fotellábat leukoplasztózni, sült fagylaltot álmodni gombába töltve a jeges rézsűről, és ahogy rádöbentem az egész borzalomra, mely a pár évvel ezelőtti tűzoltóautós-majdnem után második legrettentőbb halálfenyegetésem volt, hidegvágások

verekedtek bennem, egyszerre tudtam szemkenőccsel ápolt
foghidamra gondolni, arra, hogy rohadt életbe, nem bírok fogyni
– de villamos által azért ne! buszkerekre ráfrontyolódva,
csont s vér –, teljes, nemlétes hidegséget éreztem saját
eseménysorom iránt, és

1.) igazolva éreztem magam, hogy senkiből nem kérek,

2.) és hogy a magam irodalmi rózsahipotéziseiből se.

De „HA”: legalább nem kellett volna hallanom ma, hogy a fókabébi-
ket elevenen nyúzzák a vadászok? És az égre meredt szemek emléke!

Tolsztoj, mind mások vagyunk, változatok más-más témákra.

Helyetted is mondhatnák, Lev Nyikolajevics, galambom,
akár Hurtetyin Graszkovátesz Efraimboldót is. Mint mást.

Csak eztet akartam mondani. Ha eddig bármi kétség forgott volna
fenn, s lenn. Szétszórt vörösrózsa testünk a földre leszállt
erkölcsi törvény? Hogy odáig eljutunk, a bennünk lakozó blöd ég?
Na. „2007 Húsvétja előtt épp” (Az iszonyval meredő fókaszemek...)

(halévi szerelméért bánkódik)

mint trónvárosba megkent zarándokot,
 vágy űzött hozzád, és nem sirattam
 a kertet, melynek én ültettem fáit,
 hajtásait öntöztem, s mire a
 szeles völgy fölé ért a Nap, ott látott
 ágyásai közt. és nem gondoltam
 a barátokra sem. volt, akit közülük
 régen eltemettünk, volt, aki csak
 most kezdett kinőni abból a korból,
 mikor az ifjú még nem ismeri
 magát mások szemében, hajlamos nagy
 elkeseredésekre. s miattad
 elhagytam feleségemet, fiamat
 is. ha eszembe jutnak, mélyeket
 lélegzem és eltakarom az arcom.

a lombok árnyát fölcseréltem érted.
 e sötét odúra törött nyelvű
 retesz kattant, rossz szagokkal vad hasáb
 ég, s bár futnék zsámolódhoz, kelet
 felől tavaszillat amíg nem száll, itt
 kell vesztegelnem. már azt hiszed tán,
 nem is jövök. haragszol, mert hiába
 vársz. de a felhőkapun ha látsz majd
 belépni, nem félsz többé, haragod is
 elszáll, és büszke leszel az
 asszonyok közt. addig a kegyelem
 angyala kísérfen engem. mert
 élek én, és szerelmet viszek hozzád.

*

ki kedvesét házában vágyakozva várja,
 s mint gyümölcsöt eszi, mint hús italt issza nevét,
 issza nevét, de vigaszt nem lel, hamar fárad.

azt hiszik róla, hogy beteg. nevetését sosem hallják,
 szeme tükre nem ismer fényt, s fénye nélkül arca hervad,
 arca hervad, és mint házban, ha rég nem lakják,

úgy él benne a néma árnyék. de nem beteg ő.
minden reggel korán fölkel, ablakot nyit, kinéz rajta,
kinéz rajta, s bár nincsen róla emlék, közeledő

kedvesét látja. és köszön neki, és ő belép.
leülteti, gyümölcsöt hoz, s mint gyöngyöket, mik elgurultak,
elgurultak, nincsenek meg, szőlőt esznek s kenyér belét.

*

foglyul ejtett hallgatásod,
talpalatnyi helyre zárt,
s mi a zárat megoldja,
örökös helyvesztésre szán.

ez nem hely arra, hogy megértsem,
szabadítóm egykor te voltál.
ébren fekszem a nedves földön,
és te hallgatsz. elfelejtettél talán?

*

átvonult rajtam az árnyék, mint házfalon, ha
körbejárnak déli órák, és bejárja útját ferdén-sötéten,
ferdén-sötéten, míg kívül fény van, a fák törzse, lombja.

és tudom már, nálad voltam akkor. éltem én, örök
szűkösség cselédje, nélküled, és nem volt, aki ezt a lelket,
ezt a lelket itt földerítse, míg a lassú árnyak között

sötét órám lepergett. de amit gondoltam, te gondoltad,
amit kezdtem, te akartad, s ha nélküled el is veszttem,
el is veszttem, nem találász meg, tudom most már, ott vagy,

s ébren őrzöl, ha én alszom, ébren őrzöl, alszik lelkem,
ez a lélek itt, mely tiéd már, elárvult özvegyen.
elárvult özvegyen várlak téged, s nem kutatlak semmi jelben.

*

hűtlen idő,
benne bíznaál?
ó, mily hosszú
volt utam,

*és mily gyorsan
futott el a nap!
óvd a testvért,
ne vétkezzen!*

*és mi benned
már növekszik,
félj, mert holnap
túlnő rajtad.*

*emberkéz itt
mit tehetne?
teremtmény vagy,
és mi benned*

*bomlik, sarjad,
nem tiéd az.
teremtőd
kezedben van.*

L A C K F I J Á N O S

Elsősegély

*A padlón fekszem, szétszakadt ütőeremből
spriccel a vér, az üvegszilánkhhoz nem szabad
nyúlni, majd a mentők, feleségem mormolja
a helyes sorrendet, ne legyen ideges,
mutatóujjával a bicepsz két kötege között
erőteljesen a felkarcsonthoz nyomja az ütőeret,
csillagokat látok, üvöltök, ezt inkább ne,
órájára néz, nem érted, hogy különben
elvérzel*

*A padlón fekszem, a bukósisak a fejemre
szorult, behorpadhatott, amikor
a motorról lerepültem, a fejem tompán
sajog, a nyakat hátrafeszíteni nem szabad,*

majdnem biztos, hogy eltört pár csigolya,
órájára néz, jöhetnének már
A padlón fekszem, kiáltásra nem reagálok,
feleségem az arcomba fúj, még mindig semmi,
a pulzus rossz, a légzéssel is gond lehet,
a légvételek száma percenként nyolc alá süllyedt,
ingemből kitép egy darabot, államat
erőtlenül feszíti lefelé, mert még a halott
állkapcsa is hetvenkilós erővel képes harapni,
számból kikotorja a fehéres nyákot, a vásznat
orromra teszi, nehogy a szájába menjen,
aminek az orromban a helye,
néhány határozott befúvás-szívás,
órájára néz, jöhetnének már, mi lesz,
ha nem sikerül
A padlón fekszem, először a koponyacsontot
tapogatja körbe, nincs deformálódás,
végig a kart, az ujjakat, a vállat, a szegycsontra
rátámaszkodik, a bordák szörcsögő hangot
hallatnának, ha lenne törés, medence, egyik láb,
másik láb
Térdemet felhúzza, jobb kezemet becsípteti a fenekem
alá, bal kart keresztbe a mellemen, hármat számol,
hirtelen oldalamba dönt, a fejtartást ellenőrzi, jobb
karomra óvatosan áttolja vállam súlyát, bal karomat
háromszögben kihúzza, bal láb kinyújtva, jobb láb
szintén háromszöggé nyitva, stabil oldalfekvés,
líheg, mert nem könnyű egy ekkora testet
mozgatni, nézi az óráját, sikerült, egy percen
belül van, kicsit izgatott is, holnap vizsgálják
elsősegélynyújtásból

Egy kihallgatás örömei

(Regényrészlet)

Rudolf bácsi nem volt mindig ártatlan. Nem is lehetett. Bizonyos korokban az ártatlanság nagyobb véteknek számított, mint a legaljasabb rémtett. A temetés után, erre tisztán emlékszik, még a bosszú nevetséges vágya hajtotta. Pár napig haragból és gyűlöletből írt, maga is meglepődve azon, hogy efféle elvakult érzelmekre képes, hogy ilyesmi is kisarjadhat az ő kordában tartott lényéből, miközben épp az írás vette el – minden oldallal jobban és jobban – a harag ízét, nyugtatta meg fokozatosan. Írni, jegyezte le az első hónap végén, annyi, mint feloldozni önmagunk, és másokra ruházni át az emlékezés terheit.

Eleinte nem győzött csodálkozni, hogy amiket jelentés gyanánt átad a beszerző tisztnek, ez a halott, dermedt matéria milyen lelketlenül fecsegi ki a titkait. Hogyan árulja el Kalcseket és leplezi le a félszeg Mecseki üzelmeit. Miként dőlgeti az elsőt és veri véres péppé az utóbbit a maga kérlelehetetlen és fürge logikájával. Nem is érti, miként hihette korábban, hogy az írásért cserébe a hosszú oldalak majd a hallgatással lepik meg, hogy amit egyszer leírt, az többé nem támadhat föl? Hiszen úgy préselte le őket, mint ahogy virágokat préselnek a lexikonok lapjai közé, ám ahelyett, hogy szétporladtak volna, a lakók feléledtek és kihajtottak a papírlapokon: idegen és vad nedvektől kezdtek duzzadni, a mondatok fekete nedveitől, s úgy születtek újjá, torzan és csökötten, mintha egyetlen bűnüket sem lennének képesek titkolni tovább. Védtelenek voltak, miközben kérkedtek is védtelenségükkel. Nem is kellett őket különösebben faggatni: elég volt rájuk nézni, majd azonnómód felolvasni az ítéletet.

Ki védhette volna meg őket?

Szilasínét például, a töppedt öregasszonyt az első emelet négyből, akinek a szaga leginkább a termálvízhez hasonlított, amely a közeli strandról párállott át minden télen. Olyan meggyőzően, hogy Rudolf bácsi üres óráiban legszívesebben megmártózott volna benne, és szinte biztos, hogy amíg az özvegy bőre ellenállt a májfoltok rohamainak, és az idomok sem tűntek még leigázott bástyáknak, megtaposott romoknak, addig sokan meg is tették. Persze tudjuk, mindennek eljön az ideje, ám bár lehet, hogy Szilasínének kicsit hamarabb jött a kellenél. Hamarabb ébredt rá bárkinél, hogy ő már senkit sem gyógyíthat meg, senki sem keresheti nála a kiutat makacs nyavalyáiból, s talán maga a termálvíz is elszivárgott már, hátrahagyva a szagot, mint egykori képességek kínzó emlékét, és valami ismeretlen eredetű, ám annál intenzívebb érzékenységet, hogy ne is tudjon végignézni úgy egy híradót, hogy ne sóhajtson fel minduntalan: jajistenem, jajédesistenem. Ezt ugyanúgy kiválthatta afrikai éhínség, mint kanadai bányaszerencsétlenség vagy tájfun Japán partjainál: Szilasínének semmi sem volt elég messze, semmi

sem volt elég jelentéktelen. A későbbiekben már ez sem kellett, a nyomorúságnak ez a tömeges mérete, elég volt valamilyen elkapott pletyka a folyosón: féltékenységből elkövetett gyilkosság, súlyos baleset valahol a városszéli utakon. Rokonai mesélték, akikhez minden évben levonatozott néhány hétre, hogy már a tévés vetélkedőket, a kimittudokat se nagyon élvezhette mellette az ember, mert Klárika végigsóhajtozta azokat is, hiszen valaki mindig veszített, valaki mindig kiesett, jajistenem, jajédesistenem, mint ahogy képtelen volt nevetni a bakizó bemondókon, a hasra eső pincérekben, mert a nyomorúság ott rejtőzött a legharsányabb poémokban, a legártatlanabb csínytevésekben is, mintha az egész világ kizárólag a nyomorúságra szövetkezett volna, mintha ez rágott volna mindenek belsejében. Így aztán nem volt, nem lehetett olyan, aki ne szégyellte volna mellette saját szívtelenségét, mert a rokonok igenis kiszurkolták, hogy ne a Zempléni Cukorgyár Vegyeskara, hanem a Napsugár Ragtime Band jusson tovább, és meg tudták érteni, hogy nem zabálhat mindenki annyit, amennyi belefér, és nem lehet mindenütt szép idő, és néha az emberek minden különösebb ok nélkül ölik egymást. De ez a beletörődő megértés tömény gonoszságnak tűnt Szilasiné empátiájával szemben, még akkor is, ha soha nem vágott fel ezzel, nem dorgált meg senkit vagy nem hivatkozott fennhangon a lelkiismeretre. Zsigerből sóhajtozott, mint egy istenverte gép, amely épp most gyónja meg három műszakban a világ bűneit.

Tavaly nyáron, amikor már az egész ház a focivébé lázában úszott, taktikát váltott: már nem nyilvánosan sóhajtozott, igaz, tévézni se nagyon lehetett vele. A kánikulára hivatkozva mogorván utasított el minden meghívást. Vele ne közősködjön senki, sziszegte ki az ajtó résein. Töpörödött süteményeiből sem rakott már ki kóstolnivalót a gangra, hogy a Veterényiék girhes gyerekei rájárjanak, de Rudolf bácsit nem verte át. Mindvégig tudta, hogy hiába ez a látszólagos visszavonulás, hiába zsonglőrködik, tekeri fel az esti film hangját, mert a jajistenemezést nem hagyta abba, nem biza, magában motyogja vagy a takaró alatt nyüszíti, teljesen mindegy, mert a szándék a fontos, a visszaesés ténye. Ráadásul az is egyre világosabbá vált, hogy most nem a híradó ostoba tudósításain, nem a nyugat látványos romlásán sóhajtozik, hanem rajtuk, Rudolfékon, a családon, amely a szeme láttára esett darabokra, mert ez is volt annyira szaftos, annyira mutogatnivaló, mint a tévé kozmetikázott hírei. Persze, ha Rudolf enged, Szilasiné vele minden bizonnyal kivételt tesz. Talán szólnia sem kell, és átjár hozzá délutánonként, fogja a kezét, mint a kórházban, és fülébe bújja a részvét szirénhangjait. Talán még takarított is volna, csak hogy részesüljön a fájdalomtól, hogy Rudolf neki is kiporciózzon valamit. De nem szólt. Azért se. Inkább addig írta, addig sorolta Szilasiné bűnös tetteit, amíg az agyvérzés végképp el nem vitte. Utána már csak a rokonai jöttek, akik azt hitték, néhány manőverrel átrendezhetik itt a viszonyokat, de aztán őket is megírta, mert az egész könyvtárat lehordták a kuka mellé, csak a kemény kötésű Victor Hugo-sorozatot és a Pallas Nagylexikonát tartották meg. Az egész gyűjtemény ott rohadt el a kapualjban, pedig volt közöttük hivatalos irodalom is, de a piros fedelek közé még a guberálók se nyúltak, mert úgy járta, hogy mérgező, akár a higany.

A házban mindenki úgy hitte, hogy Rudolf bácsi is gyászol. Pár évvel ezelőtt ugyanis Szilasiné még családtagnak számított: Mártát és Balázst mindig onnan, a gobelinek és az akkurátusan felszolgált teák párájából kellett haza-

rángatni. A fia leginkább a mesés, fahéjjal bolondított tejbegrízekért járt be a nénihez, amelyekhez apró porcelántálakban reszelt alma is járt, de ezekről otthon már csak mérsékelt lelkesedéssel beszélhetett, mert annyi bölcsség már belé is szorult, hogy előre tudja: más főztjét nem lehet büntetlenül dicsérni az anyja előtt. Pedig igaza lett volna, hiszen Márta akkoriban már csupa ízetlen, komisz dolgot tett eléjük az asztalra. Ha épp nem kapott oda, akkor rágós lett a hús, tocsogott a krumplipüré a már savanyodó tejtől, és a máskor elronthatatlan krumplilevesből jéghegyként bukkantak elő az összezsomósodott rántás darabjai. Balázs nem is értette, hogy az apja miért nem szól semmit, miért bújik a tányérjába és kanalazza ki engedékenyen, akár egy kezdő férj, a sós, szétfőtt leve-seket, miért rágja egyre vörösödő képpel az egybesültet, hogy aztán hálás, képmutató arccal még meg is köszönje. De hát mi ez az egyezményes némafilm? Talán ezzel mutatja ki az érzelmeit, hogy a szart is úgy eszi, mintha franciasaláta volna? Miféle dedós játék ez, hogy az anyja épp annyira főz rosszul, mint amit az apja és az ő gyomra még elvisel? Ettek, szó nélkül, akár egy család.

De Szilasinéhez menekült Márta is, ha friss levegőt akart szívni, mert Rudolf szinte már zabálta a Snagovot vagy a filter nélküli Carpațit, minél olcsóbb volt, annál többet. A füstszünetek alatt, ahogy Márta nevezte az egyre gyakoribbá váló látogatásokat, aztán minden szóba került. Rudolf sejtette, hogy a várva várt figyelemért cserébe a felesége már-már pimasz őszinteséggel tárulkozik ki, élvezettel hordja át Szilasinéhez a szennyest, hogy az kedvére turkáljon benne, kiválogassa a tisztíthatókat a reménytelenek közül, de a tanácsokat, az évtizedes, bevált praktikákat Márta önérzetesen utasította vissza, talán mert már nem megoldani akarta a helyzetét, hanem csak rögzíteni valamit, amit megnevezni különben sem tud, ki-tűzni, mint egy bogarat, hogy később a tudósok fesztelenségével szemlélhesse. Mindezt igazából a férjétől leste el, aki a saját, még ki sem húlt széketét is képes volt a testétől idegen tárgynak tekinteni, mintha soha semmi köze nem lett volna hozzá, mert ami egyszer kívülre került, az kívülre került, sírta el magát egyszer Szilasinénak, mert dühöngeni már nem maradt ereje. Akkoriban úgy érezte, hogy Rudolf igazából őket is kipottyantotta magából, és talán még büntudata sem volt, illetve csak annyi, amennyit az ilyesfajta művelet megkívánhat. Pedig Rudolf távolról sem volt ennyire érzéketlen, a füstszünetekre igenis irigykedett a maga módján, amit neki nem mondhat el, ott könnyedén kifecsegi, panaszkodott Mecsekinek, aki némileg megértően két megoldást azon melegében fel is vázolt, miszerint vagy elkezdí módszeresen verni az asszonyt, vagy idővel alkoholista lesz, mondta, miközben világosan látszott, hogy Mecseki még egy legyet sem lenne képes tartósan molesztálni. Szilasiné temetésén így aztán Márta titkait is elnyelte a föld, pedig ha Rudolf az utolsó pillanatban nekiesik a friss halom-nak, és tíz körömmel kaparja ki azt a faládát, mint ahogy az utolsó pillanatban még átvillant az agyán, akkor talán megérthetett volna még valamit a feleségéből, mert így olyan volt, mintha egy detektívrégénynek épp az utolsó tíz oldalát tépték volna ki, ráadásul a szeme láttára, és ezzel örök találgatásra kárhoztat-ták a gyilkost illetően; de nem tette, nem is volt rá alkalmas: világeletében irtó-zott a teátrális jelenetektől.

Nyolcvankettő őszen keserű, esős napra esett a temetés. A levegőben már a közelgő tél hűvöse keringett, ez karmolta a kabát gallérja alatt a bőrt, s kocogtat-

ta össze a fák ágait. Kalcsek idegesen szorongatta a lakóközösség koszorúját, amelyre a pénz utóját már szinte kiabálva szedte össze, de Mecseki is eljött, kialvatlan, véres szemekkel meredt a gödörre, mintha épp akkor józanodna ki. Kevesen voltak. Néhány ismeretlen, aszott arc lézengett a gödör körül, akik látható kényszeredettséggel próbáltak felidézni valami kedves, meleget adó emléket Szilasineről, hogy könnyezni tudjanak. A szél viszont nem lehetett vevő a tragikumra, mert egyre inkább cibálni kezdte a pap kezében a Szentírást, meg a lapok közé csúsztatott fecnit, amelyre a mindenre ügyelő Kalcsek diktált néhány személyes adatot, amíg a pap végül rutinosan össze nem hajtotta a könyvet, és úgy fejből nem elevenített fel még egy-két ázott részletet Szilasiné életéből, mert időközben az eső is nekibátorodott, mintha a Jóisten is unná már a körítést, és Rudolf már majdnem felnevetett, amikor észrevette, hogy vele szemben, a gyászolók kórusa mögött is mosolyog valaki. Az ősz, szinte vakítóan fehér hajú nőben, ahogy kilépett a takarás mögül, rögtön felismerte Mártát, aki Balázs halála után már nem festette a haját, de még így, hogy szabad utat engedett a romlásnak, hogy daczból sem takart el semmit, még így is szépnek tűnt, a méltósága volt szép, döbrent rá Rudolf, és tényleg kevés hiányzott, hogy odalépjen hozzá.

Koszorú, sárga Dacia várta a temető előtt. Azt már Rudolf nem láthatta, hogy ki ül be a volán mögé, csak annyit látott, hogy egy hórihorgas férfi volt – miért is lett volna más? –, s ha maradt volna még ereje, akkor talán találgatott volna, hogy ki lehet: ismeri vajon, vagy sosem látta a környéken. Miután a sírásók is befejezték, még segített Kalcseknek elrendezgetni a csokrokat és koszorúkat, a legszembetűnőbbeket kicsit meg kellett tépdésni, hogy ne lopják el őket, majd úgy vizesen bekérezkedett a lakóbiztos Moszkvicsába, mert már sűrűn kopogott az eső. Mint az árvalányhaj, hosszú szálakban csüngött az ereszekről.

Kalcsek ingerült volt, mintha az eső egyenesen a gallérja mögé csöpögne. A slusszkalccsal babrált, ám mielőtt rátette volna a gyújtást, még megnézte magának a szomszédját. Bámolni kezdte valamilyen leplezetlen, tanult részvétellel. Talán azon tanakodott, hogy vajon átlépi-e a köztük lévő bizalmasan langyos viszonyt néhány illetlen, ám őszinte kérdés, mert végül is, mondja már meg Rudolf, hogy mi a fészkes fenének nem ment oda ahhoz a kedves kis asszonyhoz, akivel majdhogynem harminc évet húzott le házasságban, szarban-húgyban, hát akkor miért nem lehet megölelni, nem látja, hogy voltaképpen ő is erre vár, egy gesztusra, jó szóra, s akkor talán megint kezdhethetnének valamit magukkal. Igen, valami ilyesmit akart kérdezni Kalcsek a lehurbolt autójában. Efféle emberfeletti kíváncsiság fűtötte őket akkor is, amikor két éve egy hosszú, ónos délutánon hazajött a kriptából, ahová a fiát terítették ki még úgy véresen, és ahol maga sem tudja, miféle esztelenségtől vezérelve, ráérősen megkereste az ismerős farmerdzsekibe vágott lyukakat: egyet valahol a bal lapocka alatt, és egy másikat két tenyérrel lennebb, a bordák közelében, miközben a ruha alá nyúlni már nem mert, mert irritózott a feltépett hús elevenségétől. Alig várták, hogy hazaérjen, máris köré gyűltek a gangon, és látszott, hogy kezüket, lábukat adnák valamilyen használható részletért, amiből kibontható lenne a történet megannyi szaftos pillanata, hiszen nincs rosszabb, mint olyasmitől rettegni, amit még megnevezni sem tudnak. De ő Mártának sem mondott semmit, csak épp amit a legszükségesebbnek ítélt, titkolni mégsem titkolhatta, mert akárhányszor a felesége szemébe nézett,

akárhányszor mellébújt, a fia merev és hullafoltos teste is odakéredzkedett, és Rudolf gyöngéd undorából, a tapintat visszafojtott kínjából már ki lehetett silabizálni a golyótépte sebeket, az aláírásra váró papírlapot a kripta áporodott levegőjével együtt. Amikor azt hitte, hogy kíméletes, akkor volt a legkegyetlenebb: a szavak megnyugtató egyértelműsége helyett a képzelet csapongására bízta a fiuk halálát.

Húha, mindjárt hét óra! Rakucsinecz miatt kifutott az időből, pedig még takarítani is akart, odatenni egy jó erős kávé. Nicu Zmeura ráadásul mindig pontosan érkezik. Olyan előzékeny precizitás jellemezte az egész embert, akár egy svájci karórát, amely érzékeli ugyan gazdája sürgetését, ám akaratának mégsem engedelmeskedhet: nem fogja másként mutatni az időt. Csak épp azt nem lehetett eldönteni Zmeuráról, hogy kit fogad el gazdajaként, alkalomadtán kinek engedelmeskedik. Rudolf bácsi nem így ismerte a románokat. Az anyja elbeszéléseiben szereplő bocskoros oláhokban nem volt semmi szeretetreméltó. Ha nem is ittak magyar vért, de érezni lehetett, bármikor képesek valamilyen mesébe illő gonosztettre. Ha nem bántod őket, ők sem fognak bántani, tanácsolta az apja, és Rudolf meglepetéssel tapasztalta, hogy az ésszerű tanács mélyén ugyanaz az ösztönös félelem bujkál, ami az anyja rémtörténeteiben, hiszen, könyvelte el később, a kölcsönösség mindig a gyávák igazsága, és épp csak annyira melegít, mint egy lopott kabát. Ezzel szemben Zmeura ráérős nyugalma, önkéntelenül sugárzott tekintélye előtt még akkor is meg kellett hajolni, ha nem épp erőszakkal vettek rá valakit.

A Veterényiek elektoromos órája valami beletáplált zeneszámmal ütötte el a hetet. Tényleg sietnie kellett, miután akkurátusan megszámozta, összehajlítva a teleírt íveket. Ideje is volt abbahagyni az írást, a grafit hegye már tompán csillogott. Kihúzta a szemetesvödröt, és fölötte egy élesre fent késsel gyorsan megfagarta a ceruzát. Így sepregetni sem kellett. Egy idő után az ember megtanulja összevonni a dolgokat. Spórol az élettel. A zokniját például ő mindig a lábán mossa ki, egyrészt jobban látja a piszkot, másrészt nem kell hozzá külön vizet melegíteni. Egyszer a trikóval is megpróbálta, de sehogy sem érte el a hátát. Ha így látná Márta, azt hinné, teljesen meghülyült.

Mecseki csoszogott el az ablak előtt. A tróger. Ez a külvárosi pinavadász. Talán ő volt az egyetlen, akin nem hagyott nyomot Szilasiné halála, mert talán egyetlen halálban sem volt képes meglátni a sajátját. A házban egyébként is úgy tartották, hogy nem is fog meghalni, idejében elblicceli majd, vagy úgy, hogy mást küld oda maga helyett, vagy lefizeti az ördögöt. Pedig egyébként született balek volt. Ha eltűnt egy óra vagy valami értéktelen bizsu, mindig az ő gönceiből került elő. Mindent szeretett, ami egy kicsit is az arany színében játszott, de aztán vagy nem tudta elpasszolni, vagy a kocsmában tébláboló nőket kényeztetve velük, akik, persze, rendszeresen feldobták a tulajnál. Mégis megbocsátottak neki, mert ügyes kezű embernek számított, aki pillanatok alatt megszerelt tévét vagy eldugult csaptelepet, feltéve, ha nem aludt el a kagyló alatt a puszta kövön. A kocsmában csak úgy hívták, hogy Frájer Jani, mert a rendes nevét még senki sem hallotta. Már fogadást is kötöttek, hogy ki cseni majd el a papírjait, hogy végre kiröhöghessék magukat, de sosem találtak a zsebében semmit, csak pár koszos bankót, összeragadt zsebkendőt. Különben nem volt vele baj. Ha nem

dobták ki, két pohárral zárásig is kihúzta. Legtöbbször mégis úgy forgolódott, hogy hangos társaság verődött össze körülötte, de a szótlanabb idegenek is rendszerint az ő asztalánál kötöttek ki. Világéletében vékony, hercig ember volt, ritkított bajusszal. A haját olaszosan hátranyalta, s ha megborotválkozott, nem volt olyan boltoslány, aki ellenállt volna a bűgő hangjának. Féig lehunyt szemmel, a pillák alól ravaszul kilesve dúdolta azt a pár slágert, amit innen-onnan összeszedett, a rekedt Celentanót vagy a célzatos Karádyt. Ehhez értett, meg ahhoz, hogy soha, semmilyen körülmények között ne keverje az italt.

Az utóbbi időben azonban rájárt a rúd. Egy januári este például addig rúgta a bejárati tölgyfakaput, amíg ki nem fordult a sarkából. Persze őt is meg lehetett érteni, éjfél volt, fagypont alatt, s aki ilyenkor nem találja a kulcsát, az nem nagyon viccelhet. Vagy bekönyörgi magát a szeretőjéhez, vagy felveri a szomszédokat. De itt mindenki mélyen alszik, mert abból baj nem lehet. Máshonnan meg nem várhat segítséget, hiszen évek óta egyedül él. Alkalmi fogásait a folyosó végébe hordja, a padlásfeljáró mögé, s ott elviháncolnak a híradóig, nem ritkán a filmet is megvárják, mert Mecseki a lakásába élő embert nemigen enged be. Nem kupleráj az, és nem is múzeum, szokta mondani. Azt is csak találgatni lehetett, hogy unalomból, netán hobbiból vagy a fene nagy természete miatt hozza föl heti rendszerességgel a Hajnal bisztró kitarottjait, vagy azokat, akiknek épp az utolsó kevert előtt fogy el a pénzük. A zsákmányért mostanság egyre messzebbre kellett menjen, főként amióta Rudolf világosan kijelentette, kiheréli, ha tovább koslat a háziak körül. Pedig alig telt el három hónap, hogy a hegyek mögül ideköltözött, és az a bivaly máris kiszúrta! Olyan svungja van, hogy letépi a szádat, mesélte a Hajnalban még reszketve az idegességtől. Azóta csak módjával beszélnek. Ha nagyon fontos vagy ha nagyon részegek.

Az volt különben a csali, hogy odafönt, az ajtaja előtt az istenért se találta a kulcsot, pedig az előbb még a farzsebében volt, esküszik mindenre, ami szent. A nők hittek neki, mert szépen beszélt, halkan és udvariasan, néhány olasz kifejezést vegyítve a társalgásba. Ha meg olyat szedett össze, aki sehogyan sem volt képes felfogni, hogy miért is keveredtek ide, mire szolgál ez a huzattól kellőképpen védett, intim kis zug, akkor Mecseki bevetette az utolsó aduját: lehunyt szemmel, nagy levegőt véve, hangját érzelmösen remegtetve kezdte énekelni a magyar Himnuszt, de sosem jutott tovább az első sornál, mert a nők a rémülettől megvilágosodva már gombolták is ki a sliccét, hátha egy kis gondoskodás elveszi a kedvét a nótázástól, mint ahogy el is vette rögtön, hiszen ő sem akart a kriptában éjszakázni.

Azon az éjjelen, amikor kirúgta a már amúgy is rozoga kapu sarkát, egyedül botorkált fel az emeletre. Nekitámaszkodott a korlátnak, és úgy bámulta az udvar éjfélete mélyét, mint amikor a mutatványos készül fejét a megköttözött oroszlán torkába hajtani, de előbb kifürkészi a kedvét, hogy még véletlenül se szégyenüljön meg annyi kíváncsiskodó előtt. Rudolf bácsi a függöny mögül találgatta, hogy mihez kezd: nekirugaszkodik a világszámnak, vagy beéri a bálmezskodással. De aztán látta, hogy Mecsekinek könyökből erősen jár a keze, mintha a körfolyosó rácsát szeretné elreszelni, addig-addig, amíg halk megkönnyebbüléssel ki nem buggyant a száján egy apró, fehérén foszforeszkáló felhő, amely sokáig lebegett a feje felett. Mások talán így képzelnék el egy an-

gyalt. Aztán amíg a kulcsával matatott hosszan, az a felhő is felszívódott, s akkor Mecseki már nem volt más, csak egy részeg, aki leokádja saját lakásának ajtaját. Az igazághoz az is hozzátartozik, hogy másnap bűnbánó arccal mosta le a folyosót, s még Kalcseket, a lakóbizottság elnökét is felkereste, hogy bepótolna az új kapuba, de az átnézett rajta, mint az üvegen. Azóta sehogy sem akart összegyűlni a pénz, pedig kétszer is volt már napirend a lakógyűlésen, kiabáltak is, mert most mindenki bejár hugyozni, de állítólag tört aranyat is lehet venni bagóért a lépcsők előtt, ahová különben a közeli iskola kölniszagú növendékei járnak be cigarettázni. Boltíves, szellőzetlen kapualj, az utcáról alig lehet belátni, csak ha nagyon kíváncsi az ember, de az olyat hamar elzavarják.

Két székert hozott ki a raktárnak szolgáló kicsi szobából. Az egyiket Zmeurának, a másikat Kalcseknek, bár annak úgyis csak az első órára kell, amíg el nem kezd dolgozni benne a szesz. Magának már csak a legszükségesebbeket tartogatta a lakásban: széket és asztalt a konyhában, a nappaliban egy szekrényt és egyetlen könyvespolcot a legfontosabb könyvekkel az ágy közvetlen közelében. Ez a puritán, tovább már nem csupaszítható környezet felszabadítólag hatott Rudolf bácsira. Gondolatai így nem akadtak bele folyton valami emlékbe, nem bújtak el ismerős tárgyak mögé, olyan érzetet kölcsönöztek a lakásnak, mintha még mindennek az elején járna, most kezdené az életét, ezekkel az otromba, de masszívnak látszó bútorokkal.

Márta is így gondolkodhatott, mert mind a mai napig nem jött be a kisszobában hagyott dobozaiért, pedig azokba nem csak a Balázs dolgait gyűjtötte össze, hanem a biztonság kedvéért néhány régi blúzat is begyűrte a fia holmija közé, de végül lemondott róluk, talán újakat vett neki a sárga daciás férfi, vagy egész egyszerűen nem akarta többé felvenni őket, egy sosemvolt élet sosemvolt jelmezeit, mert így talán arra biztatta volna a sorsot, hogy ugyanazokba a tévedésekbe kényszerítse, ugyanazon hibákat dörgölje az orra alá. Időnként, persze, nagy volt a kísértés még Rudolf számára is, hogy felbontsa a dobozokat, és kivegye az iskolában kapott díjakat, vagy a szoba falaira kipakolt nagy, színes képeket, posztereket, ahogy a fia mondta, melyeket fogpasztával ragasztott a falra, majd' az agyvérzés kerülgette, de aztán Balázs elmagyarázta, hogy az ilyen egyetlen falon mind a cellux, mind a bútorokhoz használt ragasztó csődöt mond, a fogpaszta viszont kis adagokban csodát tehet, és tényleg, mert amikor le kellett szednie a képeket, a fogkrém foltokban húzta magával a festéket, annyira megtapadt, úgy emlékszik, akkor sírta el magát, nem a temetésen, még csak nem is a kriptában, hanem itt, a foltos fal előtt, a kettéhajtogatott rockzenészek magamutogató társaságában. Talán sejtette, ha kibontja a dobozokat, ha kutakodni kezd, akkor az ezerszer feltett kérdésekre is választ kell keresnie, hogy vajon mikor döntötte el Balázs, hogy szökni próbál, mikor kezdte el toborozni a társait, mennyi pénzt kért tőlük, és a legégetőbb: miként történhetett meg, hogy a dezertálásról, annak tervéről egyikük sem sejtett semmit, hogy egyetlen gyanús jelet sem fedeztek fel a tulajdon fiuk viselkedésében, hát milyen szülők maguk, förmedt rá a tiszt, de Rudolf bácsi erre sem tudott mit felelni. Mit is mondhatott volna? Vajon számít-e az ilyenkor valamit, hogy annak idején minden kihullott tejfognak nevet adtak? Hogy a számtalan horzsolás ellenére mégis ő tanította meg biciklizni? Vagy jegyzőkönyvbe veszik azt a szintén nem elhanyagolható

tényt, hogy amint az első komolyabb lány felbukkant az életében, az anyja fokozott önállóságra biztatta, és ő, Rudolf nem is tiltakozott különösebben, a zsebpénzéért viszont, nem mintha magukra tartozna, minden hónap elején pontosan jelentkezett, még jóval az érettségi után is. Ekkor pofozták meg először. Hogy ne vesszen el a részletekben, mondta a vékony, csontos kezű tiszt, bár látszott rajta, nem szívesen üt meg nála öregebbet, ha rajta múlna, mindenféle testi kontaktus nélkül oldaná meg ezt az ügyet, ugyanakkor azt is értésére adta, hogy ha Rudolf továbbra is mellébeszél, mégiscsak ráfanyalodik erre a kényszeredett, ám idővel mégiscsak célravezető megoldásra. Ezután szigorú arccal ismét sorolni kezdték ugyanazokat a kérdéseket, újra és újra, amelyeket a maga részéről Rudolf is jogosnak vélt, hiszen ő is ezeket tette fel magának idefelé jövet, ha lehet, még kínzóbb szigorúsággal, mint a vékony tiszt, hiszen míg az övé csak egy jól-rosszul elsajátított szerep kelléke lehetett, addig a Rudolfé a gyomorból hullámozott elő, az egymás ellen forduló izmok szorításából, de úgy, hogy még a vizelete is elcsöppent kínjában az autó hátsó ülésén, hiszen nem fogta föl, nem foghatta föl, hogy hová is viszik, és miféle ügyben.

Nem is emlékszik, mikor jött be a másik tiszt. Az lehetett, hiába volt civilben. A mozgásán is látszik, ha valaki hosszú évekig szolgál. Erős, fekete vászonnadrágot és norvégmintás pulóvert viselt; legalábbis Rudolf ilyennek látta a lámpa hol gyér, hol vakítóan erős fényében. Ennek, ha lehet, még szigorúbb volt az arca, illetve nem is volt arca, csak egy kikalapált bádogdarab a vonások helyén, amelyből, ha föléje hajolt, az égadta világon semmit sem lehetett kiolvasni, illetve csak annyit, amit az ilyen hűvös felület visszaver: saját, eleven, duzzadt vonásait. Bármennyire próbálkoztak, mégsem lehetett őket komolyan venni. Hiszen már az is mulatságosnak tűnt, hogy olyan kérdésekre keresik a választ, amelyekre ha akarna, se tudna felelni, ráadásul minél kilátástalanabbnak látszott vállaltói helyzete, annál mohóbban keresték, ahogy a szagot kapott kutya kaparja a talajt, de nem lel egyebet, mint a csontszagú földet. Mulatságos volt ez a középkori kínzókamrát idéző díszlet, a sötét, levegőtlen pince, a középre állított fémasztalka és a két szék, a betonba ágyazott vaskarikák. De legfőképpen az volt mulatságos, hogy ez a nagy műgonddal felépített helyiség mégis hatott rá, végigfutott az idegek hálóján, és félelmet pumpált az ereibe, mert igenis rettegett a következő pofontól, testének kiszámíthatatlan reakcióitól, hiszen vizelet, vér és még ki tudja, milyen nedvek szaga terjengett a falak között, talán az ajtó láthatatlan réseit engedték be, de ő valahogy a félelemnek is képes volt örömet lenyújtani, hiszen amíg félt tőlük és mulatott rajtuk, ide-oda tántorogva a két érzet között, addig sem kellett a fiára gondolnia, arra, hogy ő is itt feküdhet valamelyik kamrában. Nem kellett szembenéznie a fájdalommal és a lelkifurdalással, és különben is, jutott a gondolatai végére, már nem nagyon tudják fokozni se a félelmét, mint ahogy az ostoba reménykedést sem tudják már ellene fordítani, hiszen már minden adujukat kijátszották: még ők sem tudják kétszer lelőni ugyanazt az embert. Hiába is próbálkoznak, a bűn nem sokszorosítható.

– Higgyék el, segítenék, de nem tudok! – felelte századjára is Rudolf, csak ez most hihetőbbnek hangozhatott az előbbieknél, mert a bádogarcú végre leült. Kis gondolkodás után tollat és papírt tolt elé.

– Akkor ezt most írja le – mondta nyugodtan, már-már elképzelhetetlen széldséggel.

– Mégis mit? Azt, hogy semmit sem tudok?!

– Dehogyan. Azt írja, hogy segítene, csak momentán nem tud. Ha jól értem az álláspontját.

A választékoságot aztán végképp nem nézte volna ki belőle. Bár ez nem jelentett semmit, hiszen ebből a csendes utcából sem nézte volna ki ezt a szépen karbantartott házat, és a házból a mélybe vezető, szűk lépcsőket, majd a pinceszobák zárkaszerű sorát, amelyek az egész házat eltorzították, de vele torzult az utca és a város is, mintha maga a tudat, hogy egy ilyen hely létezhet, visszavonhatatlanul megbélyegezné a várost. Nem is tudta másként szemlélni ezek után a Horea utcát, csak ahogy egy kitanult orvos, aki képes az egészségesnek látszó bőr mögött felfedezni a terjeszkedésnek indult daganatokat. Persze nem volt ő naiv, már eddig is tudta, hogy ez az utca, ez a ház létezik. Létezik, mert léteznie kell. Mindenki tudja, mindenki ismeri a játékszabályokat: úgy kell élni, szeretni és együtt hálni, moziba menni és pletykálkodni, hogy soha ne legyen köze hozzád. Úgy élni, hogy látod ugyan, mégis ott. Ez a maximum, amit megtehetsz: nem törődsz vele, amíg ő nem kezd el törődni veled. Azután már úgymint mindegy.

Többször is járt már erre korábban. Láta az őrbódé előtt unottan sétáló, gépfegyveres katonákat, és azt is tudta, ha átmerészkedne a ház felőli járdára, azonnal igazoltatná, mert senki sem mehet el csak úgy előtte, mintha hunyorogva kószálna a vasárnapi napsütésben. A séta lehetséges nyugalma veszi el legelőbb a ház, hogy rögvést éberséggé és elővigyázatossággá gyúrja át. Így aztán nem is nagyon merészkedik senki oda, mert az alagsori, rácsokkal védett szobákból bármikor kicsaphat egy eltévedt, túlzó jajgatás, s akkor már nehéz lenne úgy tenni, mintha nem történt volna semmi, mert egy dolog a feltételezés, és más a nyilvánvalóságával kérkedő tudás.

Azt, hogy a kriptába viszik, először az autóban hallotta, miután kerek perccel közölték vele a hírt, hogy tegnap hajnalban Schiffer Balázst két kilométerre a határtól baleset érte, így most be kell menni a hivatalba, hogy elintézzék az ilyesmivel járó papírmunkát. A szót, hogy Kripta, olyan magabiztossággal ejtették ki, mint akik nagyon is tisztában vannak azzal, hogy a gúnynev mögött, minden humor és lázongás ellenére, tapintani lehet a lényegét. S ha valaki nevetni akar ezen, a saját mocskában fog nevetni legelőbb.

– De ez miért fontos? – kérdezte Rudolf.

– Nézze, magának és nekünk is könnyebb – magyarázta a bádorgarcú –, ha fel tudunk mutatni valamit. Az igazság különben is jobbára nyelvtani kérdés. Egy kis alany itt, egy kis állítmány amott, és mindjárt úgy tűnik, hogy megoldottunk valamit. – A vékony tiszt, aki korábban megütötte, hevesen bólogatott. Úgy tűnt, ők hárman most már végképp összetartoznak, valahogy egy csapattá kovácsolta őket ez a pince, és így nincs is más választásuk, együtt kell kimászniuk a slamasztikából.

– Ezt az egy mondatot... – csóválta a fejét Rudolf bácsi, mintha sajnálná erre pocskolni a tiszta ívet.

– Semmit sem szabad lebecsülni, ha az a helyére kerül – nyújtotta át a tollat. – Csak dolgozzon nyugodtan – mondta, és a szemével ugrasztotta talpra a társát.

De hiába csapódott be mögöttük az ajtó, hiába hagyták látszólag egyedül, az egész lyukat úgy alakították ki, hogy társaság nélkül még sivárabbnak tetszett. Ráadásul képtelen volt lerázni a gyanakvását, hogy a vallatók hiányában maguk a székek, az asztal vagy épp a falból kinyúló téglák kezdik el ütni, verni, ahol csak érik, amíg be nem vall végre valami használhatót.

Írni kezdett. Előbb tétován, aztán ahogy belejött, egymás után vetette papírra a szavakat. Azt írta, ami eszébe jutott. Ami kicsit is távol tarthatta a pincét, a tisztet. Balázs is, Márta is szerepelt a mondatokban, de nem úgy, ahogy eddig ismerte őket. A papíron mindenki jelentéktelennek tűnt, élettelennek, akár egy rosszul megírt regény szereplője, akiknek nem lehet ártani. Akkor még nem tudta, nem tudatosult benne: hirtelen jött engedékenységet nem az őreinek köszönheti. Nem a fenyegetések nyitották meg a zsilipeket. Saját, egész életében gyűjtött, innen-onnan összekuporgatott félelmét engedte el akkor. Az ágy alatt lapuló szörnyektől a csalafintább, felnőtt rettegetésekig, amikor már épp úgy kell tartani az iskolaigazgatótól, mint a portástól vagy a kíváncsibb szomszédától, hiszen bárkiben bármikor meg lehetett pillantani ezt a helyet, bárkin meg lehet érezni ezt a szagot. És ezek most mind egyszerre keltek életre, egyszerre mondták ki a nevét.

Két teljes oldalt írt. Alighogy befejezte, már jöttek is vissza. A pulóveres kezében is lapok voltak, mintha odakint ők is lejegyezték volna a maguk változatát, és most készülnének összevetni a kettőt.

– Látja, nem is olyan nehéz – mondta a bádogarcú, majd közelebb húzta a székét. Ahogy olvasni kezdett, felengedett az arca. Már-már gyöngéd figyelemmel falta a sorokat.

– Kezdetnek nem rossz – mondta. A dicséret láthatóan nem neki szólt, hanem a társának, aki addigra Rudolf háta mögé lopakodott. Ahogy a bádogarcú ezt ki mondta, a vékony tiszt kilépett a lámpa fényköréből, és többé nem is jött közelebb.

– Örvendek – esett ki Rudolf száján, mert tényleg valami örömfélét érzett, megkönnyebbülést, mint amikor egy rossz diáknak idejében eszébe jut Peru fővárosa, és így hamar a helyére engedik.

– A megfigyelőképessége kiváló, bár ez egész még kissé kusza.

– Nem volt sok időm.

– Nem kell mentegetőznie. Láttunk mi már rosszabbat is.

– És akkor most mi lesz? Elengednek?

– Feltétlenül... Csak előbb megbeszéljük a részleteket.

– Részleteket?

– Valamihez igazodni kell, nemde? Maga nem volt katona?

– Voltam.

– Akkor nem lesz nehéz megszoknia.

– Mit?

– Hogy egy kicsit fegyelmezze magát. Például legyen egy órarendje, építsen ki valamilyen rendszert. Így nem kalandozik majd el a figyelme.

– Nekem nem szokott – mondta önérzetesen Rudolf.

– Azért ez – emelte fel a tiszt teleírt oldalakat – nem erre vall. De nem akarom elkeseríteni. Végül is ezek az első lépések.

Rudolf, hiába kapálózott ellene, csalódást érzett. Mintha egy fontos írását most dobná vissza a kiadó valami mondvacsinált ürüggyel.

– Ez nem csak rajtam múlik – húzta el a száját. Mégiscsak erős lehetett az előbbi pofon, mert a fájdalom élesen belehasított az ínyébe.

– Meg fog lepődni, hogy mennyire – felelte a tiszt.

– Rendben – mondta megadóan Rudolf. – Akkor mit kell tennem?

– Először itt és itt írja alá – tolt eléje újabb papírokat. Gépelt szöveg volt, elmosódott, de még olvasható betűkkel. – A lap alján, a neve mellett.

– Előbb azért átfutnám.

– Semmi akadály. Én is ezt tenném a maga helyében.

Mire átnézte, már mindent értett. Ez az egész nem csak egy alkalomra szól. Engedékenysége, úgy látszik, felbátorította őket.

– Nem leszek besúgó – mondta ki végül. A szó szárazon koppant. Meg lehetett volna fogni, akár egy követ.

– Besúgó? – csóválta a fejét a tiszt. – Maga így látja? – szomorú arccal húzta maga alá a széket.

– Így.

– Pedig azt hittem, hogy érti már.

– Mit?

– Maga lekurvázná az anyját? – kérdezte hirtelen a tiszt.

– Nem.

– Még akkor se, ha neadjisten valóban ebből élne meg?

– Még akkor se.

– Mert családban nem illendő az ilyesmi, ugye?

– Az attól függ.

– Ne hazudjon nekem!

– Nem hazudok.

– Maguknál a szart is megették egy kis savanyúsággal, ha nem akarták megsérteni egymást. Most miért rúgná fel ezt a szép szokást?

– Ennek semmi köze...

– Már miért ne lenne?! Vagy úgy gondolja, hogy néhány pofon és a hűgyszagú nadrágja már képes elvenni magától mindent? Ne nevetessen!

– Nem értem, hova akar kilyukadni – mondta megszeppenten Rudolf.

– Az elveihez, Schiffer úr. Az elveihez.

– Még mindig nem értem.

– Mert nem akarja. Azt szeretném, hogy ne adja be a derekát – a tiszt kék szemé arasznyira tágult. – Ne dobja el azt, amit mindig is csodáltam magukban.

– Bennünk?

– Igen, magukban. A lelkész apjában és a proccos anyjában, aki tavasszal se-lyemkesztyűt húzott. Meg az egész fajtájában. Most miért akarja, hogy ilyen de-magóg legyek?

– Mit akar tőlem voltaképpen?

– Néhány apróságot. Kölcsönösséget, udvarias hangnemet. Hogy egy kicsit megkönnyítsük egymás helyzetét.

– Udvariasságot? Tőlem?

– Miért? Olyan elképzelhetetlen ez? – nevetett fel a tiszt. Rudolf észre sem vette, hogy mikor került a háta mögé.

Nem tudott mit felelni erre. Szerette volna, ha azok is azt látják, amit ő: a tég-

lákig letépett vakolatot, a félhomályban idegesen rángó ujjait, a cementpadlón gőzölgő vizeletcseppeket. Ezt a kétségbeesett, időn túli szobát. Mert akkor talán tudnák, hogy az efféle szavaknak itt nem lehet értelmük. Valami kiszívja az erejüket, ahogy egy türelmetlen, külvárosi rüfke hagy nyomot az egyetlen, még fizető kliensén. Hiába erőlködnek, ezt nem lehet megváltoztatni.

– Próbáljon úgy nézni rám, mintha mostantól fogva én is ott ülnék az asztaluknál – mondta újra a tiszt. – Ha akarja, a csámcsogásomat is odaképzeltethi – mosolyodott el.

– Ez nem fog menni – mondta végül, de egyáltalán nem bízott a szavaiban.

– Ugyan, már miért ne menne? Ezek után már mégsem tekinthet minket idegeneknek.

Rudolf szinte fellélegzett, amikor a tiszt visszaült a helyére, és újra a régi, ismerős bádogarcba tekinthetett. Ösztönösen tudta, hogy ilyen helyen a váratlan dolgok mindig nagyobb fájdalommal járnak, mint a már megszokott, kiharcolt otthonosság.

– Tehát nem írja alá?

Rudolf bólintott. Nem volt ereje még egyszer kimondani.

– Akkor elmondom, hogy mi lesz. Még ma este elkaparjuk a fiát itt, az épület mögött. Sosem fogják látni a helyet. Fejfa sem lesz, vagy legalább egy kő, ahová virágokat tehetnek. Majd sírnak otthon, a tévé mellett.

– Nem, ezt nem...

– Szerintem se tehetjük meg, de néha nekünk is kivételt kell tennünk.

– És ha... aláírnám?

– Akkor hazaviheti a fiát.

– Mikor?

– Akár egy óra múlva. Mi addig felöltöztetjük. Lemossuk róla a vért, meg a sarat, hogy egészen úgy nézzen ki, mintha baleset érte volna. Aztán innának otthon egy kis bort, harapnának valamit a tiszteletére.

– Ez nálunk nem szokás.

– Nem nehéz megtanulni, de igaza van. Ezt most ne erőltessük.

– Akkor mi temethetnének el?

– Most ne gondoljon semmi különlegességre. Csak szépen, magunk között.

Rudolf sápadtan nézte a pulóverest. Arra gondolt, hogy Márta otthon várja. Ül az ablak előtt a kis fotelében, és köt. Egymás után hurkolja össze a szemeket. Két sima, egy fordított. Eddig találgatott, de ahogy telik az idő, egyre kevesebb lehetőség marad. Már az is megváltás lenne, ha valaki kimondaná. Hangosan, hogy ne lehessen félreérteni. Akkor talán elmúlna a remegés.

– Gondolja csak meg nyugodtan – állt fel ismét a pulóveres. A vékonyabbik már nyitotta is az ajtót. – Bár tudom, hogy mit fog mondani. És ezt nem kell szégyellnie.

Így aztán nem is érzett szégyent sem a temetésen, sem később. A pap épp csak a legszükségesebbeket hadarta el. Amúgy is kevesen voltak. Kalcsek, Rakucsinecz, Szilasiné, rokonok, néhány idegen arc. Pedig a volt osztálytársai és a tanárok is el akartak jönni, de a szürke öltönyösök minden nagyobb csoportot visszafordítottak a kapuból. Mások, akik nem mertek közelebb jönni, egy találmányra kiválasztott sír előtt toporogtak. Alibiből még le is tépkedték a gazt, lesöpörték az idegen be-

tont, mintha rokonok lennének, gondos hozzátartozók. Volt, aki úgy mesélte, hogy titokban mindenkit lefényképeztek, és már másnap dossziét nyitottak róluk az ügyosztályon.

Azt szerencsére már mindenki elfelejtette, hogy mi történt a ravatalozóban. Márta ugyanis, aki addig egy szót sem szólt, még egyszer látni akarta a fiát. Mert végül is egy fáradt, nagyokat szuszogó autóban hozták el a koporsót, pontosabban azt az ólomszürke, leplombált fémdobozt, amiben állítólag a fia teste feküdt. Senki sem nyúlhatott hozzá, legalábbis valami ilyesmit mondott az a dohányszagú ember, akit a doboz felügyeletével megbíztak, de egy százasért mégis felhozták az emeletre. Még most is Rudolf előtt van, ahogy az az inas, horpadt ember a tenyerébe köp, mintha csak egy kanapét kellene megemelni, majd magához inti a sofőrt, s kidagadt erekkel, nagyokat nyögve a lépcsőfordulókon végül is felcipeelik, majd izzadt megkönnyebbüléssel leteszik a nappaliban, és szinte a levegőben lóg a kérdés, hogy akkor a naccsasasszony hova szeretné, jó lesz itt a szekrény mellett, vagy inkább az ablak elé parancsolja? És az volt a legfurcsább, hogy Márta sem tudta kivonni magát ebből az örületből: egy ronggyal előbb letörölte a dobozt, majd megpróbált egy szál virágot tenni rá, kicsinosítani, hozzáidomítani a bútorokhoz, de így sem volt jó, mert az a szürke, masszív tömb sehogy sem akart igazodni semmihez. Valami alattomos szivárgott belőle, talán a bomlás lázpárái, vagy csak egy színtelen, szagtalan gáz, ami egyből marni kezdi a tüdőt, a gyanútlan szöveteket, hogy aztán véres darabokban köhögje vissza az ember. Rudolf már tudta, hiba volt felhozatni a dobozt. Odalent még valahogy el lehetett volna ütni a dolgot, de idefönt már nem volt választásuk: vendégeik voltak. Jóraláló emberek egy idegen dobozzal. Márta kávéval kínálta meg őket, s bár azok ingatták a fejüket, idegesen toporogtak a küszöbön, látszott, hogy mégis elfogadnák, mert ez valahogy így illik ősidők óta: aki cipel, szívességet tesz, az ihat is, ha nem sört, akkor kávét, és nem valami vackot, hanem lehetőleg külföldit, magyart vagy ritkábban németet. Márta maga sem tudja, hogyan, de készült az alkalomra, kikészítette a csészéket az inox tálcára, valahonnan még kockacukrot is szerzett, nem felvágásból, inkább a biztonságérzete súgta, hogy rendben legyenek a dolgok, mert néha ilyen apróságokon múlik minden, hogy jár-e a kávé mellé egy szál cigi, hófehér Kent, Camel, vagy legalább BT, még ha nem is fogadják el, de legyen ott az asztalon, s ahogy itták a kávét egymástól karnyújtásnyira, nem kapkodva, de azért tempósan, mint azok az emberek, akiket ritkán kínálnak hellyel, és az a sötét pára körülhengte őket, már érezni lehetett, hogy nem lesz ebből nagy baj, senkinek sem fogják jelenteni a dolgot, mert végül is mindannyian emberek vagyunk valahol.

Amíg dolga volt, Márta nem is nagyon nézte a dobozt. Előbb kilötybölte a csészéket, láthatatlan morzsákat söpört le az asztalról a begömbített tenyerébe, majd miután mindent elpakolt a kredencbe, s leült a fotelbe, szemben a dobozzal, ölébe eresztve a víztől még vörös kezét, végre sírni kezdett, de valahogy úgy, mint aki már nem tudja visszatartani, mert észre sem veszi, és egyszer csak telítődik az ember, s akkor már törvényszerűen túlcsoordul, kilötyyen valami, talán a szervezet védekezik így, talán a megszokás ereszti le a felesleget, mindegy, de erre már az emberek is levették a kalapjukat, és összekulcsolt kézzel meredtek maguk elé. A sofőr törte meg a csendet. Előbb az elnyűtt baseballsapkát

csapta vissza a fejére, majd Mártára nézett, talán hogy sír-e még, vagy ki tudja, csak engedélyt kért, hogy végül fáradt léptekkel kilépjen a gangra. Ahogy résnyire nyitva hagyta az ajtót, frissen tálalt töltött káposzta illata permetezte be a szobát. Veterényi anyósa főzhette, egy töppedt, ráncokból összerakott asszony, aki ritkán járt erre, de az érkezése mindig ünnep volt, talán mert csak ő tudta így elvenni a zsír ízét egy kis paradicsompasztával, amitől édeskissé szelídült az egész, könnyűvé, franciássá. Rudolf többször is meg akarta kóstolni, de valahogy sosem kerültek olyan közel, hogy átmeihessen egy tányérra. És most megint itt van karnyújtásnyira. Már attól is leizzadt, hogy uralkodnia kellett magán. Ne gondoljon erre, eszébe se jusson, hogy odaát kenyeret szelnek az étel mellé, majd pár perc múlva a félig megdőlt tányérból kimártogatják a levet, isznak hozzá egy kis bort, és elégedett, zsíros félkörök maradnak a pohár karimáján. Nem tehetett semmit, csak állt megrendülten, szívében a fájdalom üregeivel, s próbálta titkolni, hogy odalent most épp két pofára zabál benne valaki. A másikat, az inasabbik embert is megcsaphatta már a szag, mert lehunyt szemmel kis-sé előredőlt, az ajtó irányába, mintha a következő pillanatban el is indulna a szag irányába, de mozdulni, nem mozdult, látszott, hogy a százas arra már nem elég, hogy még egy szabályt megszegve Mártáékat egyedül hagyja a dobozzal és a plombákkal. Ekkor értette meg Rudolf, hogy ez a kis, seggdugas ember, akit csak azért nem vernek meg a kocsmában, mert senki nem akar idejekorán mentőt hívni, adatokat bediktálni, a száanalom fátyla mögött egyben örökös is, vigyázza ezt a kialakult, kávéval bélelt rendet, még az is lehet, hogy mindannyiuk érdekében, de ez a körültekintő gyávaság Rudolfot akkor annyira felbosszantotta, hogy Mártá megrovó tekintete ellenére kimenekült a gangra.

Tiszta idő volt. Igazi strandidő. A nap unottan, mint aki csak a dolgát végzi, szórta meg fénnel a bádogtetőket. A meleg is onnan, a tetőkről csurgott le a járdákra. Sűrűn, akár az iszap, körülölelte a várost. Csak a folyó mellett hígult fel annyira, hogy árnyék nélkül is lehetett bámészkodni, a korlátnak dőlve percekig nézni a túloldalt senyvedő fákat. Ez volt mindenütt. Finom, alig látható füst terítette be az utcákat, mintha óvatos lángon lobogna a tér: a kéken izzó aszfalt, a lámpatestek, az olvadni készülő ablakok. Ez a füst szivárgott elő a sofőr műbőrdzsekijéből is, a megtett kilométerek savanyú párája, egy vég nélküli út, amelyet ilyesféle állomásokkal tarkítanak, mint ez is. Ahol csak rágyújtani lehet, és kerülni mások tekintetét. Nem beszéltek. Rudolf nem is akarta megzavarni a sofőrt, épp elég volt, hogy az első mozdulatra adott a cigarettájából.

Tompa puffanás hallatszott a szemközti ház felől, mintha egy szekrény dőlt volna el, majd ideges galambraj húzott el felettük. Sorra ereszkedtek le a bádog-
ra. Halkan pukkant a műbőr. Az egyik az ereszen épp megkapaszkodó galamb lehetett. Jókora adag volt. Innen, Rudolf oldaláról úgy nézett ki, mintha csintalan gyerekek játszottak volna a fogpasztával. A sofőr undorodva nézte a dzseki ujját, mintha nem is az övé lenne, majd szinte kitépte Rudolf kezéből a felajánlott zsebkendőt. Szerencséje lesz, mondta hirtelen Rudolf, de annak vagy nem volt szüksége erre, vagy nem fogta fel a szavak értelmét, mert elszánt dühvel esett neki a dzsekinek. Úgy nézett vissza rá, mintha nem is a galamb, hanem ő, Rudolf pottyantott volna a vállára.

– Utálom, ha leszarnak – morogta.

– Engem se boldogít – mondta Rudolf, de vagy nem csengett őszintén a hangja, vagy a másik érezte úgy, hogy csúfolódnak vele, mert az arca elsötétült, mintha az előbbi, most már barátinak tűnő közöny nem is létezett volna. Akkor már tudta, nem próbálkozhat többé, ez az ember leírta, vége, kampec, nem számíthat többé semmire, talán ha lemennének a kocsmába és két napig vedelnének, mint az állatok, akkor búcsúzóul megszorítaná a karját, s megkérdezné, hogy mondd csak, pajti, hogy is nyíffant ki a fiad?

Vissza kellett mennie.

Odabent Márta még mindig a dobozt bámulta. Az inas ember fél kettő után már egyre sűrűbben pillantott az órájára, mintha ezzel is jelezné, hogy lejárt a részvétre szánható idő. Innen látszólag már Rudolf parancsolhatott. Ő választotta ki a temető előtti parkolóhelyet, néhány rokont is odahívhatott segédkezni, majd kérésére az eléjük siető temetőszolga fekete terítővel takarta le a fémdobozt. Az inas ember nem szólt semmit, a biztonság kedvéért csak úgy a szemével még egyszer ellenőrizte a plombákat a doboz oldalán, s csak amikor visszapakoltak az autóra, jött oda hozzá, hogy románul valami olyasmit motyogjon, ha ezentúl bármi kell, csak szóljanak, Nicu Zmeura tudja a számot. Ekkor hallotta először ezt a nevet.

A kápolnában semmi sem jelezte, hogy mi készül. A hűvös, nyirkos csendben Márta már nem engedte, hogy a ravatal elé vezesse. Eleinte csöndesen, majd egyre élesebb hangon többször is elismételte, hogy igen, azt kéri, nyissák fel neki a koporsót, őt nem érdekli semmi, hozzanak szerszámokat. Ha megölték, ez már csak nem lehet probléma. Mutassák meg neki a lyukakat, a vért. Mindent. Egy anya nem találghat. Nem fantáziálhat. Ha azt akarják, hogy hazudjon, akkor legalább neki ne hazudjanak. Nem lehetett lefogni. A nyugalma nem engedte, hogy örültként kezeljék. A pulóveres tiszt, aki az alkalomra sötét öltönyt húzott és divatos, vékony bőrnakkendőt kötött, a temetőkaputól jött fel a kápolnáig, hogy lebeszélje az asszonyt. Jogom van hozzá, mondta neki Márta dacosan. A pulóveres halványan, még az illendőség határán elmosolyodott, de akkor már Mecseki is próbálta csitíztatni az asszonyt. Rudolf először szintén oda akart menni, de inkább a koszorúkat rendezte el a kápolna falán. Nagy, feketére mázolt kampók álltak ki egy vasrúdból, könnyedén rájuk lehetett akasztani a koszorúk vesszőiből font keretét. Szépen kisimította a szalagokat, hogy el lehessen olvasni az ezüstszínű feliratokat. Nem nagyon kellett hallgatóznia ahhoz, hogy tudja, a pulóveres végül mivel szereli le Mártát. Száraz, diplomatikus hangon közölte, hogy a férjével már mindent megbeszéltek, és nem lát indokot, hogy bármiben is eltérjenek a megállapodástól. És akkor egy pillanatra Rudolfnak is úgy tűnt, hogy valóban ezt beszélték meg a pincében. Végig erről a dobozról volt szó, és nem a fia testéről. Erről a felbonthatatlan konzervről, amelyhez, lám, mégiscsak Márta képes egyedül emberi módon viszonyulni: kibontaná végre, hogy kiderüljön, valóban az van-e benne, amit a címke olyan fellengzősen ígért. Nem ment oda Mártához, nem csinált jelenetet, de így legalább minden visszatérhetett kijelölt medrébe, a kápolna ismét beburkolózhatott a langyos duruzsolásba, a lehalkított beszéd értelmetlen zsongásába, amely egy idő után éppúgy elkábít, mint akármelyik fájdalomcsillapító. Miközben világosan tudta, hogy ha bármit is szeretne még az életben ettől az asszonytól, akkor pusztá kézzel kelle-

ne nekiesnie a fémnek, a fenyegetésekkel nem törődve felfeszítenie a plombákat és lecsapni végre a fedelet, csak attól félt, az a kimondhatatlan sejtés tartotta vissza, hogy szégyenszemre nem a fiát találja majd a fémdoboz mélyén, hanem önnönmagukat, két cserben hagyott, csökött testet, ahogy reménytelenül egymásba kapaszkodnak. És akkor már nem volna kire fogni ezt az egészet.

A gödör mellett vékony öregasszonyhangon elénekelték egy zsoltárt. Rudolf nem tudta a szöveget, mégis úgy mozgatta a száját, hogy azt higgyék, ő is énekel. Márta nem is gödröt vagy a koporsót nézte, ahogy ezt ilyenkor szokás, hanem a temető téglavörös falát, mintha azt mérícskélne, át tudná-e ugrani, ha futásnak eredne. Talán emiatt is fogta Rudolf erősebben a karját, hogy ne tudjon elindulni, vagy ha mégis lendületet venne, hát őt se hagyja ott, árván, a gyászolók között. Ez a kénytelen cinkosság volt az egyetlen, amit ma is szívesen idéz fel. S arra emlékszik még, hogy amikor már véget ért a szertartás, és végre hazamehetek, a küszöbön várta őket az odakészített, gondosan lefóliázott tányér, rajta a négyujjnyi, pirosan fénylő töltelékkel, még melegen, de Rudolf nem haraphatott bele, pedig már képzeletben a tejfölt és a kenyeret is odakészítette mellé, még csak a fóliát sem vehette le a tányérról, mert engedve Márta szelíd tekintetének, egyenesen a szemébe dobta a tapintatlan ajándékot, hiszen aki gyászol, annak már nincs és nem is lehet többé gyomra, se szüksége, se kívánsága, az már rég börtönben ül, érzetek nélkül, így nincs orra, hogy az illatokat beszippanthassa, sem nyelve, hogy magába fogadja a régi ízeket, de mégis jó volt így, mert ahogy az utolsó töltelék is eltűnt a szemetesvödörben, Márta ki tudja, honnan érkező derűvel rámosolygott, mintha ez az egész nap vagy hét nem is velük történt volna, mintha csak különcködni akarnának ezzel a fekete öltönnyel és a fekete kosztümmel egy ilyen verőfényes napon, holott igazából strandruhában kellett volna megérkezzenek, bőrükön a matrac gumiszagával és a víz elhasznált, klóros párájával a hajukban, amit a szappan sem old fel, és Rudolf igyekezett is minél többet elraktározni ebből a derűből, belpájzolni belőle, mert az ilyesmi nem tarthat sokáig, ez csak egy zavarodott, deviáns pillanat, mint amikor egy idegent ismerős arccal keverünk össze az utcán, és bizony ésszerű egyből bocsánatot kérni, mert különben kiabálni kezd vagy rendőrt hív, hiszen senki sem néz szívesen szembe a mindennapos örülettel.

A temetés után még hetekig megállították Rudolfot az utcán, hogy bátorításképp megszorítsák a kezét, vagy hogy egy kapualjba húzódva néhány ideges szót suttogjanak a fülébe. Ő cserébe akinek csak lehetett, elmondta, hogy ezután írni fog, heti rendszerességgel, így aztán arra kért mindenkit, hogy előtte ne nagyon cifrázzák, ne szidjanak semmit és senkit, csak azt mondják, amit különben is mondanának, mert úgy mindenki jól jár. Rémülten és hitetlenkedve nézték, szájuk sarkában megakadt mosollyal, felkészülve a szaftos röhögesre, ha ez mégis vicc lenne vagy valami otromba tréfa, ami különben, valljuk be, az ő megbolydult lelkiállapotában teljesen érthető lenne, akkor ne maradjanak le semmiről, úgy ne vessenek, olyan őszintén, mintha végül is erre számítottak volna. De végül kevesen röhögtek, inkább idéetlen, szétesett arccal bámulták, mintha hirtelen a nadrágjukba engedték volna az ebédet, s akkor már ezért is érdemes volt elmondani, ezért az őszinte, beszari arckifejezésért, amely, jött rá Rudolf azokban a pillanatokban, eddig is ott bujkált az arcokon, csak jóval elmosódottabban, kevésbé felismer-

hetően, de ott volt, reggel és este, pártgyűlésen és cukrászdában, örökrangadón vagy épp a takaró alatt, és akkor már igazat kellett adjon Baláznak, mert tényleg addig kell lelépni innen, amíg a szag ki nem szivárog a teletojt nadrágokból, amíg a bűz el nem mos mindent. Igazából mégis csak akkor kezdték komolyan venni, amikor Kalcsek antennáiért szállt ki egy kisebb különítmény. Azóta csak a legbátrabbak állnak szóba vele, vagy azok, akik épp így akarnak üzenni valamit a felesleges szerveknek. Megszokta, nem panaszkodik. Akkor sem mondott semmit, amikor Márta tavasszal, az első melegebb napon pakolni kezdett. Előtte elmosta az összes szennyest, kitakarított, majd kifőzött pár adag ételt: a nagy lábosban találd a csorbát, mindig vegyél ki belőle, és úgy melegítsd meg, a többit pedig tedd vissza a hűtőbe, különben megromlik, a kicsi nyelesben a pörkölt, főzzél mellé makarónit, bő szafftal csináltam, ahogy szereted.

Azelőtt Rudolf napokig kérlelte, hogy fesse be újra a haját. Fél évvel Balázs temetése után a megszokott mahagóni már egészen lenőtt, a hajszálak tövén csillogó, selymes fehérség hullámozott. Váratlan volt ez az egész, olyasféle lázadás, amire Rudolf nem készülhetett fel. Még sötétben, lámpaoltás után is különös, sápadt fény derengett Márta feje körül, mintha szentjánosbogarak gabalyodtak volna a hajába. Akár egy gyerek, aki fedetlenül szaladt ki a hóesésbe, és a feje búbjára tapadt a friss hó. Vakító, puha sapka, amely odabent sem olvad el. Komikus volt. Gyerekes. Le sem lehetett törölni a szembejövők arcáról azt a ragacsos, elnéző mosolyt. Az sem volt ritka, hogy összesúgtak mögöttük a boltokban. De Márta nem hallgatott senkire, sem Rudolfra, sem Szilasinéra, aki ebben az ügyben váratlanul Rudolf oldalára állt. Nem akar ő már udvarlókat, mosolygott lefegyverzően.

A költözés persze ezt a vitát is lezárta. Így, utólag visszagondolva, nem is érte váratlanul. Abban az évben olyan nyúlós, kedvetlen volt a tavasz, alattomos fagyokkal és a bőr alá is bebújó, nedves szelekkel, hogy alig lehetett látni embert az utcákon. Mégsem morgolódott senki, megint szava volt az ellenőrnek, pénztárosnőnek, gázleolvasónak, még ha a számokat találomra írta is be a noteszébe, s azokra is szavaztak némán, elsőprő többséggel, akiknek az arca itt-ott feltűnődezett az élelmiszerboltok kirakatain. Úgy tűnt, hogy mindenki beletörődött: ez lesz évekig, ez a jól kicentizett semmi, ebben kell hát úszni, pancsolni, lubickolni kinek-kinek vérmérséklete szerint. Az esti áramszünetek alatt, amikor álmosan percegett a bádogan az esővíz, és a gyertya fénye félénken lobogott a huzatban, csupa sejtelemmel és nehéz árnyakkal töltve meg a szobát, a korábbi veszekedések vagy morgások helyett inkább összebújtak az emberek, dideregve a takaró alatt, ahol csakhamar megmelegedett a láb és a kéz, s akkor már nem volt nehéz folytatni, boldogan matatták egymást ebben a hirtelen jött közelségben, amúgy se tehettek volna mást, s a szerelem a maga haszontalan módján hamar eloldott mindentől, a hideg fűtőtestektől éppúgy, mint a lassan esedékes felvonulásoktól. Egy ilyen áramszünet alatt szeretkeztek ők is utoljára. Véletlenül indult. Márta keze előbb Rudolf térdére tévedt, mintha csak figyelmeztetni akarná, hogy pár perc, és leég a gyertya, de aztán tétován, mint aki maga sem biztos, hogy ezt akarja voltaképpen, elindult fölfelé, a nadrágon át kitapogatta Rudolf fáradt és puha hímtagját, majd a már bevált mozdulatokkal masszírozni kezdte, már-már kényeztetni, amíg az nem reagált végre, türelmetlenné vált a maga lus-

ta és meglepett módján, aztán a gyertya is kialudt, pont jókor, mert így legalább nem látták egymás arcát, a meglepettség és elszánás dühödt keverékét, hiszen Márta egy idő után szinte parancsolóan az ölébe ült, és kevés mozdulattal, szinte spórolva elaraszolhattak a gyönyörig. Amikor a magja forrón kiáradt, és Márta keze a szokottnál is erősebben fonódott a nyakára, Rudolf nem is tudta, mit kezdjen ezzel a pillanattal, sírjon vagy nevéssen inkább, hiszen még sose ment ennyire felesleges helyre az a sok, virgonc élet, egészen olyan volt, mintha valaki drága olajjal kenetné a roncslepi autókat, majd visszafojtott lélegzettel várna, hogy felburrognon a pókhálós motor, de furcsa állat a test, mert néha egy illúzió is képes megfiatalítani. A gyönyör és ez a tömört, szénfekete sötétség fogott össze, hogy Rudolf úgy érezze, voltaképpen még minden előttük áll, igazából még mindig ott állnak a bányató partján, Márta a kölcsönvett fürdőruhában, és ő ismét elég erős ahhoz, hogy ne az igazságot mondja, csak bókoljon és bókoljon, mert a szavaktól Márta izgalmas és idegen nővé változik át, és ezzel a nővel bármit lehet kezdeni, meghódítani éppúgy, mint cserben hagyni.

Nem is tudja, meddig dédelgette volna magában ezt a talán meg sem értelmelt kegyelmet, mert hirtelen kigyulladtak a körték, és az éles fény már le is leplezte a csalást: megint csak egy potrohos vénember feküdt a díványon, remegő combbal s viharvert, kába hímtaggal, ráadásul a szíve majdnem kiugrott a mellkasából. Aztán Márta is visszajött a fürdőből, és így a napnál is világosabban láthatta, hogy nem egy akármilyen nő nedvétől lucskos a combja, hanem a felesége hagyta itt a nyomát, és bizony az ő durcás melle sem a régi már, a hasán megerezkedett és minden mozdulatra ráncot vet a bőr, de még ezek az árkok sem képesek elrejtetni az immár haszontalan méhet, amely a maga kékes ereivel szinte átsugárzik a bőrön, haszontalanná változtatva a hurkás combokat és az elfáradt, vértelen nyílást, és Márta sem nézett a szemébe, mintha ő is most döbbenne rá, hogy kivel próbált boldogságot malackodni maga köré. Semmit sem lehetett elrejtetni. Rudolf ekkor már tudta, nem a gyöngédség, nem is valamiféle nosztalgia, feledhető hazugság hozta közelebb őket, hanem a szégyen. Azért basztak, mert ez talán még elterelhette a gondolataikat arról, amit már takargatni se nagyon lehet, hiszen látnivalóan megszegyenültek szülőként, férfiként és nőként, és még azt is szégyenlik bevallani, hogy már semmi más nem tartja őket össze, mint a leleplezés vágya és reménytelen kudarca. És milyen engesztelhetetlenül tudja gyűlölni az ember a saját szégyenét! Főként, ha nap mint nap a másik arcán látja visszatükröződni, zsírosan, kigömbölyödve. Miközben a szégyent nem lehet megosztani, gondosan kiporciózni, hogy mindenkinek jusson, a szégyen másokon megtöbbszöröződik, mintha egy vírus tombolná ki magát. S bár Rudolf azt várta, hogy Márta a fotel mögött kapkodva öltözni kezdjen, mégsem ez történt. Márta, mintha nem akarna tudomást venni a szégyenükről, még úgy, meztelenül közelebb jött, és egy vizes ronggyal megtörölte a férfi combját, majd a petyhüdt hímtagot is, óvatosan, mint aki tudja, hogy ilyenkor minden érintés fájdalommal jár. Nem mosolygott, de nem is sírt. Céltudatos volt, és ezzel a tudatossággal egyben gondoskodó is. Mivel nem volt más, ismét ő osztotta ki a szerepeket: feleséget játszott, és így Rudolfnak is férjnek kellett lennie. Hiszen most már csak a nyugalmat kell elviselniük. A légszomj utáni csendet. Ha nem csengetnek, talán oda is bújt volna hozzá.

Rakucsinecz áll az ajtóban komor arccal, idejében visszanyelt mosollyal, mert úgy hiszi, akik gyászolnak, azoknak nincs szükségük a mások örömére. Beengették. Néhány percig zavartan álldogált az előszobában, hol Mártára nézett, hol Rudolfra, hátha mondanak neki valamit, talán megköszönik végre azt a szép koszorút vagy a részvétnyilvánítást az újságban, amelyet másnap ő adott fel az egész ház nevében, végül kibökte, hogy kedden marhahús Biazinnál, elsőrangú áru, érdemes kicsit korábban is odaállni, de ha nem, talán akkor is megoldható. Maguknak most mindent. Büntudattal néznek rá. Attól félnek, hogy amiben megzavarták őket, lassan kiül az arcukra. De Rakucsinecz ezt is félreérti, talán attól fél, hogy a sápot irigylik tőle, pedig talán még ebben a szokatlan helyzetben is megérdemelné, mert milyen prima tipp az ilyen, már magyarázná, hogy egyenesen a vágóhídról jön, de nem kell, mert Márta végül mégis megkínálja egy pohár limonádéval. Akkor már feloldódva néz körül. A falakat tapogatja barátságosan, akár egy ló oldalát, milyen jó nagy lakás ez, mondja, csak ilyenkor látszik, és Márta már mozdulna, hogy megkérdezze, milyenkor, de aztán meggondolja magát. Meg sem várja, hogy Rakucsinecz kiigya a maradékot, gyorsan összeszedi a poharakat. Olyan dühösen csörömpöl, hogy azt már a borbély is kénytelen meghallani. Futballozni is lehetne, mondja még Rakucsinecz, és még vár egy kicsit, hátha szóba kerül a koszorú, és ez az egész önfeláldozás, amit ő itt csinál nap mint nap, de semmi, Rudolf arca is mint a kő, így aztán köszön és eloldalog. Ott maradnak egyedül. Az előszobában állnak, mögöttük a lakás tágas, megdicsért csöndje. Szeretnék, de nincs bennük annyi erő, hogy visszaálljanak az előző jelenetbe. Talán egy rendező szigora segítene, aki nem nyugodna addig, amíg a legfontosabbat, a leginkább hozzájuk illőt ki nem hozza belőlük az előadás érdekében. Elképzelhetetlennek tűnik, hogy Rudolf ismét letolja a nadrágját, amelyet az imént húzott fel kapkodva, hogy Márta ismét gondoskodva hajoljon fölé. Már azt sem tudják biztosan, hogy az előbbi megtörtént-e, és tényleg úgy történt meg, ahogy azt most elképzelni szeretnék. Rudolf tudja, hogy hiába minden trükk, Márta pár perc múlva úgyis a fürdőszobában köt ki, ahol majd belezokog a kikészített törölközőbe, diszkréten, hogy ne zavarjon senkit, de valamit tenni kell, mert Rakucsinecz egy állat, és Rudolf is egy állat, hogy mindezt birka módjára hallgatta végig. De hát kit kellene megütni? Ki nem ütne végre vissza?

Rudolf mindmáig úgy sejti, akkor dőlt el, hogy Márta nem jön vissza a kirándulásból. Milyen furcsa, töprengett el ezen is egy délelőtt, hogy az igazán fontos pillanatokban mindig mások döntöttek helyettük. Ők csak engedelmeskedtek. Hol Taller professzor lépteinek a folyosón, vagy épp meghallgatták Szilasiné terápiás ötleteit, elfogadták Mecseki rózsáját, értetlenkedtek Balázs szökésén. És most Rakucsinecz a maga futballpályájával. Másik tapintatlanságaiban kanyarog az ő történetük.

Bele kell törődni.

Amikor az utolsó tányér csorba is elfogyott, Rudolf felhívott egy lakatost, és kicseréltette a zárat. Együttérző ember volt a lakatos. A konyhában gyűlő, kissé már szagló edényekre, a lehamuzott szőnyegekre csak hűmmögött, kérdezni nem kérdezett semmit, viszont a pálinkát elsőre elfogadta. A harmadik pohárka után Rudolf már a Grundig magnót is előhalászta a szekrényből, belegyűrt egy kazettát, s a poros hangszórókban azonmód életre kelt az a rekedtes, olasz hang,

amely egyenesen a szívükig pumpálta az első hallásra is dúdolható dallamot. Mintha egy kis mediterrán levegőt engedtek volna a zsírszag és az izzadság párája fölé, s igen, egy pillanatra a lakatos szeme is könnyessé vált, mert a sógorának is ez volt a nótája, amíg magára nem engedte a gázt. Aztán ittak, tempósan, immár hármásban, mert a pálinka szagára Mecseki is átjött, aki később még a lakatossal is összekapaszkodott, ide-oda tántorogtak a padlón, hiszen akkor már azok a jó nevű svédek énekeltek Waterloóról, és Mecseki úgy emelgette a lábát, mintha szög ment volna a talpába, de hiába szólt hangosan a zene, többen már nem jöttek fel, talán mert halottas házban senki sem szeret danolászni, de Rudolf ez csöppet sem zavarta, mindenki elmehet a retkes anyjába prédikálni, ordította, az esztét sem tudja, hogy mikor volt utoljára bulin, hogy mikor mulatott utoljára, talán az esküvőjén vagy Balázs keresztelőjén, de egyrészt ott kötelező az ilyesmi, másrészt akkor még nem volt ilyen zene, semmi sem volt, csak pár rokon nyekergett a sarokban a zöldre festett rácsos kapuról, meg a regimentről, amely mindig az ablak alatt masíroz, és Rudolf apja rendszerint addig húzatta magának a *Nótáskedvű volt az apám* kezdetűt, amíg rosszul nem lett a szomorúságtól. Igazán megérdemli, hogy végre kieressze egy kicsit a gőzt, nem igaz, kérdezte Mecsekitől, aki hálásan bólogatott, mert érezte, hogy ezek után Rudolfkal már nem lesz baj, lezárult végre az a régi ügy, s ha nem is lesznek barátok, de attól már nem kell tartania, hogy ez a bivaly sváb egy nap rátöri az ajtót, és pusztá kézzel vesz elégtételt. Reggelre a lakatos eltűnt, vele a Grundig magnó kazettáskul, meg egy antik darabnak látszó ékszerdoboz. Ami elfért egy reklámszatyorban. A zárra viszont nem lehetett panasz. Az a szálkás, szűkszávú ember értette a dolgát, arról pedig senki sem tehet, hogy leghamarabb a becsületet marja szét a pálinka. Kérdezzék csak meg Kalcseket. De Rudolf sem bírta sokáig büszkeséggel, már másnap a lábtörő alatt hagyott egy pótkulcsot, ami azóta is ott van, csoda, hogy még nem törtek be. Bár lassan az is csoda lenne, ha valamit el tudnának vinni.

Kopogtak.

Az ajtóból Nicu Zmeura vörhenyes arca nézett vissza rá.

Ördöglugas

– a Doktor urak –

Lajos bácsi kissé imbolyogva, bizonytalanul tekert, mögötte Jocó, aki folyamatosan azt ismételte, az utat figyeld, Lajos bácsi, mintha attól kevésbé szédült volna a nagybátyja, pedig egyre inkább úgy látszott, a három korsó sör és az ugyanennyi rövidital a legkevésbé sem gyógyította meg vagy tisztította ki Szalma Lajos fejét. Az agyrázkódásra nem jó orvosság a szesz. Lajos bácsi kacszott, Kiskunfélegyháza felé tekertek, a homokos rónaság irányába, a szétszórt, magára hagyott tanyavilágba, ahol hiába a temérdek szőlő és akácerdő, ha a szélnek úgy tartja kedve, felkapja és elviszi a homokot, és embermély gödrök maradnak, akárha megannyi túlméretezett lövészárk akarna tanúskodni az ötszáz éve zsinórban elvesztett magyar háborúkról.

Jocó mindenáron ki akart tekerni a határba, miután Lajos bácsitól megtudta a kocsmában, hogy az apja vállalkozásba kezdett.

Míg ő odafenn kuksolt a padlásszobájában, anyja mindenről beszámolt Szalma Lajosnak. Jocót kínozták a lelkiismeret-furdalás, belátta, hogy igaza volt a nagybátyjának. Ő, az egyszülött fiú nem képes törődni a szüleivel, ha bajban vannak. Most sem volt képes végighallgatni az anyját, aki pedig az apjáról akart beszélni neki, arról, hogy Karcsi bácsi néhány évvel a nyugdíj előtt arra kényszerült, hogy új életet kezdjen. Nem vették vissza a vasműszaki boltba. A fejébe vette, hogy biofarmot épít, koleszterinmentes húst adó állatokat nevel, úgy mint mangalicasertés és strucc, továbbá biozöltséget, ami – állítása szerint – a lehető legegyszerűbb dolog a földkerekségen, csak hagyni kell a növényt sorsára, és ami mégis megmarad, triplájáért el lehet adni. Az ötlet – meglepő módon – nem rekedt meg az álmodozás szintjén, Karcsi bácsi az elmúlt néhány hét alatt hitelt intézett, kibérelt egy omladozó tanyát, de ami ennél is ijesztőbb, a hírek szerint megérkeztek a struccok is.

Szalma Lajos csellengett a földúton, Jocó kiabált, hogy inkább menjenek gyorsan, de ezt ő sem gondolta komolyan, mert a tanya Lajos bácsi szerint messzire volt, már majdnem a Tisza-parton. A szőlőskertekben, gyümölcsösökben nagy élet folyt. Szüret volt, kiélt arcú nők és ápolatlan férfiak tekingettek ki a szőlősorok közül, kezükben apró kés. Az egyik tanya egészen közel volt az úthoz, emberek tűntek fel, műanyag vödörökkel a kezükben, és a szőlőt dézsába öntötték. Egy asszony néhány lépéssel a cél előtt elhasalt, a szőlő a fűre a borult. Jocó nevetett, és érezte, hogy neki is fejébe szállt az ital. Ahogy haladtak, végig a pincék dohosságát érezte az orrában, meg az azonnal forrni kezdő must fojtogató szagát, a hordók kénes rohadását. Tömény szeszszag volt mindenütt. Az egész környék, a szilva- és körtefák, a hobbiházak, a szőlősorok, minden szeszszagú volt.

Még a tetők, a tőkék, a homokos, kanyargós út, a hol szebb, hol rondább tanyák, a hétvégi és prэшázak is részegek voltak, minden ittas volt, de még áhította a piát, örökre és erőből a vasárnapi bódultságot, az ünnepi kedv végtelen tivornyáját. Még a nap is bolondul vibrált, nem volt nagy ereje, de kitartóan és vakítóan sütött. Részeg univerzum. Egy fiatal férfi húzott el mellettük egy öreg, sárga Babettával, a vénséges vén cseh motorbicikli erőlködött a homokban, a fiú feléjük kiáltott valamit, hátra is nézett, aztán megrántotta a gázt. Beterítette őket a por, prűszköltek, Lajos bácsi kilengése úgy megnőtt, hogy érthetetlen volt, miért nem vágódik el. Kavargott a porfelleg, ahogy az éles nap oldalról beragyogta, egyre nagyobb volt és fullasztóbb, de legalább távolodott. Hozzájuk képest suhant. Jocó egy kanócot képzelt maga elé, egy meggyújtott kanócot, amin fut végig a láng, felülről olyan lehetett a szőlős, homokos tanyavilágban rohanó Babetta. Mindjárt felrobban, gondolta Jocó, aztán ahogy felnézett, és Lajos bácsi kicsellengett a képből, tényleg azt látta, hogy valami történt a fiúval, mert a vágatás, a porfelhő megtorpant. Kértek a szőlőből. Gondozatlan, ritkás legelő következett, a hosszú, száraz nyár alatt mindenütt kiégett a fű, akárha már le lenne kaszálva, szalmaként sárgállott szárán a gaz. Ahol az út a tanya felé kanyarodott, ott feküdt kiterülve a babettás fiú, a motornak még lassan pörgött a kereke, olaj- vagy benzinszag volt. A fiatalember részegen hortyogott. Nem volt látható baja, de Lajos bácsitól és Jocótól akár lehetett is volna, mert nem álltak meg, rosszallóan rázták a fejüket a beszívott, kiterült kamaszt látva, Lajos bácsi még morgott is valami affélét, hogy gyerekembert nem itatunk a szüret alatt, de csak tekertek tovább. Komótosan. Jocó kába volt, és már egészen részeg, Lajos bácsinak a hirtelen irányváltásoktól meg-megcsúszott biciklije első kereke a homokban. Ilyenkor kurjantott, és tekert tovább, de eleve elrendeltnek tetszett, hogy előbb-utóbb ő is akkorát fog takarni, mint az ittas tinédzser. Egyre vakítóbban tűzött a nap. A tanya dombját akácok vette körbe, fák és bokrok sűrű fala, még zöldellt minden, nem látszott, hogy merről lehetne megközelíteni a majorságot.

– Szerintem ez lesz az – közölte Lajos bácsi.

– Istenem! – rémüldözött Jocó.

Arra gondolt, milyen kár, hogy ilyen gyáván kitért a konfliktushelyzet elől, és nem kérdezte meg az apját, mit tervez. Talán lebeszélhette volna erről az örölségről. Ledobták a bicikliket, vizeltek, és elindultak körbe a magányos ház körül, remélve, hogy valahol bizonyosan megritkul a tövises akácerdő, és talán a *biofarm* első jeleit is meglátják. Nem kellett csalatkozniuk. Átellenben, a tanya másik oldalán, egy ócska karám mellett ott tüsténkedett Karcsi bácsi. A lepusztult, több helyen drótkerítéssel kitoldott karámban, amelyben korábban minden bizonnyal lovakat tartottak, négy-öt fiatalnak látszó strucc korzózott. Fegyelmезetten, gögösen sétálgattak. Komoran puffant a lábuk a homokban. Rövid volt a fejük, a csőrük is, és vékony. Fura arcuk van, gondolta Jocó, nem természetes. Nem igaz, hogy ilyen madarak már a Paradicsomban is lettek volna. Karcsi bácsi morgott valamit, aztán köpött egyet. Jocó visszakérdezett.

– Mit mondasz, apa?

– Jól hallottad. Takarodjatok innen a bűdös picsába!

Jocó gondolta, hogy nem részesülnek meleg fogadtatásban, de erre azért nem számított. Ő sem istápolná azokat, akik a bajban magára hagyták, most meg itt

ténferegnek a félkész farmon, és úgy vizitálnak, akárha befektetők lennének, ez igaz, de ez azért gorombaság. Az apja kevélyen nézett rájuk, kevélyen és gyűlölettel. Egy kaszára támaszkodott. Hagyományos, divatjamúlt szerszám volt a kezében, ósdi és veszélyes. Csillogott a hosszú penge éle. A fénylő, ívesen vékonyodó, tűhegyes acél bántóan verte vissza az erős fényt. Vakított a határ, és benne az apró él is. Karcsi bácsi kék munkásoverált viselt, és hozzá illő baseballsapkát. Borzasztóan izzadt, a hóna aljától egészen a mellkasáig szétterjedt egy verejtékfolt, a homloka sűrűn gyöngyözött. Jocó nem volt biztos benne, de úgy látta, az apja billeg. Finoman, és igyekszik kontrollálni magát, de van némi kilengése. A hangja is idegen volt, rekedt és kásás. Nem tűnt akut részegnek, inkább olyan volt, mint aki hetek óta iszik, *szinten tartja* magát, és valahol a félálom és a részegség között lebeg folyamatos delíriumban.

– Mit bámultok? – kérdezte Jocó apja.

– Kijöttünk csodálkozni – felelte Szalma Lajos.

– Akkor, ha kicsodálkoztatok magatokat, lehet távozni!

Karcsi bácsi hangja ingerült volt, és kicsit összeakadt a nyelve. Ahogy ezt mondta, előredőlt, de megtámaszkodott a kaszában. A penge éle megint visszaverte a fényt. Jocóék még mindig ott álltak, ahol először szembetalálkoztak az apjával, bő öt méterre tőle, lecövekelve, akárha aknamező területre el köztük. A struccok közelebb jöttek, érdeklődve szemlélétek a két jövevényt. Jocónak nevet-hetnékje támadt.

– Erre én nem érek rá – mondta Jocó apja.

Fenni kezdte a kasza pengéjét. Egy vékony követ húzgálgatott rajta előre, hátra. A kaszakő néha szikrázott, ilyenkor Jocó apja elégedetten mordult valamit. Jocó megindult, meg akarta nézni, miként is kell ezt csinálni, ő nem is sejtette, hogy az apja ilyesmikre képes, hogy meg tud élesíteni egy ilyen ijesztően nagy pengét. A mozgástól, ahogyan Jocó lépett egyet, megrémültek a struccok. Testükhöz képest apró szárnyukat felszegve ijedten oldalaztak pár lépést. Karcsi bácsi felnézett, hogy mi történik, és elvágta a kezét. Fájdalmában felkiáltott, szitkozódni kezdett, Jocót hibáztatta, káromkodott. Egyértelműen megmondta, takarodjanak innen, civileknek itt nincs helyük, mert balesetet okoznak. Jocó és Szalma Lajos megtorpant, de látva, hogy Karcsi bácsi kezéből erősen folyni kezd a vér, ismét tettek pár lépést, már egészen közel jutottak, alig két méter távolságra, közben Karcsi bácsi egyvégtében szidta őket, istentelenül káromkodott, Jocó felemelte a kezét, akárha megadná magát, hogy próbálja csitítani, a második lépés ütemében fel is nézett az apjára, akinek vérben forgott a szeme a dühtől, és egy egészen rövid pillanatig összevillant a tekintetük, de inkább csak *átsuhant* egymáson a két pillantás, mert Karcsi bácsi arcán még dühödtebb harag jelent meg, lenézett, mert volt ott *valami*, valami felfoghatatlanul gyűlöletes, legalábbis Jocó utólag erre következtetett, mert mindez egy szempillantás alatt történt: hogy ő meneközben, amint éppen apja segítségére sietett, még elkapta annak pillantását, és benne az újra felpaprikázódó gyűlöletet, de hogy mindennek mi volt az oka, azt már nem látta, mert az apja arcán felejtette a tekintetét abban a töredék másodpercben is, mikor Karcsi bácsi felemelte a kaszát, felemelte, úgy, hogy függőlegesen volt a nyele, és ezzel a nyéllal valamire irtózatossá haraggal és erővel lesújtott; és Szalma Lajos szerint, aki pedig nem Karcsi bácsi arcát, annál

inkább a tombolásig fokozódó harag utolsó okát: a földi járatból előbújó *patkányt* látta, szóval Lajos bácsi szerint a kasza tompa nyele telibe találta a rágcsáló fejét, és a tompa fanyél azonnal végzett a kártevővel, ám Jocó ebből semmit sem látott, csak a sebzett kezű, dühödten hadonászó, részeg apja tekintetét kapta el egy futó másodpercre, éppen azelőtt, hogy az felüvöltött, hogy „*még ezek a rohadt dögök is!*”, és valamiért a földre pillantott, aztán lehajtotta a fejét, és a kasza nyelére merőlegesen álló, elképesztően éles penge lemetszette a koponyáját a még egy végtelen másodpercig élve és állva maradt, enyhén billegő testéről.

Jocó előtt bezárult a világ. Mintha egy ajtóval el lehetne csukni a valóságot. Becsukódott, a fény eltűnt. Csak az orvosi köpeny fehérje világlott legközelebb. Valami bűzös üvegcset tartottak az orra alá. Felnézett. Nagybátyját látta, Lajos bácsit, egy kinyitható horgászszéken ült. Egészen csendesesen, minden hang nélkül sírt. Rázkódott a válla. Semmi hang nem jött ki belőle. Olyannyira nem, hogy Jocó azt hitte, még nem tért észhez. Hogy nem hall. Mert semmi sem okozott zajt a tanya körül. Valaki azt kérdezte tőle, jobban van-e. Ebből másra következtet. Hogy a tanya körül dermedt némaság van. Általa még sohasem hallott némaság. Egyetlen mentőautó és két ember volt velük. Többen lehettek. Az apja teteme *már* nem volt sehol. A szörnyűség helyére valaki homokot szórt. Jocó nézte a homokot. A helyet. Ahol az apja végzett magával. Akaratlanul, ostoba haraggal végzett. Elképedt, hogy nincs rosszul. Hogy nem érez semmit. Nézte a helyet. Egy pillanatra fel tudta idézni az apja pillantását. Mielőtt lehajtotta a fejét. Ekkor meglátta a struccokat. A madarak, akárha kotlanának, a homokban ültek. Szomorúan a földre hajtották a fejüket. Le egészen. Mintha elhagyta volna őket az életerő. Jocó a madarakra nézett. Valahogy úgy látta, a struccok *gyászolják* az apját. Hogy bánatosak, le vannak sújtva. Erről az jutott eszébe, lehetséges, hogy az apja nagyon is jól döntött. Talán egész életében gazdálkodnia kellett volna. Ha egy hét alatt megszerették ezek az állatok. Ahogy erre gondolt, apja reménytelen és céltalan eladói éveire, beléhasított a felismerés. De hiszen meghalt. *Múlt* idő. Kérlelhetetlen jelenben. Van. Olyan irgalmatlan fájdalom jött, hogy elszédült. Megint. A mentőautóban ébredt, Lajos bácsi még mindig zokogott. Egészen hal- kan. Arcát a tenyerébe temette. Csöpögött a könny a kezéről. Mintha áram rázná. Remegett. Jocónak eszébe jutott az anyja. Vajon Hanna néni tudja már? Hogy mi *történt*. Ettől megijedt. Kétségbeesve kalimpálni kezdett a szíve. A levegő megritkult, egy maszkot nyomtak a szájára. Kicsit jobb lett.

Mire hazaértek, esett.

Csendes, kitartó, őszi eső hullott, ami mindent és mindenki eláztat. Az anyja nem volt sehol, Jocó már majdnem megszólalt, észhez térése óta először majdnem kimondott egy szót, mikor a konyhaablakból meglátta a tüzet; az anyja kint ült a kertben, egy szalonnás nyárssal a kezében, előtte pislákolva égett a tűz; mikor Jocó az ablakhoz lépett, az anyja éppen lötytyintet a kialvó lánggra némi fűtőolajat, amitől a tűz haragosan feléledt, és a fényben látni lehetett az anyja csapzott fejét, ahogy teljesen a fejére és az arcára lapította a haját a némán csordogáló októberi eső.

A húsvéti fanyúl

A diófán még most is ott lengedezett néhány őszről maradt, megfonnyadt, barna levél. A tavaszi szél ezekből tépkedett egyet-egyet, de csak módjával, mintha azt mondta volna: beosztással élünk. Az elváló, búcsúzó levelek még így is lassan, komótosan indultak el lefelé.

Karl Ferenc az ágyból nézte mindezt. A diófalevél lassan hullt, ezt gondolta, míg megigazította a feje alatt a kispárnát. Aztán, egyetlen pillanat alatt, mintha csak most nyílna ki a szeme, meglátta a fa mögött a házat. A szomszéd házat, amelyik a legközelebb volt az övéhez, az utca túloldalán, és mégsem lehetett volna messzebb. És csupán (csupán? – most köhögnie kellett) azért, mert aki a házban lakott, immár örökre elérhetetlen maradt a számára.

Szapura Mária a messzi Csíkszeredából érkezett, az apját elvitte a Securitate, agyonverték, az anyja öngyilkos lett. Az utcában lakó Magos János ezermester másodfokú unokatestvére volt Szapura Ábelnek, és amikor tudomására jutott a tragédia, addig ügybuzgólkodott, amíg elérte, hogy a román hatóságok engedélyezték, hogy a nyolcéves kislány a pitestii árvaház helyett Magyarországra távozzék.

Karl Ferenc mindezekről csak sokkal később értesült. Ám annál élesebben emlékezett arra a napra, amikor 1973 márciusában Magos János és felesége, Bözsike néni piszkosszürke Trabant kombijukkal bekanyarodott az aszfaltozatlan közbe, ahol csak három ház állt, Árvácska utca 1/A, 1/B és 1/C jelöléssel, hogy a Nefelejcs utca számozását ne bolygassák fel. Miután a jellegzetes Trabant-zene véget ért, a kékes kipufogófüst eloszlott, a jól ismert szomszéd bácsi és szomszéd néni után a hátsó ülésről kiszállt egy gyerek. Sovány volt, a haja tüskére vágva, és olyan fakórózsaszín vattakabátot viselt, amelyet Karl Ferike addig csak a kéregető cigányokon látott. A teraszon állt, és a nagyapjától kapott biciskával egy fadarabból nyulat akart faragni, amelyet az anyjának szánt, húsvétra. Abban az évben nagyon korán volt húsvét, március végén.

Karl Ferenc az ágyból odaesett a polcra. A szürke, szinte tömbbé porosodott könyvek előtt gyülekező mindenféle haszontalan limlom között ott állt egy arasznál nem magasabb, lakkozott, de már réges-rég fényét veszített fafigura, amely némi jószándékkal akár nyúlnak is tetszhetett. A felismerést, kétségtelen, nehezítette, hogy a kifaragása után tizenhét évvel, festéskor, amikor a földön hevert sok egyéb polcdísz társaságában, maga az alkotó lépett rá, és letörött a felálló fül. Ezt ugyan óvó precizitással, valamint Epokit ragasztóval megpróbálta a helyére műteni, ám a fanyúl fülének teljes rehabilitációja sajnos nem járt sikerrel, és rendre levált a helyéről. A külön életet élő darab sokáig ott sorakozott a többi tárgy között, amíg végképp el nem tűnt.

Karl Ferenc most külön gondolt erre a fül-, jobban mondva fadarabra, és miközben helyezkedett kicsit a matracon, megállapította, hogy vannak ilyen hol-

mik egy élet során, amelyek tényleg úgy tűnnek el, hogy szó szerint semmivé válnak. Nemlétük a felismerés pillanatában természetes lesz, és mintha már addig is útban lettek volna, kissé áruló módon rögvest megelégszünk az emlékekkel. Amikor régen, márciusban, húsvétkor odaadta az anyjának a fanyulat, ő megsimogatta, azt mondta, de szép, ám alig pár nappal később, miután felszámolták a húsvéti fészket, azzal nyomta a kezébe, tedd a játékok közé. Karl Ferenc tizenegy éves eszével arra gondolt, hogy amit egy felnőttnek készített, az nem játék, nem játékból faragta, hanem *dolgozott* vele, és nem tette a játékok közé, hanem fel, a polcra, oda, ahová ebben a pillanatban is néz.

Kinyújtotta a lábát. Most nem fáj annyira, mint hajnalban, amikor felébredt. Megmondta a professzor, hogy ez egy „alattomos nyavalya”, és akkor támad újult erővel, amikor úgy hinné, hogy szép lassan minden rendbe jön. Majd érkezik a Mama, és bedörzsöli krémmel. De vasárnap van, a Mama, ahogy mondani szokta, elszaladt a templomba. Gyűjt egy gyertyát Szilvikéért. Egyszer megkérdezte, mért, mit csinál az a gyertya vele?, mire a Mama alsó ajka elkezdett remegni, odakapott a tarkójához, mintha valami megszúrta volna, még egyszer ránézett, és kiment a szobából. Másnap az anyósa megállt az ágya mellett, szinte vigyázállásban, majd kijelentette, azok maradnak életben, Ferike, akiket büntetni akart a Jóisten, így hát te meg én nem vethetünk semmit egymás szemére.

Szopora Mária 1973 márciusában kiszállt a Trabantból, és Karl Ferenc volt az első élő ember, akit meglátott az új nevelőszülein kívül. Állt, nézte a terasz korlátján kissé áthajoló fiút, amint kezében a hamarosan nyúllá változó fadarabbal megtorpant a munkával, és ő is az új jövevényt szemléli. Tekintetük találkozott, és bár a látvány semmi egyéb nem volt, mint egy idegen gyerek, kereken tíz évvel később mindketten bevallották, hogy ösztönösen úgy érezték, ez fontos pillanat addigi rövidke életükben, vagy ahogy Karl Ferenc fogalmazott: mostantól kicsit más lesz itt minden. Szopora Mária nem állhatta meg, hogy pajkosan meg ne kérdezze, csak nem azt akarod mondani, hogy első pillantásra belém szeretnél? Karl Ferenc kissé hátradőlt, hogy messzebből lássa a lányt, és jellegzetes félmosolyával, amikor csak az arca egyik fele nevetett, a másik szinte komor maradt, bólintott egy nagyot, nem szerettem beléd, mert faragtam a nyulat, de akkor született meg a lehetőség, hogy bármikor, érted, bármikor beléd szeretettek. És ez önmagában is elég nagy ajándék.

Nézte a diófát, miképp méri az időt. Holott ez az idő már nem számított. Az az idő, amit még érdemes volt mérni, azaz félteni, már elmúlt a feje fölül.

Hallotta a kulcscsörgést, az ajtó csapódását. A Mama érkezett meg. Be fog jönni hozzá, megfogja a kezét, és simogatja majd, végtelenül szomorú lesz, olyan emelkedetten szomorú. Leginkább csak magának beszél, Francikám, ketten maradtunk, látod, milyen az élet, itthagyt az uram, itthagyt a kislányom, családkunk volt, és csak te maradtál, és én. Négy ember helyett lehet-e kettő is boldog...? Néha annyira elkeseredek, de aztán megmakacsolom magamat, mert a boldogság akarat kérdése is, édes fiam, ezt így hidd el nekem. Márpedig én megfogadtam, hogy csak azért is boldog leszek, a kíméletlenségig, és neked is megadom azt, amit a Szilvike nem tud már megadni.

Ilyesmit motyorászik a Mama, miközben fogja a kezét, és egyszer csak érzi, hogy kövér könnycseppek pottyannak a bőrére.

Aludni próbál, de nem megy. A vasárnap délelőttöt nem erre teremtette... a kicsoda?

Az Izé.

A Mama is csak álmodozik a templomban, nemde? Néha olyasmit gondol Karl Ferenc, hogy elálmodta ő már az összes létező álmot, de tudja, vagy inkább reméli, hogy ez nem igaz. Kínozza magát, mintha abból se lenne sohase elég, a kínból.

Szerelmük Szapora Máriával tán valóban a gyerekkorban gyökerezett, de amikor aztán kibuggyant belőlük, mint a feltartóztathatatlan rügyek, mégis hamar elvirágozott. Magos bácsi azon a véleményen volt, hogy az ő kötelessége kiházásítani a lányt. És már rég tudta, ki az, aki melléje való, mert gondoskodó férje lesz. Egy Mlesz Mihály nevű fiút nagyon megkedvelt, még odabent, az üzemben. Tanuló volt nála, azt mondogatta, olyan keze van a kisgépekhez, hogy az aranyat ért. Támogetta, hogy Mlesz Mihály ne kötelezze el magát senkinél, legyen önálló, ha már a viszonyok is engedik, hogy az ember maga boldoguljon. A garázsát is hajlandó volt feláldozni Magos bácsi a szent ügy oltárán, hogy ott Mlesz Mihály maszek iparosként szerelhesse a kisgépeket, mert az jó és hasznos.

Karl Ferenc a Mama után kiáltott. Az öregasszony bejött, és úgy nézett rá, mint akinek az utolsó kívánságát kell esetleg teljesíteni. Tud nekem keríteni valami fadarabot?, kérdezte az ágyban fekvő férfi. Mindegy, milyet, egy nagyobbacska. Meg a bicskámat hozzá. Mit akarsz csinálni, édes fiam?, meresztett nagy szemeket a Mama, akit a bicska említése rögvést felzaklatott, kizökkentette néma, boldogságszerző nyugalmaiból. Faragni szeretnék, mondta szigorúan Karl Ferenc, tudja, faragni. Az még megy. Az ember a kezével farag, nem a lábával, tudja?

Egy héttel volt azután, hogy egymásnak ajándékozták a szüzességüket. Kint, a töltés mögötti kis erdőben. A természet lágy ölén és a tieden, huncutkodott Karl Ferenc Szapora Máriával, aki a hajába túrt, és szorította a fejét a hasához. Mintha be akarná gyömöszölni oda az egész embert, a belsejébe. Egyetlen hét volt ez az – utóbb úgy tűnt – életből kiszakított állapot. Mert aztán Magos János kijelentette, hogy a lány hamarosan hozzámegy Mlesz Mihályhoz, ennél többet nem adhat neki, mint hogy gondoskodik a boldogságáról. Mindent neki köszönhetek, mondta halotti hangon a lány Karl Ferencnek. És nekem? Nekem nem köszönhetsz semmit?, kérdezte ő akkor. Szapora Mária ránézett, el akarta pislogni felszökő könnyeit, de nem sikerült, hát félrefordította a fejét. És elszaladt. Karl Ferenc még el tudta kapni a kezét, de a lány kiszakította magát, olyan erővel, hogy érezni lehetett, minden szálát elszakított ezzel a nekiiramodással.

Kalászoséknál kivágták az öreg diófát, abból kerített a Mama egy szép darabot, az egyik vastag ágból. Karl Ferenc idehallotta, amikor felfűrészelték a fát a kertben. Kemény fa a dió, de ez a penge meg erős. Ráparancsolt a Mamára, hogy fenje ki becsülettel, nem csirkenyakat akar vele elnyiszálni. Tele lesz minden forgáccsal, sopánkodott a Mama, mire csak annyit felelt, hát bizony, ahol faragnak, ott hullik a forgács, és mulatott magában, hogy ilyen szimpla bölcsességekkel is, lám, elmesélhető az élet. Rángatta a bicska élet a fahasábon, szinte beleizzadt.

A Jámbor Szilvike bomlott érte. Állítólag „ősidők” óta őt akarta. Mindent megtett, kérni sem kellett, a szájába vette és szopogatva kényeztette. Karl Ferenc figyelte, hogy Mlesz Mihály berendezkedik Magos bácsi garázsában, vasárnap

délutánonként motort szerel, majd a háta mögött Szapora Máriával elmennek motorozni. Az MZ kipufogócsővéből ugyanolyan kékes, éles szagú füst csapott ki minden alkalommal, mint amilyet akkor érzett, amikor a lány megérkezett ide. Az esküvő körül nem csaptak nagy cécót, Karl Ferenc is csak a Mamától tudta meg a nagy hírt: egybekeltek.

Lassú késmozdulatokkal ügyeskedett, hogy a két fül közötti részt szépen ki tudja alakítani. Arra gondolt, álló figurát farag, amely peckesen tartja magát, mintha ember lenne. A Mama néha benézett, hozott kis seprűt, lapátot, és az ágy köré repült nyesedéket összesepregette, közben hangosan nyöszörgött. Magának is fáj valamije?, kérdezte Karl Ferenc. Az öregasszony ránézett, még egyet sóhajtott, aztán azt suttogta, nem engedem, hogy fájjon, tudod, édes fiam, nem engedem neki...!

Csak azt nem lehetett tudni, mit is akar ez a Szilvike. Férjhez akart menni, gyereket akart szülni, de hogy utána mi következik, azt nem tudta. Tán azt gondolta, ha van férj, van gyerek, akkor az már maga az élet, és nem is kell akarni semmit, mert minden van.

Karl Ferenc is elhitte lassan, hogy ilyen a békés, boldog családi élet, amiről mindenki álmodik, az otthon melege.

De a gyerek nem jött, és Szilvike azt kezdte mondogatni, hogy csalódott Karl Ferencben. Még ha csak mondogatta volna, de híresztelte is. Elmaradozott otthonról. Amikor Karl Ferenc hazatért az üzemből, nem hogy vacsora nem fogadta, hanem legtöbbször üres volt a ház. Akkor még a Mama is dolgozott a konyhán. Ő hozott enni maradékot. Szilvike a Dallas bárban töltötte a napot, ahol ugyan néhanapján kisegített, de leginkább hódolói kedveskedését fogadta.

Szapora Mária délutánonként egy nagy kerekű kocsiban bozontos fejű csecsemőt tologatott. Ha Karl Ferenc meglátta őket, inkább ő is beszaladt a Dallasba, csak hogy ne kelljen szót váltaniuk. Ilyenkor Gyula, a csapos elkurjantotta magát, aranyszívem, a férjurad önaccsága! Szilvike elő is került a hátsó traktus sötétjéből, és a társaság előtt próbált kedvesnek mutatkozni. Koccintunk, apukám?, kérdezte, és elnevette magát. Soha máskor nem szólította így. Talán azért, morfondírozott egyszer Karl Ferenc jóval később, mert nem lett belőlem apuka.

Mi lesz abból, fiam?, nézett be hozzá a Mama a kezét tördelve. Karl Ferenc elvigyorodott, úgy dűnnyögte, tudja, mit mondott az öreg székely, amikor már három napja faragott egy rönk fát...? Jaj, hagyjad már ezeket a históriákat, sóhajtott a Mama. Van egy kis sóska, csibecomb és krumpli. Hozzam be? Hát persze, rázta meg a felsőtestét Karl Ferenc, csibemejje, csibecombja, a férfiember szerese aztat, tudhassa...!

Ez a faragás teljesen elvette az eszedet, látom.

Majd csak ráfaragok, vágta rá. Csak vicc volt.

De vicces kedvedben vagy. Csak tudnám, mitől.

Nem vagyok vicces kedvemben. És éhes sem vagyok. Dolgozom, láthatja.

Azt látom.

Na, látja. Mikor dolgoztam utoljára, mondja csak meg, mikor?

Karl Ferenc kihúzta magát ültében, egyik kezében a nyitott bicska, a másikkal a még mindig alakatlan fadarab. Mintha mutatta volna a Mamának: íme, látsátok és tudjátok, ez az én művem.

Az öregasszony lehajolt, hogy felszedegessen néhány nagyobb faragványt. Karl Ferenc rászólt.

Hagyja ott. Jó helyen van az. Csak nem irigyli tőlem azt a néhány forgácsot? Hogy láthatom, mit végeztem?

A Mama kezéből kihullottak a fadarabkák. A szemét elöntötte a könny, és kifordult az ajtón.

Lassan kiderült, Mlesz Mihályt mégsem olyan fából faragták, mint Magos bácsit, hiába, hogy az öreg nézte ki magának mint utódot, mint vejt, az unokájának az apját. Néhány éven belül ráunt a családi idillre, ahol az apósa trónolt mindennek felett, és az ő akarától függött az is, hogy nézik-e a meccset a tévében, vagy inkább sakkoznak, mert az frissen tartja az elmét.

Miután Gyula két tévét is felszereltetett a Dallasban a sarkokban, Mlesz Mihály se töprengett tovább a sakktábla felett, holott Magos bácsi szerint úgy járt az esze kereke, mint egy Kempelen Farkasnak.

Szapura Mária erdélyi dalokat tanított a fiának, Félixnek. Ő álmodta ezt a nevet, egy héttel a szülés előtt, egy öreg pásztorfélélt látott maga felé közeledni. Ő ott állt egy elhagyatott állomáson, nézte a fűvel és gazzal benőtt síneket, amelyek nemhogy a végtelenben, de rögvest a peron végén találkoztak, a hasa olyan nagy volt, hogy azt is külön érezte, mint egy domborzati objektumot. Aztán neve van-e már?, kérdezte az apó, és szűk szemével Szapura Máriára meredt. Ő tudta, hogy Mlesz Mihály számára semmi más nem jöhet szóba, mint hogy a gyerek fiú lesz, és ugyanúgy Misinek hívják, mint az apját. De csak a fejét rázta összepréslé ajakkal. Nevezd Félixnek, és nemcsak ő lesz boldog, hanem te is, suttogta az öreg, majd elindult a sínek mentén, találkozni a végtelennel.

Mlesz Mihály ekkor mondta ki először, igaz, nem Szapura Máriának, hanem a valaha istenként tisztelt Magos bácsinak, bolond a te lányod. Magos bácsi fel se nézett az egyedül vívott sakkipartiból, úgy mondta fojtott hanggal, nekem nem a lányom, de neked a feleséged.

Amikor Karl Ferenc hazajött a kórházból, és az üres házban csak a Mama várta, akkor döbbsent rá, hogy Szilvike tényleg nincs többé. Nem része az életének. Eltűnt, és örökre tűnt el.

Hallotta már az üzemben is, hiszen Mlesz Mihályt is jól ismerték ott még tanonc korából, hogy van valami a férfi és a felesége között. De elképzelni sem tudta, hogy ez igaz lehet. Hiszen Mlesz Mihálynak ott van Szapura Mária – mit akarhat még szebbet, jobbat? Mert nincs Szapura Máriánál szebb és jobb, erről Karl Ferenc továbbra is meg volt győződve, annak ellenére, hogy hosszú évek óta még csak nem is szóltak egymáshoz. Az idő múlását csak az tanúsította, hogy a kisfiú már a saját lábán szaladgált az utcában, még háromkerekű biciklin is látta tekerni.

Diófa, morogta Karl Ferenc minden egyes késhúzásakor. Tényleg piszok keményen ellenállt, de legalább biztos lehetett benne, hogy ami majd elkészül, az örök időkre megmarad. Az is eszébe ötlött: diófa koporsó. Ha valaki mives koporsót akar az elhunyt szerettének, diófából rendeli. Örök nyugalomra.

A fadarab kezdett hasonlítani arra, amit elképzelt. Szinte érezte, ahogy a kezében, az ujjaiiban felidéződtek annak a régi napnak a mozdulatai, amikor az erkélyen állva nyulat faragott az anyjának húsvétra. Azóta minden elveszett. De

ha nagyon akarjuk, mormogta a foga között Karl Ferenc, van, ami újrateremhető. Egy fanyúl biztosan. Csak tényleg úgy ne járjak, mint az öreg székelő..., vi-gyorodott el megint.

Szomorú volt azon a délutánon, mert hívatta az igazgató, és közölte vele, hogy akármennyire is pártolta Karl Ferencet szorgalmáért és a jó ötleteiért, a tulajdonos végül úgy döntött, hogy Bártólit teszi meg üzemvezetőnek, akinek az apjával a régi szép-csúnya időkben együtt buzgólkodtak a mozgalomban. Bártóli még oda is jött hozzá, és szigorú hangon közölte vele, ettől fogva keményebb munkát vár Karl Ferencről, mivel tudja – és ezt dicséretképp mondja –, hogy sokkal több lakozik benne.

Szopora Mária kint állt a játszótér szélén, és onnan szólígtatta a gyereket, hogy jöjjön már, mert mindjárt esik, és még el kell menniük a boltba is. Félix, Félix, ki szalad ide anyához?, kiáltotta, és kitárt karral leguggolt.

Karl Ferenc bevetette magát a Dallasba.

A pultnál Mlesz Mihály állt, előtte egy korsó sör gyöngyözött. A távkapcsolóval keresgélt a tévéműsorok között.

A Chelsea játszik ma?, hallotta hátulról Gyula hangját.

Ja, a Milannal, felelte Mlesz Mihály. Makarónit csinálnak belőlük.

Karl Ferencnek egyszerre kibírhatatlaná vált ez a sör melletti, otthonos cse-verés, a meccsvárás, a Dallas végtelen, áporodott és füstszagú békéje.

Egyet lépett Mlesz Mihály felé, aki épp rátalált az Eurosportra, de ott még biliárdot közvetítettek, és egy lenyalt hajú férfi a dákó végét krétázta végeérhetetlen türelemmel, miközben a zöld posztón lévő fényes golyóbisok helyzetét tanulmányozta.

Hol van a feleségem?, szegezte neki a kérdést Karl Ferenc Mlesz Mihálynak.

Az, oda se nézve, megint a Gyulának címezve kérdezte, hé, főnök úr, a Szilvi? Merre? Keresik!

Karl Ferenc ekkor elkapta Mlesz Mihály távirányítót nyomkodó karját. Téged kérdeztelek, te görény.

A heves mozdulattól leborult a söröspohár, Mlesz Mihály ölébe.

A kurva anyádat, mi a jó faszt akarsz?, üvöltötte, és erős ujjával torkon ragadta Karl Ferencet.

Aki még annyit ki tudott nyögni, a feleségem...

Mi van a feleségeddel, bazdmeg, nincs itt a feleséged, bazdmeg, húzzál szépen haza, bazdmeg, majd ő is hazamegy, ha akar téged látni, bazdmeg, meg ne lássalak itt még egyszer, bazdmeg, mert szétkapom az arcodat, bazdmeg, úgy él-jek, bazdmeg!

Ezt sziszegte egy szuszra Mlesz Mihály, és hogy irányt adjon Karl Ferenc hazameneteléhez, a nyakánál fogva a Dallas ajtajához vonszolta, és kilökte az utcára.

Négy lépcsőfokot gurult lefelé, majd hanyatt vágódott az aszfalton.

Látta az eget, szürkés-kék volt. A nap olyan homályosan derengett a felhők mögött, mint amikor valaki zuhanyfülkében zuhanyozik. Még egy hangot hallott, messziről, Félix, Félix, ismételte ez a hang, de Karl Ferenc tudatáig már nem jutott el, ki lehet az.

Egy nyúl, hát persze, hogy egy nyúl. Végére is ahhoz ért. Abban van gyakor-

lata, nyulat faragni. Húsvétra nyulat farag az ember, ha már. Nem könnyű feladat, egy csöppet sem. Főképp diófából. Mert az kemény, mint a koporsó fája, bizony.

A Mama toporgott odakint az ajtó előtt, hallotta, ahogy szinte egyik lábáról a másikra áll, már jönne be, mert azt hiszi, hogy...

Jöjjön már be!, kiáltotta Karl Ferenc, úgyis akarok mondani magának valamit.

Az öregasszony úgy állt ott az ágya mellett, mint aki valami nagyon nagy dologra van elkészülve. Megszeppentnek tűnt. Mit fog most hallani vajon. Olyan kiismerhetetlen ez a Francika az utóbbi időben, ki lát bele a fejibe, ő ugyan nem.

Na, igazította meg a háta mögött a párnát Karl Ferenc, itt van ez a nyúl, látja?

A Mama csak bólogatott, mint aki nem is sejt, hova akar kilyukadni ezzel a nyúlal.

Fogja, nyújtotta oda felé már-már vad mozdulattal.

Kézbe vette, és forgatta az ujjai között. Érezte, hogy mondania kell valamit. Szép lett..., igazán.

Nem ez a fontos. Már ne haragudjon, de nem magának készítettem.

Köszörült egyet a torkán, holott a Mama előtt már rég nem érzett semmiféle szégyenérzetet vagy effélét.

Azt akarom, hogy vigye le a szomszédba.

A szomszédba? Kihez?

Ne tegyen úgy, mintha nem tudná. Hát oda.

Egy percnyi csönd következett.

A Szapora Máriának.

Ezt mondta, nem kérdezte a Mama.

Na látja, nem kell magyarázni, mordult Karl Ferenc.

És örülni fog neki?

Nem mindegy? Vigye, adja oda, mondja, hogy én küldöm. Húsvétra. Nem csokinyúl, hanem fanyúl. A többi nem érdekes.

Fanyúl, ismételte meg a Mama, mintha alaposan észbe kellene vésnie, amit hallott.

Aztán végre összesöpörhet. Olyan disznóól van itt, mondta Karl Ferenc. Hirtelen úgy érezte, most végtelenül elfáradt ebben a nagy munkában, és visszahanyatlott a párnára.

Jó, akkor sietek, buzgólkodott a Mama, és marokra szorította a nyúl fülét. Aztán kitakarítok, hiszen nem lehet ilyen disznóólban élni, fiam, jól mondom.

Karl Ferenc kinézett az ablakon. Láta a szemközti házat, látta a diófát, amelyen már egyetlen régi levél sem libegett. Jöhetett a tavasz. Elvégre itt volt az ideje, nem rendjén való, hogy húsvétkor ilyen komisz, csontig hasító hideg legyen.

Honvág a Paradicsomba

Illés Endre a *Nyugat* 1937/5. számának lapjain a *Hatholdas rózsakert* című alkotást az első humoros Babits-regényként üdvözölte. A frissen megjelent regényt értékelő soraiban a recensens az irodalmi berkekben közismert csetepatéra is utalt, amely Babits Mihály és Kosztolányi között pattant ki. Babits korábban ugyanis néhány Esti Kornél-novelláról szólva, bár nem oly vésteltjesen, mint azt a kritikából Kosztolányi kihallotta, nem találta kellően vegyítettnek a mélységet és a könnyedséget. Valóban, a *Hatholdas rózsakert* e disputa babitsi oldalát képviselhette, s talán nem egyéb, mint a vitában született, a szóváltás eredményeként létrejött írói válasz. Avagy, miként az irodalomtörténészek szeretik mondani: Babits prózai ars poeticája. A kései babitsi kisregény, amely amúgy egyetlen könyvtestként kiadott s megbonthatatlan novellafüzér elején állt, amint az első pillanatban Illés Endre találóan megjegyezte, valóban „[n]em löki félre »az anyag meredt-rest súlyát«, ellenkezőleg »a megvetett test bukásait« beszéli el”.

A *Hatholdas rózsakert* kihívóan dísztelen s csöppet sem szövevényes és cselekményes történet. Az álmatag, poros kisváros, Gádoros életét felzaklatta a keszeg Irén s a szépreményű Gruber Franci joggyakornok között szövődő, a kívülállók számára szerelminek látszó történet. A gúzsba kötő kapcsolatból azonban a férfi maga mögött óriási felfordulást hagyva elmenekült, nem törődve a szóbeszéddel és az erkölcsi megítéléssel. Vállalta, hogy a gáláns viselkedés normáit nem teljesíti. S e nem konvencionális magatartásával még inkább felhívta a figyelmet a város érdeklődése terében amúgy is ott álló, férjhez menni iparkodó, a férjfogás nemtelen formáit is bevető vénlányra és annak családjára.

Babits, a regényíró jóval többet tudott az alakjairól, mint amennyit könyvében elbeszélt.

Gruber Franci egy másik regényből került át ebbe az új históriába, s amíg a *Halálfiában* mellékalak, e regényben a korábban néhány vonással fölrajzolt férfiú ábrázolásának okával ismerkedhetünk meg. Babits immár a joggyakornok teljes szerelmi afférját mondta el, amely kihatott a hős egész életére, s megmagyarázta állásváltoztatását, vénlegénységét, habókos viselkedését. A *Halálfiái* alakvázlata a *Hatholdas rózsakertben* átalakult tablóvá, s a törvényszéki bíróban föllelhető a csetlő-botló, húszéves joggyakornok, aki fruskáknak udvarol, unatkozva cigarettázik, s érzéketlen a rá leselkedő szerelmi veszélyekre. Az írói szellemesség ezernyi változata ellenére többnyire közönnnyel és szenvtelenül bomlik ki a főhős érdektelen élettörténete. A humor forrását nem a história nyújtja, hanem az írói beszéd, s még inkább az írói történelemszemlélet.

Az izgalom lángját, legyen az a cselekmény bonyolításában, a helyzetekben, az elbeszélés módjában, a mondatok struktúrájában avagy éppen a párbeszédekben, a regényíró lecsavarta. Fakó és kopár a regény, mint a széttiport harcá-

szati terep. Sorsszerűségében és komorságában pedig eposzias ez a történet, s ilyen ornamentális alakítottsága is.

A kisvárosi legenda párkája Ilka néni, aki a regény elején amolyan istennőként elmondja a történet befejezését: Irén pórul jár, a város félelmetes szájára kerül, s megmarad, mert sora így teljesezhet be, vénkisasszonynak; Franci pedig áthelyezteti magát egy másik, Gádorosnál nem jobban élhető városba, s véglegesen félszeg, tehetségét és sorsát kibontakoztatni képtelen alakká töpörödik. A föltötte-irányító szereplő mellett egyéb eposzias jegyek sokasága is meghúzódik még – amúgy megmosolyogtatóan szerényen – a regényben: ilyennek látható számos, szcillákra és muskátlikra utaló retorikai alakzat, s több helyszín, többek között az édeni/Paradicsom-allúzió, a rózsakert is.

A férjfogásban Ilka néninek, e gádorosi Venus istennőnek, a hatholdas rózsakert tulajdonosnőjének központi szerep jutott. A vidékies szalont fenntartó Ilka néni a kisváros szerelmi istensége, házában gyűltek esténként össze, természetesen felügyelet alatt, játékra, kokettálásra a település liezonra vagy házasságra sóvárgó lánykái, s itt ismerkedett meg Franci az éles nyelvű, fondorlatos, s e tulajdonsága által a leánytömegből kiváló Irénnel, itt kezdett kisszerű végzete felé sodródni. Ilka néni gusztálta meg először a nála szobát bérlő joggyakornokot, s kötözte ügyes praktikák segítségével a férfi sorsát védencéhez, Irénéhez. Az intim, füledt és a házasság révébe vágyakozó asszonyvilág közege, Ilka néni birodalma az a rózsakert, amelyből Franci végül kiűzetik (igaz, nem a házasság poklába kerül, hanem egy távoli kisvárosba), és amelyről a továbbiakban beszélni fogok.

A regény kezdő mondatát kis módosítás után is elfogadhatjuk: *Nem kell hinni, hogy a regényíró csak annyit tud helyszínéről, mint amennyit elbeszél.* Babits története a kisváros mesterségesen létrehozott (kertészekkel megépített) Paradicsomában játszódik, amelyről a szerző ugyancsak sokat tud, de keveset árul el. A tér, amely ha nem is a szerelemre, de a házasságra és férj után áhítozó lánykák gyülekezőhelye, s ahol Irén és Franci végzetes álrománca zajlik, egy délszakiasan buja rózsakert. Ez a végzetes rózsakert kettős hasznú, a benne termő virágokat a virágsgyűrtre hajóval érkező szerbek vásárolták meg, s abból rózsaoajat pároltak, ugyanakkor a társasági élet számára alkalmas díszkert, amelynek növényillata kábít, virágokkal ékes lugasai rejtekhelyek, alléi légyottok és apró titkok őrzői. Ilka néni vendégei kizárólag e színpompás rózsakert édeni oldalát érzékelték, fokozott érzelmi életet éltek, s a szerelemre utaló jelekre rezonáltak, annak ellenére, hogy tapasztalataik voltak azokról a csapóajtókról is, amelyek a rózsakertben tárultak fel s a szégyen alvilágába nyíltak. A gádorosi rózsakert (az ifjúság, a szerelem) az éden romlékony helyszíne lett, s a rózsakerten kívül lenni pedig nem más jelentett, mint a hétköznapiak porlatag és unalmas alvilágában tartózkodni.

E rózsakertnyi Paradicsomból ifjúsága, szépsége s talán ábrándjai múltával mindenki kiűzetetett. Az izgatott lánykák férjhez mentek, s a maguk házasságának mocsarába fulladtak. Irén pártában maradt. Franci a kisebb rosszat, a nőülés helyett az áthelyezést választotta. A rózsákat virágzásuk teljében leszüretelték a szerb rózsaoaj-készítők, s végül Ilka néni is eladta egyre rosszabbul jövedelmező hortusát.

A rózsakert tehát regényes helyszín. Az irodalomból amúgy tudható, még

azelőtt, hogy elkezdenénk a *Hatholdas rózsakert* olvasását, miféle cselekvéseknek és érzelmeknek nyújthat teret.

A keresztény középkor és reneszánsz kert-, viselkedés- és szerelemi kultúrájáról sokféle ismeretet nyújtanak a rózsagazdag képzőművészeti és írott források. Az istennői fennhatóság alá eső érzelmek díszes és virágos tere megtalálható az allegorikus *Rózsaregény*ben éppúgy, mint Boccaccio profánabb *Dekameron*jában. S ott nyílnak a rózsatövek Petrarca szonettjeiben, Shakespeare színműveiben, s későbbi korok későbbi szerzői munkásságában sem mutatkoztak kevésbé pompásaknak. A 19. századi művek közül, hogy csak olyanokat említsek, amelyek nyomot hagytak a magyar vidéki (olvasó) polgárság köznapjaiban is, s kimutathatóan formázták a népesség mentalitását, biztosan ott található a budai és balatonfüredi villája körül a rózsákat szakszerűen nevelő Jókai kedvelt műve, *Az arany ember*. Illetve a 19. században, majd a 20. elején is Európa-szerte elterjedt életmódreformmozgalom németes ágának a fejlődéséhez hozzájáruló regény Adalbert Stifter *Nachtsommer*je. A magyar kései romantika, a német szecesszió alapművei, mint a kortárs irodalmi, de a képzőművészeti alkotások legtöbbje is a rózsakertet az édenre, illetve a Paradicsomra vonatkozó értelmei alapján használta, másrészt a kölcsönhatás is kimutatható, s a reálisan létező rózsakertekben megtapasztalható ennek az értelemnek az építészeti, növényi együttesi és szimbolikus jelenléte.

A rózsakert s a babitsi mű rozárium a se más, egyszerre pogány és keresztény tartalmú, s ugyanakkor mindkét hagyomány mentén a szerelem és a bűnbeesés enciklopédikusnak talált helyszíne is. Babits ugyancsak élt a korszak vidéki lányszórakozást bemutató munkájában a kert jelentéslehetőségeivel. S e kettős horizontot az olvasói értelmezés számára felkínálta, s éppen a regény utolsó sorában: *A sétány mentén néhány rózsatő állt. A virágok illata halkan harcolt a forrás kénbűzével.* E kert a jó és rossz megjelenésére nyújt lehetőséget, az éden modellje, hiánya pedig az alvilágé. Kettősen meghatározott színtér, ahol maga a virág, éppenséggel a rózsa azonban a szent, a tiszta, az éteri támogatója, a jobbik oldal emblematikus növénye.

Amúgy a kert – Babitsnál – nem eleve sorsszerű. Csak az a végzetes, ami benne megtörténik. S hogy a kert és a kertmegjelenítő rózsa értelme nem azonos, kétsőn veszi észre az olvasó – miként a kettő közti különözésre egyáltalán nem figyeltek oda, hiszen sodródtak csupán a regénybeli emberalakok.

A *Hatholdas rózsakert* valódi főhőse a (sokáig a kert fogalmától elkölönölteni nem akaró) rózsa. Emberalakjai a növényhez képest kisszerűek. Picinységük okán szeretnivalók, Babits viszonyult így hozzájuk, s igyekezett olvasóit is erre bírni: kedvelte a tompaságukat, színtelenségüket, egyszer legalább csapdába esett s azok után azonban eseménytelen életüket, s talán csak egyetlen okból: ugyanis mindenki honvágyat érez a Paradicsom után.

A rózsakert s maga a rózsa az éden, illetve a Paradicsom megjelenítője. (Hogy a két helyszín mennyiben azonos tulajdonságú s mennyiben más, attól most tekintsünk el, s föltérképezését hagyjuk meg Le Goff Paradicsom-monográfiájának.) Babitsnak szüksége volt a két térség együttes használatára: az édenre hivatkozás során inkább az antik rózsajelképek hasznosultak, a Paradicsom pedig a keresztény rózsaszimbolika bevonására teremtettt alkalmakat.

A rózsák több holdon át nevelkedtek, s virágzás idején illatuk elömlött a vidéken. A szerelmesek megmámoreodtak ebben a kertben, s Babits mondja, hogy *„elvesztették féltékenységüket, legyőzték meggondolásaikat, s nem egy boldog vagy keserű házasság igazi bölcsője és a sugallója ez a keserítő rózsakert volt”*. Ilka néni ebbe a kertbe vonzotta a fiatalokat, akik itt, a panorámás hortusban saját végzetükre rá is leltek. A rózsakert s a rózsakert istennőjének nyomai, legtöbbször rózsacso-kor-formában, mintegy ajándékjegyként, e kisvárosban mindenhol megta-paszthatóak. Ilka néni felügyelete alatt állt az okos Irén is, aki legkedvesebb virág-szála volt, de akiből e kert csak gonoszságot hívott elő. A rózsaparadicsomban az okos lány végzetszerűen esett bűnbe, mivel túlbecsülte saját értékét.

A kerítészerephez jutott Ilka néni korábban gádorosi Venus istennőként ír-tam le. Hogy éppen annak, arra Babits teremtette meg a lehetőséget akkor, ami-kor Irén és Franci jegyességének eseményeiről szólt. Irén számító háziasszony-ként rendezgette azt a lakást, ahová költözni készültek, s amelyet Franci első pillanattól a saját börtönének látott. Babits Franci kusza lelkiállapotát, a vőle-gény körüli kisszerű huzavonát antikizáló hasonlattel jelezte, amely önmagában akár humor forrásává válhat. Végtere is Hectorhoz hasonlította a tehetetlen, a nőszüléstől félholttá dermedő joggyakornokot: *Franci feje fölött harc kezdődött, mint hajdan Hector holtteste körül. Franci ebbe éppoly kevésbé elegyedett bele, mint Hector...*

Az *Iliász* ily módon megidézett jelenete amúgy éppen az, amely az európai kultúrtörténetben először, a kezdetek kezdetekor szólt arról, hogy a görögök mire is használták a rózsát. A mitikus történetet elmondó eposzban Aphrodi-té/Venus őrizte Hektor temetetlen tetemét, s mielőtt máglyára helyezte s eléget-te volna, megkente rózsao-lajjal. A rózsakeresztetű illatos anyag ugyanis, tudjuk meg az antik hagyomány gyakorlatát Homérosztól, méltóvá tette a halottat ah-hoz, hogy az istenek elé bocsátják. Maga a rózsza amúgy a hajnalfényhez hasonló színe miatt a legfőbb istennel, Apollóval állt analógiás kapcsolatban.

A rózsza halált jelző s egyben istenekre utaló, a végzetet megjelenítő növény – s ezt a hagyományt klasszika-filológiai képzettsége révén bízást ismerte Babits.

E venusi szerepkör és a keresztényi rózsahagyomány át- meg átírása ugyan-úgy az elbukás és a halál lehetőségét veteti föl. A rózsza – a *Hatholdas rózsakert* se beszél másként erről – a végzet növényeként is ábrázolt.

A regényíró tehát nem csak annyit tud, amennyit a könyvében elbeszél. Tudja azt is, amiről egy szót sem szól majd, ami a történetet animálja, s végül a főhősök démonává lesz.

Babits vidéki komédiája végkifejletének okát, ha a regény alcímét komolyan vesszük, a mértékben kereshetjük. A rózsakert ugyanis, amely az európai ha-gyományok szerint az éden, illetve a Paradicsom megjelenítője, nem lehet leha-tárolt: ha meghatározott a kiterjedése, akkor annak nemcsak határa, vége van, hanem belső ellentmondásai is. A *Hatholdas rózsakert* eszerint a címében megfele-lően referál a regény szimbolikájáról s az annak segítségével elmondottakról.

A *Hatholdas rózsakert* hősei kötődésükben, illetve függetlenségükben a végte-lenséget vágyták, s nem annak a korlátait. Nem érzékelték az éden/Paradicsom szabályait, hogy az nem csak boldogságkert, hanem egyben a vértanúk tartózko-dási helye is.

S nem, hogy a Paradicsomban, ahol vannak, a hősöknek nem lehet saját létük, nincs önálló akaratuk. A veszélyek se egyediek, magasabb erők döntenek a kertbe tévedtek sorsa fölött. A gádorosi rózsakert állandó és ideiglenes lakói, akik amúgy élvezték, hogy a sorsuk formázza mindennapjaikat, s ha ez csupa kedélytelenség, szenvedés vagy fekete szenvedély, akkor is, paradicsomi helyzetük élvezői és elszenvedői. Bábok egy bábjátékban, egy bábjátékos kezében. Francit a maga lapos tekintetű ábrándjai szerint Irén mozgatta, Irén és Franci sorsát Ilka néni rendezgette, s mindenkiét a díszletként funkcionáló kert: ahol annak, aki a hortus érzéki oldalát tekinti, a szerelem, aki az áldozati-vértanúi aspektusát érzékeli inkább, a veszteség vértanúja lett. Ez a kert a kiteljesedés kertje: mindenkit elér a maga testre szabott végzete.

Amúgy a kertnek is akad rendeltetése – amelyben lelepleződik a valódi természet. A kert, amikor megérkeztek a szerb rózsaszírom-vásárosok, hamarosan csupasz lesz, tüskés, egyenes gallyak árválkodnak, se színkavalkád, se illatáradat, s megmutatkozik, amit eddig a sok mulékony szépség eltakart: a vért kiontani képes tüskék garmadája.

E kert a rózsza botanikai tulajdonsága szerint kettős természetű: ha az élvezetet nyújtó felét elhasználják, előtűnik másik, a veszélyt jelentő. A virágszirmokból rózsaoaj, a virágok nélküli rózsából széljárta, tüskés bozót válik.

A regény hősei annyiban egyformák, hogy egyiküknek sincs fölöttes istene: csak egy hortus, amely felett egy Ilka néni-arcú istent vélnek regnálni. A démon tehát nem az isten és a főhősök közötti kapcsolat fenntartója lehet, hanem kóbor lény, amely vaktában járkal fel s alá, s nincs sem igazsága, sem hazugsága. Irén vénkisasszony, Franci agglegény marad – tüskék között kell élniük. Ilka néninek elhal a férje, s a kertet, amely végtére is haszonkert, s azzal, hogy áruba bocsátható, ugyancsak javak forrása, el kell adnia. Amire vágytak, az a tűnékeny, a foszló, a pillanatnyi szépség jegye alatt létezett, olyan volt, mint az illatozó rózsavirág. Sem cél, sem végeredmény nem juthatott számukra. A virág mellett nem vették észre a növény többi részét.

A főhősök szomorú sorsát, végzetbe torkolló életét és vesztét a rózsza s a rózsákat egybefoglaló kert – akár az olvasó számára is – előre jelezte.

A legtöbb nehézség

*Lassan a szeretkezések
utáni
kétségek is szűnnek.*

*Hogy gyűrű lett
az aktus közöttünk,
a test pedig ünnep.*

*Hogy ajtónyitáskor csók
helyett
egy mosoly, ami dukál,*

*és hogy egyre gyakrabban
van
üritve a hamutál.*

*Persze a hangok,
a betűk majd ellepnek minket
is. Manír.*

*Ahogy a cigarettát
tekerjük: mi a dohány vagyunk,
ők meg a papír.*

*Hogy bizonyos napokon
ajándék jön,
feldíszítjük a szobát –*

*néhány konfetti
pár hónappal később,
és mi mosolygunk tovább.*

*Ez a kép van. Megkötünk.
A cement adja a legjobb
alapot,*

*az állandó változás
pedig ellep, mint a füst.
Ellepi, ami adatott.*

*Aztán csak a szív, a szív
marad. A tört izom,
a meddő lüktetés.*

*Szeretkezésből nincs
túl sok egy évben, ünnepből pedig
kifejezetten kevés.*

*

*Mára megtanultam
építeni. Megtanultam a koszt,
a tisztaságot,*

*és lassan megtanul-
lak belakni téged,
megtanulom tisztelni hiányod.*

*Megismertem a helyes
pontokat. Hova kell támasztani
a létrát.*

*Emlékezz vissza, nemrég
még gyanakodtunk,
mint a téglák.*

*Te nem hittél magadnak,
én nem hittem neked.
És akkor alig beszéltünk rólam.*

*Házat tényleg csak
úgy építhetünk, ha bízunk
a téglában, a szóban.*

*Ez a teremtető üresség,
lugas alatti
csönd,*

*mint a falba vert tipli,
várja, hogy
kitömd,*

*hogy önmagaddal tömd ki.
Mi szöveget verünk
a falba.*

*Van, aki a kész-
termékekre esküszik.
Ő tudja, ő akarta.*

*A hitről csak
sűrűn, mint a füst.
Eloszlik, nézlek.*

*A legtöbb nehézségét
megtanultam
az építkezésnek.*

*

*Isten talán levegőből
teremtette az embert
(engem, téged),*

*hisz a lélegzet úgy kísér
minket, mint le nem írt
ítélet.*

*A házakat nézve csak
nyelünk egyet. Gondolunk
kertekre, kapukra.*

*Nagy levegő, pislog, továbbmegy
(Éva meg az alma,
Ádám meg a csutka).*

*A séta ideje ez.
Hogy állandóan
új helyek jönnek.*

*Veszünk német, francia,
angol és magyar
útikönyvet.*

*Nyelveket tanulunk, (néha)
szeretkezünk: Welt, Monde, World,
benned van, látod.*

*Séta közben (ha eszel,
ha dohányzol) le-
tűdözöd a világot.*

*És vannak olyan helyek,
ahol a fény már
annyira vakít,*

*hogy remélni kezded:
talán eljuthatsz a megfelelő
mondatig.*

M E S T Y Á N Á D Á M

Mindenféle parttalanba csapva

*Minden határt beszakítva, mindenféle parttalanba
csapva, hogy legyen újra és mindig valaki másik,
hogy ne a sínek közé, és ne fájjon, ha kilátszik,
hogy ne fájjon, ha azt mondja: többé már nem,
hogy ne higgye, hogy én többé már sosem,
hogy legyen mindig valaki más itt, legyen más itt,
ne a kidülledő szemekben tétovázó félelem,
hogy jaj, most mit fog csinálni, jaj, most mi legyen,
mert nincsen más, csak egy rettentő arc, a sajátom,
az arcom, ahogy eltorzul, és átdereng rajta a másik,
mert a parttalanban minden nyoma elveszett,
és csak az a lassú, iszonyú fekete szárny intett,
hogy újra és még egyszer, csak legyen már itt,
hogy ne a döbbenet, ne a halálra nyíló mozdulat,
ne az a nevetés, ne az a tekintet, ne az a fordulat,
vagy igenis, haljon meg, haljon meg, ha nincs itt,
mert minden határt beszakítva, mindenféle
parttalanba csapva őrzöng bennem a másik.*

RALF ROTHMANNRÓL

Ralf Rothmann azok közé a német szerzők közé tartozik (nincsenek kevesen), akik több figyelmet érdemeltek volna, illetőleg érdemelnének a magyar könyvkiadástól és olvasóktól. Az utóbbiak mulasztását menti könyvkiadásunk érdektelensége, másra-figyelése: online-kutatásom során egyetlen magyarra fordított Rothmann-szövegnek sem sikerült a nyomára bukkannom. – E hiány egyik lehetséges – ám föltehetőleg nem az elsődleges – magyarázata, hogy Rothmann írásmódja, narrációja nélküli a feltűnő újításokat; van ugyan jellegzetes elbeszélői hangja (vagy inkább talán: hangjai), ez azonban nem annyira vagy nem *úgy* egyéni, hogy a honi kiadóknak, lektoroknak feltétlenül ki kellett volna hallaniuk őt a német nyelvű „epikai kórusból”. Legalább ugyanennyire hozzátartozhat a magyarázathoz, hogy Rothmann a magyar (de talán nemcsak a magyar) közvetítés szempontjából nem szerencsés időszakban született, illetve kezdte pályáját: a nagy (Böll – Grass – Siegfried Lenz – Martin Walser) nemzedék és a még ma is meglehetősen fiatal, publikálni lényegében a Berlini Fal leomlása után kezdett írók (Ingo Schulze, Daniel Kehlmann, Terézia Mora, Thomas Brussig és mások) közötti nemzedékeknek általában véve jutott meglehetősen kevés figyelem (a kevés számú kivétel közé jellemzően osztrák szerzők – Handke, Thomas Bernhard, *részben* Ingeborg Bachmann – tartoznak).

A regényeket, novellákat és verseket egyaránt író Rothmann 1953-ban, Schleswigben született (munkáscsaládban), és a Ruhr-vidéken (a „Ruhrpott” néven emlegetett, a bányabezárások miatt, most már mindinkább *egykori* bányavidéken) nőtt fel. Regényeinek jelentős része pontosan ebből a gyermekkori élmény- és szociológiai tapasztalatanyagból táplálkozik, másik felüket „Berlin-regényekként” szokás emlegetni. Az önéletrajziaság és a fikció vélhető aránya, magyarán az erős önéletrajzi kötődés nem (az utóbbi két évtizednek sem a német, sem a magyar irodalmában nincs hiány [részben vagy elsődlegesen] önéletrajzi ihletettségű gyermek- és kamaszkor-regényekben), ám az írói alkatáról tett saját vallomása, mondhatni, „atavisztikus” alkotónak mutatja Rothmant: „Az ember végtére – patetikusan szólva – mégiscsak meg akarja változtatni a világot. Ez a megfogalmazás ma minden, csak nem népszerű, mégis: az ember jobbítani akar a világon” – vallja, igaz, hozzátéve: „egy jó könyvnyit vagy jó versnyit javítani”.

Rothmann 2001-től egészen máig, azaz 2007-ig minden évben kapott egy-egy irodalmi díjat; köztük olyan rangosakat, mint a Hermann Lenz-, a Wilhelm Raabe- és a Heinrich Böll-díj.

Az *Egy tél szarvasok között* című (2001) elbeszélésgyűjteményből vett *Holdtól holdig* Rothmann általában napjaink történeteiből, miliőjéből, ismerős-ismeretlen emberi gyalogságaiból táplálkozó novellisztikájának nem igazán jellemző darabja.

Énos történetében, ahogyan azt írónk elmeséli nekünk, mely ellentmondás lappang. A választott kulcsszereplő, a „hitetlen pásztor”, Énos nézőpontja folytán a történet a szakralitáson kívüli (mondhatni, pogány) elbeszélés. Énos ragaszkodik ahhoz, hogy minden rendkívüli eseményre, minden „csodára” van természetes magyarázat: az iszákos disznópásztor, Zadok olyan helyre hajtotta a disznókat, hogy azoknak a mélybe *kellett* zuhanniuk (nem kellett ahhoz „gonosz szellem”!); Jairus leánykája pedig csak nagyon mélyen aludt, nem a halálból kellett visszahozni. Ámde a szakállas názáretinek, az állítóla-

gos (!) csodatévőnek az a föléledt vagy fölébredt leány fülébe súgott mondata, amely szöveget ütött Énos fejébe („Bocsáss meg nekem...”), *éppen hogy nem* abban nyerheti magyarázatát, ahogyan azt Énos hinni akarja, hogy tudniillik a leány csak aludt, illetőleg eszméletlen volt; a szinte egyedül valószínű magyarázat ennél sokkal hátborzongatóbb Énos számára (nyilván, tudat alatt, ezért is hárítja el): a leány valóban halottaiból támasztatott fel, már *odaát* volt, onnan szólította vissza a (számunkra) krisztusi akarat. A transzcendencia iránt nem fogékony pásztor számára annyira nonszensz ez az értelmezés, hogy ösztönösen kizárja a lehetőségét, ugyanakkor keresztény szemszögből – mint említettem – mélyen ellentmondásos ez az explikáció: hogy a földi lét siralomvölgye a túlvilághoz, az örök üdvhöz képest, az nyilvánvaló axióma, de akkor miért is, kinek, minek engedve, milyen célból térítette vissza – bízást mondhatni: erőszakkal – ide az ártatlan gyermeket az Emberfia? – Rendkívül érdekes a kígyómart és megmenteni nem tudott kiskutya sorsának párhuzamba állítása, illetőleg összefonódása a kislány feltámasztásának történetével, ám ennek taglalása végképp az olvasó értelmezői szabadságának (és élvezetének!) megnyirbálása lenne. Tehát: Jó utat az antikvitás Galileájába, Olvasó!

Holdtól holdig

Megmaratta magát, az ostoba kutya, épp amikor Énos készült fölrakni a számár hátára a sajtot. Már be volt varrva a csomagok szája, s Énos, mint mindig, kiosztotta a fiúknak a feladatokat: átszítálni a porrá tört szurkot, átmosni a gyapjút és gyógynövényekből szert főzni szájgyulladás ellen. Ekkor hallották meg a kutyákat, és Énos rögtön tudta, hogy már megint találtak egy kígyót. A nagyokat nem kellett féltetni, azok tudják, hogy lehet kifárasztani egy kígyót, s aztán hogy kell elcsípni és leharapni a fejét, rögtön a méregmirigyek mögött. De a kicsik, akik sokszor még felbuktak a saját lábukban, vagy ivás közben a forrás vizébe pottyantak, egyszerűen nem voltak még elég gyorsak.

Így ez a kis csavargó sem, amelyet a tónál talált s amelyet azután tejjel etetett. Hegyre született kutya volt, hosszú hátsó lábakkal, erős nyakkal; az arca is bizalomgerjesztő. Ritkaság volt a hasznavehető kutya, Énos tehát magával vitte, ami annyit tesz: nem kergette el, amikor a kölyök a nyomukba, Énos és a nyáj nyomába szegődött. De nehezen tudott lépést tartani velük. A túskebozótos, meredek terepen föl kellett tenni a számár hátára; meglehet, hogy Énos közben túl barátságosan nézett rá. Mindenesetre a kutya este bemászott a takarója alá, megnyalogatta a kezét, és merő szeretetből átengedte neki bolhái felét.

Most úgy vonított, hogy az embernek belesajdult a foga; közben Obed és Nathan bottal agyonverték a kígyót, és a kutyakölyök elé tartották. A harapás, amely a mellkas és a bal mellső láb közötti mélyedésben volt, ott, ahol a kölyök bundája vékony, nem vérzett. Rossz jel, mondta Nathan, jó jel, vélte ellenben Obed, és kérdően Énosra pillantottak. Ő azonban, ha öreg volt is, még nem tudta. Istenem, gondolta, néha rossz jel, néha jó, mindenesetre kiszívta a sebet, és a porba köpte a mérget.

A kölyök reszketett és vinnyogott; Énos körülnézett. A többi kutya darabokra tépte a kígyót, és egymásnak esett a darabokért; oktan dolog lenne itt hagyni a kölyköt, csak tovább hancúrozna és civakodna a többiekkel, pazarolná az erejét betegen, míg ki nem múlik. A fiúk pedig, örülvén, hogy végre magukban vannak és kedvükre álmodozhatnak a lányokról, nyilván bort fognak inni, kockázni fognak; tőlük nyugodtan epusztulhat a kölyök. Pedig a sebet újra meg újra ki kell szívni, a kölyköt időről időre lehűteni forrásvízben; Énos letörölte az ajkáról a szőrszálakat, a kígyómart kölyköt pedig egyszerűen a zsebébe dugta. Nagy kabátja volt Énosnak; egy fél sátor: minden zsebében elfért egy egész kenyér.

Késő lett, eltűnőben volt a napkorong; ki kellett használni a telihold fényét. A számár prűszkölt, örült az útnak és az út végén a zabbal kevert, erjedő fűgének – Énos szinte még a farára sem csapott, az állat már trappolt is előre nehéz terhével. A felhők, ahogyan Énos számított is rá, eloszlottak; többnyire eloszlanak, ha a pacsirták meredeken szárnyalnak fölfelé a fakoronákból, s amikor, egy óra

múltán, megérkeztek a szemközi dombhátára, tiszta és csillagos volt az éjszaka; olyan világos volt, mint nappal, ha kék kendőn át nézi a világot az ember. A távolban Énos felismerte a tábor; a pazarló mákvirágok persze két faggyúgyertyát is meggyújtottak, és följebb, az előhegy lejtőjén a disznópásztorok főzéshez rakott tüze égett. Csönd volt; amikor a számár megállt egy kis füvet harapni, Énosnak úgy rémlett, hallja a kockák csontkopogását a kőlapokon.

Hűvös lett, a kendők, amelyekbe a sajtot bugyolálták, nedvesek maradtak, a kutya Énos zsebében aludni látszott. Óvatosan az állat bordáira simította a tenyerét; érezte a láz kezdetét jelző finom reszketést. Ha a kölyök túléli, akkor minden a legnagyobb rendben; nagyszerű pásztorkutya válik belőle, és soha többé nem hagyja, hogy kígyó marja meg. Ha nem, Jairus disznai fogják fölfalni.

Ha ugyan vannak még Jairusnak disznai az utóbbi idők számlálatlan csapásai után... Drágák az orvosok, drága az orvosság, és Jairus leánya, tizenkét éves, gyönyörű gyermek, akár a tej meg a szén, csak nem akar sehogy se meggyógyulni. Nem segít sem isten, sem szárnyas szellem, sem a hegyoldalon legelő nyájak.

Fölkelt a hold: óriási, narancsvörös korong, amely gyorsan emelkedett egyre följebb a ciprusok fölé. Imbolygott a magasra tornyozott teher, nyikorgott a bőrszík, kavicsok gurultak szét a számár patája alatt, és Énosnak Joelre, Zadok fiára kellett gondolnia, aki a sírbarlangokban lakozó megszállottról mesélt: a beléje költözött gonosz szellemről, amely azután a disznókba üzetett.

Valahol egy éjjeli madár rikoltozott, mindegyre ugyanazon a szomorú hangon; szavában benne volt az egész völgy, a domb, a folyóágy, a hold – és mégis válasz nélkül maradt. Először tíz disznóról szólt a fáma, azután százról, végül pedig nem kevesebb mint kétezerről. Csakhogy Énos ismerte Zadokot, a borostömlőt; nyilván a kavicsok közé terelt három-négy kiváltképpen kövér állatot, ahol nem tudták megvetni a lábukat, vagyis le *kell*ett zuhanniuk a szakadékba – egyenest cimboráinak a boroshordója mellé. És persze megint a gonosz szellem volt az, amelyet valami próféta a disznókba üzött.

Most sárga és sápadt volt a hold, de még mindig hatalmas; a számár egymásra fingott, mert kaptatón haladtak. Nehéz terhe ellenére is sietett, bizonyára megszimatoalta a forrást a dombon. Felélénkült a kutyakölyök is a kabátzsebben. Tapintásra meleg volt, szinte forró, az orra pedig száraz. Két szarka repült át a holdkorong előtt, hangtalanul és egyenesen; Énos megállt, egy ciprus törzséhez támasztotta a botját, és karját kitérve a négy égtáj felé köpött. Szarkák éjszaka: ez rossz jel; kivette a zsebéből a lázas állatot, és újra kiszívta a harapás helyét.

A számár már a forrásnál állt és ivott, a nyomában járó Énos pedig összehúzta a szemét. Az utóbbi időben rosszul látott, különösen éjjel, de a füle mint egy vén rókaé; ismerte a csend árnyalatait. Fűszál sem rezdült, az olajfák ágai sem, hangtalan volt az éjszaka ragyogásával a medencébe eső vastag sugár is, ám Énos egyszer csak megtorpant. Ült valaki a kőperemen, félig a számár és terhe takarásában?

Énos köszönt, de nem érkezett válasz, egy lépést oldalt lépett, le az útról, és most már látott egy kezet, amely lassan beleszántott a vízbe, akárha a benne tükröződő fényből akarna valamennyit kimerni. Énos, mellén a kutyával, a kése után tapogatózott, ami ostobaság volt, maga is tudta. A számár nem ment volna oda a forráshoz, ha az az alak ott valami rosszat forralna; ez az állat ugyan soha,

amelynek már fél Galilea beleírta magát a bőrébe ütlegek dudoraival és hurkái-val, mielőtt Énoshoz került.

Énos újra üdvözölte az ismeretlent, és közelebb lépett; az idegen továbbra sem szólalt meg. Saját kezét nézte, ahogyan csöpög az ujjairól a víz; Énos megke-rült egy olajfát, közvetlenül a kőből faragott vízelvezető mellett leült a medence szélére, és ivott. Közben szemmel tartotta a másikat, egy fiatalnak látszó férfit, akinek azonban Énos csak finom kezét s arcának alsó felét tudta kivenni, meg a ritkás szakállát. Az idegen előkelő kinézetű köntöst viselt, finom szövésű anyag-ból, meglehet, selyemből, alighanem kéket, az arc egy részét eltakaró kámzsának pedig valami tompán fénylő, vékony szegélye volt; talán díszszinór. Udvaronc azonban bizonyosan nem volt; senki Heródes palotájából nem kószált éjnek ide-jén mezítláb, s végképp nem itt, a kígyók völgyében.

Énos a vízsugár alá tartotta a kutyát, de az nem nyitotta ki a szemét, és túl ki-merült volt ahhoz is, hogy igyék. A nyelve a foga között; halkan vinnyogott, akárha álmában; a pásztor nyakig a vízbe merítette, és óvatosan ide-oda himbál-ta. Láz, mondta az idegennek, aki kissé fölemelte a fejét és – Énosnak úgy tűnt – mosolygott. Kígyómarás. Valószínűleg belepusztul.

Az idegen bólintott, szólni nem szólt, Énos beledugta két ujját a kutya szájá-ba, hogy az kénytelen legyen inni – és rögtön félre is nyelt; egy kevés váladékot öklendett fel; a szürkésfehér, nyálkás folt lassan elúszott az idegen előtt, a me-dence vége felé.

Újra az éjszakai madár hangja; ugyanaz az örökegy kérdés, a dombok fölött, valahová a messzeségbe, és újra nem jön semmi válasz. S mert a madár csak ezt az egy hangot tudta hallatni – egy hangot, amelyet nagyjából utánózni lehet, ha az ember két hüvelykujját egymáshoz illesztve a résen át a tenyere öblébe fúj –, ebben a világ minden szomorúsága és gyöngédsége benne volt. Az idegen föl-állt, és úgy tűnt, az eget kémleli; szemgödrének árnyékában valami bizonytalan, fénylő derengés. S olyan hangon, amelyben ott rezgett valamely messzibb, dé-libb vidék, azt mondta: Nincs más, csak az élet, ugye? Nem hal meg senki.

Majd megfordult és elsietett. Könnyű léptekkel távolodott hosszú köntösé-ben; alig szállt föl por a fák közt, és Énos kis ideig úgy nézte a vízen tükröződő holdfényt, mintha a hallgatag idegen felejtette volna ott.

Tehát ő az. Mondják, szelíd hangon csuda dolgokról beszél, és illendőképp szép ruhákat ölt, ő, aki egykor az oszló holtak közt lakozott, és aki a sírbarlangok előtt rikácsolásával és piszkos mezítelenségével elborzasztotta az asszonyokat és a gyerekeket; akit nem lehetett megkötnöni sem kötelekkel, sem vasláncokkal, aki addig korbácsolta és kövezte magát és önnön szívében a gonosz szellemek légióját, míg a testéből fakadó vér és genny az égre nem búzlótt.

És jött valaki, aki a disznókba úzte a démonokat. Énos fölállt, látta a dombol-dalon lefelé ballagni az idegent, és utána kiáltott: Hé! Van itt kenyér meg sajt. Meg valamennyi bor is! A másik azonban nem állt meg; egy kézmozdulattal megköszönte a kínálást, és a következő pillanatban már el is tűnt Énos szeme elől.

Énos evett, ivott, és megpróbálta megetetni a kutyakölyköt is. Nem sikerült. Amikor fölhúzta az állat egyik szemhéját, zavarosnak és csaknem fehérnek látta mögötte a pupillát; erre megint belemerítette a vízbe a kölyköt, és óvatosan ide-

oda hintáztatta. Azután visszadugta a zsebébe, megnedvesítette a sajtot takaró kendőket, és nógatásul a szamár farára csapott.

Innentől tempósan haladtak, szinte folyamatosan hegynek le, és valahányszor útkereszteződéshez vagy kilátást kínáló útkanyarulathoz értek, Énos mindannyiszor végigpásztázta tekintetével a vidéket a finom köntösű férfit keresve. De nem látta sehol; akkor sem, amikor pirkadni kezdett, és a völgyben mindenütt kukorékolni kezdtek a kakasok. A szamár megérezte a major közelségét, és nehéz terhével nem törődve olyan gyorsan kezdett kocogni, hogy az már veszélyes volt. Még nem értek le a síkra, a lejtőn még nyakát törhette az ember; Énos tehát megragadta a szamár farkát, és teljes súlyával fékezte, visszatartotta az állatot.

Közben elszakadt egy bőrszík, és Énos félig kilépett a sarujából; a bal lábával – rossz jel. Amint a szamarat megállítva lehajolt, hogy megkösse a szíjat, megcsapta orrát a füst. Fügefá-tűzé. Épp ebben a pillanatban kutyaugatás hangzott föl, a felmálházott szamár fölemelte a fejét, és a kiskutya halkán nyüszögni kezdett Énos zsebében. Nyugtatólag rásimította egyik tenyerét az állat bordáira, és érezte, ahogyan az megnyalja az ujjait. Száraz és érdes volt a nyelve, mint egy macskáé.

Az idevalósiak soha nem raknak tüzet fügefából. És ezek a kutya sem lehetnek pásztorkutyák, hajsza és vér hallatszott ki az ugatásukból; Énos a szemét erőltetve átkémlelt az öreg olajfák sorain, de senkit és semmit nem látott. Megragadta a szamár kantárját, és óvatosan magával húzta az állatot.

Az egykor vámházként is szolgáló romos toronyban, ahová Naftali északi részéből valamennyi út és ösvény befutott, és ahol már évek óta nem ellenőriztek senkit, katonák táboroztak. Talán egy tucatnyian, rómaiak. Szorosan teveszőrtakaróikba burkolózva összevissza heverték a földön, Énos közeledtére csak az egyikük emelte föl a fejét. Dörmögött valamit az őrnek, majd, hogy tovább aludjon, a másik oldalára fordult. A földbe vájt lyukban már csak hamu füstölgött, meg egy pár vékony fügeág; még túl nyersegek voltak ahhoz, hogy lánggra kapjanak. Két kutya volt a lecsupasztított fához kötve, megmorogták a szamarat, a felfordított favödörön üldögélő katona pedig fölemelte az egyik kezét, mire vinnyogva visszakushadtak a fűbe.

Van borod?, kérdezte, Énos bólintott, és előhúzta a bőrtömlőt a köpenye alól. A katona fáradt és gyulladt szemével mustrálta őt, miközben a hamuban kotorászott. – Nyisd ki. – Énos épp csak mormogott valamit, kihúzta a dugót, és a katona elé tartotta a tömlőt. Amaz sugárban öntötte odvas fogakkal teli szájába a bort, félrenyelt, és elhúzta a száját. Úgy támasztotta a tömlőt a favödörhöz, hogy ne folyhasson ki belőle a bor. És az ott? A számaron?

Énos kibontotta az egyik kendőt, letört egy maroknyit a sajtból, és letisztogatta róla a fűvet. A zsoldos megkóstolt egy falatot, csámcsogva forgatta a szájában, még egy falást leharapott, és a maradékot odadobta a kutyaáknak. Be kell áztatni sós vízbe, mormogta, a pásztor bólintott, mondani akart valamit az érlelési időről, meg hogy az adott hónaphoz igazodva hol így, hol úgy kell sózni a sajtot, amikor a másik az útra mutatva némán továbbot intett.

Énos egy pillanatig mérlegelte, nem kéne-e visszakérnie a borostömlőt; bor mindenesetre már alig volt benne. Azután a zsebébe süllyesztette a fadugót, elköszönt a katonától, és húzta volna a kantárnál fogva a szamarat. Az állat azonban megmakacsolta magát, félt a kutyaáktól; Énos szinte hangtalanul, összeszorí-

tott foggal szidalmazta, majd felgyúrte a ruháját, és a vékonyába taposott. Egyébként... – köpött ki a katona – Nem láttál senkit a hegyekben? Ezt a csodátévőt, a levágott fülűt?

Énos a fejét rázta. A szamár orrlyukába nyúlt, és úgy húzta magával, amíg az nem kocogott ismét magától. Mire a falu közelébe értek, már magasan állt a nap, ám a kendők még nedvesek voltak; Jairus elégedett kell, hogy legyen. Semmi veszteség – nem úgy, mint tavaly, amikor a szamárnak egy rossz lépése miatt a fél rakomány a szakadékba zuhant. Persze új borostömlőt szerezni, az nem lesz könnyű; Jairus megint istentelennek fogja nevezni, iszákosnak és bakkecskének, amire néha éppenséggel rá is szolgál. Ezzel együtt is: a községi előljáró által rábízott juhokból az évek során soha egyetlenegy sem veszett el. Kivéve a szájgyuladásban elhullottakat. Ez azért alighanem csak megér egy borostömlőt.

Az utolsó útkanyar előtt, még mielőtt megpillanthatta volna a falut, Énos már hallotta a sípokot, a csontfurulyákat, s még mielőtt embert látott volna, már szemébe ötlött a porfelhő. Füst módjára szállt föl az utcákból, beburkolta az alacsony házakat, ködbe vonta a tavat és a tópartot, ahol annyi csónak volt kikötve, amennyi különben vásárnapokon se. Tízszer annyi.

Az utcákban emberek és állatok tömege hullámozott; úgy tűnt, mindnyájan egy irányba igyekeznek, a zsinagóga előtti kutas térre, amerre Énos útja is vitt. Rögtön látta azonban, hogy a szamárral nem jut át ezen a tömegen; csak összenyomná a rakományát, vagy tán le is szakítaná a szamárról. Visszafelé vezette hát az állatot, a temetőt megkerülve, amerre valóban kevesebben jártak. A szőlő-hegyről, az olajfaligetekből és a tökföldről jöttek, Énos pedig nem merte megkérdezni, miért tartanak mindnyájan a falu központjába. Alighanem valami ünnep; nem ez az első ünnepnap, amelyről megfeledkezik; magasabban van az ő magányos hegye a legnagyobb ünnepnél is. Márta majd megmondja, mit ünnepelnek.

Két földműves haladt előtte, vállukra vetett szerszámaikkal, kaszával, kapával, nyárssal, és halkan beszélgettek. De azért elég hangosan Énos fülének, aki a csontfurulyáknak a ház mögül hallatszó lármájából most egy rézből készültet is kihallott. Gyanús varázslat!, mondta az egyikük; amelyik kaszát vitt. Hogy megérintette a ruháját, és meggyógyult! Ezt tőlem is megkaphatta volna az asszony!

Már a Jairus birtokát kerítő kőfal mellett haladtak. A másik földműves a fejét csóválta: Vértólván! No még! Tavaly tavasszal, a fügefák közt, nyoma nem volt vérzésnek. Ott egészen más nedvek folytak. Zadok mesélte, az a disznó...

Ő a *pásztor*, igazította helyre a társa, és vigyorogva lefordultak az útról, a falu felé. A sípok rikoltozása hangosabb lett, a szamár kiesett a járás ritmusából, terhével végigsúrolta a falat, majd visszahőkölt az udvar küszöbe előtt. Merthogy az is tele volt emberekkel. Mintha több százan tolongtak volna ott az istállók és a lakóház között, izgatottan egymás szavába vágva és a nyakukat nyújtogatva, Énos pedig megkérdezte a legközelebb állót, mi történt, az Isten szerelmére, mi-féle látnivaló van itt. Megtudta, hogy a községi előljáró leánykája, egy valóságos angyal, egy leány, aki mint a liliomszál, hogy tehát Jairus szeme fénye hirtelen – elhaló mosoly, váratlan láz – meghalt.

Ezért tehát a rengeteg ember az udvaron meg a csűrök és fészerek tetején – Énos a mosóház mögé kormányozta a szamarat, ahol hegyekben álltak a piszkos vásznak, ember viszont egy sem volt, és kikötötte a disznóól ajtajához. Énos egy

jó tucát látott az ólban, ami meglepte – Zadoknak ezek szerint itt kell lennie a faluban, márpedig Zadok tartozott neki a legutóbbi kockázás óta. És ha nem tud fizetni a csirkefogó, ami pedig valószínű, akkor talán átengedi neki a borostömlőjét... Kedvező kilátás, gondolta Énos, miközben nekilátott lepakolni a számról a sajtot.

Az ajtó melletti fatálcára rakosgatta a zsákokat; közben kiizzadt, és levette a köpenyét. A disznók kíváncsian kidugták az orrukat a rácson. Egy volt csak köztük, amelyik nem jött közelebb, ott maradt az ól félhomályos sarkában, és mozdulatlanul meredt maga elé. Valaki levágta a fülét, vette észre Énos, s az átvirasztott éjszakától dévajul odakiáltott neki: Hohó, barátom, a füledet meg hol hagytad!? Talán kockán veszítetted el?

Az állat nem mozdult, a pofájából vékony nyálfonál csüggött. Miután Énos mind lepakolta a sajtot, fölvette az egyik zsákocskát, és bekopogott a konyhaajtón. Senki nem nyitotta ki, Énos újra kopogott, fülelt: semmi. Az ajtó zárva volt, Énos átvágott a lakóház és a gazdasági épületek közötti, agyagcserepekkel kirakott udvaron, ahol mészárosszerszámokat tároltak, létrákat, kádakat, fejszéket.

Ezen a részen Énos még sohasem járt. Megbotlott egy lisztesládában; majdnem üres volt, de a földet borító vékony lisztrétegen egy virág hevert. Itt Énosnak nem volt keresnivalója. A bükkönnyel benőtt keskeny átjáró sötét volt; Énos bekopogott egy ajtón, és Márta nevét kiáltotta. Semmi válasz. Balzsamok illata csapta meg az orrát, olajoké, illatszereké és tiszta szobáké, egyszóval nők illata, s miközben tovább ment, a zöldes félhomályban, korsók és faragott ládák között tapogatózva, a zenészek, alighanem a tetőn, egyre csak fújták, mind élesebben sívítva: olyan zenébonát csaptak, hogy az angyalok is vacogtak volna tőle. Majd hirtelen elnémultak a zeneszerszámok.

Énos úgy érezte, mintha valamiképpen neki szólna ez a hirtelen csönd. Hátrafordult. Halkan, csupán a ház mögül jövő mormolásként hatolt idáig a sokadalom lármája; Énos önkéntelenül hátrált egy lépést, amikor megpillantotta a férfit az átjáró végén. Az ismeretlen természetes volt, sűrű szakállal; egy köntös volt a karjára vetve. Idegen volt, nem viszonzta Énos köszöntését; talán idegen földről érkezett. Úgy tűnt, mintha várna valakire, és Énos megijedt ennek a férfinak a tekintetétől s az arcán tükröződő magabiztos szigortól. Nem mintha a férfi pillantása gonosz lett volna; ellenkezőleg: jóságos tekintete volt. Ám minden érzelemtől mentesen volt jóságos. Énos benyitott a legközelebbi ajtón, és belépett a házba.

Itt a mosókamrát gyanította, a háznak azt a másik részét, ahol Márta – a konyha mellett – gyakran dolgozni szokott, esetleg, gondolta, egy fürdő is van itt – semmiképp sem számított azonban ezekre a virágokra, erre a félhomályra, a galambokra a bolthajtás alatt és a sok emberre, akik a szemközti ajtóban szorongtak, vagy a nyitott ablakon át bámultak befelé a helyiségbe, megbűvölt figyelemmel, mint akik nem igazán értik, mi is történik. Egy fehérrel leterített asztalon bor állt, meg balzsamolajos üvegcsék, kendők és szalagok, és ott volt Márta, kezében egy gyertyával, amelynek alig lehetett látni a lángját a poros napsugárban; a kis, kövér Márta, akit egyébként lehetetlen volt kizökkenteni a nyugalomból (ha csak valaki meg nem ette a félretett fügeit) – s most úgy reszkett, hogy az ujjaira meg a konyhakendőre csöpögött a viasz. Ám ezt nyilván nem érezte, ahogyan Énos pillantását sem viszonzta; ha látta őt egyáltalán a fal

és a vászonneműs szekrény között; nem volt szeme, egyedül a gyermek számára, aki még törekenyebbnek és sápadtabbnak látszott, mint egyébkor. Rajta kívül Márta mintha csak a férfit látta volna, aki a kislány ágya – egy bakokra fektetett ajtó – mellett állt.

A kint állók közül senki nem merte átlépni a küszöböt, valamennyien némán figyelték, ahogy a kislány fölül, hunyorog és nyel, ahogyan lassanként eltűnik arcáról a kábultság, és sorra szemügyre veszi a falakat, a vázákat, a liliomok árnyékát, a szőnyeget, majd a szüleit; akárha először látná mindezt. Mintha még saját, a takaró szegélye alól kikandikáló, balzsammal megkent lábát is csodálkozva szemlélte volna. A hallgatás olyan volt, mint ama másfajta levegő, amelyben a szellemek lélegeznek, és a férfi hátralépett a gyermek ágyától, anélkül, hogy levette volna róla a pillantását. Fejét kissé félrehajtva nézte a kislányt; még a szempillája sem rezdült, akárha egyetlen szemrebbenés is lerombolhatna valamit, ami épp most megy végbe. Két másik férfi is volt a szobában, erős fickók, talán halászok lehettek; a gyermek fekvőhelyétől odébb lépett társuk közelében álltak, és ebben a pillanatban valami remegés futott át a kislány mellkasán, köhögött és nyelt, majd újra, azután mosolyogva megfordult. Nem megmondtam? Aludt.

A férfi sovány volt, csontos arcú, a beszéde alapján názáreti, és, noha annyi idős lehetett, mint Énos, a harmincas évei közepén járhatott, tarkóján összekötött hajában nem látszott egyetlen ősz szál sem. Zsákszínű, zseb nélküli ruhát viselt, saru nem volt a lábán, és a keze nem egy munkás vagy egy pásztor keze volt. Hosszúkás, vékony keze volt, nem feketéllett piszok a körmei alatt. Ezt Énos most jól láthatta, mert a férfi épp rá, Énosra és a könyökhajlatában tartott, zsákba varrt sajtra mutatott; a mosolyában mintha földerengett volna valami a múlt éjszakai holdfényből. – A kislánynak ennie kell! Adjatok neki enni.

Énos közelebb lépett. Jairus leánya (olyan fakó volt az arca, mint testén a vékony ing) csendesén lélegzett, de láthatóan légszomjjal küszködött. Kinyújtott karjára támaszkodva a názáretire meredt, izzadt és reszketett, a szája pedig egyszerűen egy asszony szája volt, és nevetni vagy sírni akart – mit akart ez a száj? És milyen volt a tekintete, mi izzott abban a fekete szempárban? Az idegen még egyszer meghajolt, a leány vállára tette a kezét, csak egy pillanatra, nagyon gyöngéden, majd az első sorban szorongó kíváncsiak átlépték a küszöböt, be a helyiség félhomályába; ujjongás és éljenzés tört ki.

Gyermekek ugráltak az ablakpárkányról a szobába, és ott tolongtak a fekvőhely körül; a názáreti mögé tüstént odaállt két kísérője, és megindultak az ajtó felé, amelyen át, a lakó- és a gazdasági traktus közötti átjárón jöven, Énos lépett a helyiségbe. Az átjáróban az a szakállas férfi várt, akit Énos az imént látott ugyanott; a férfi a kislányt felébresztő ismeretlen köntösét tartotta, az, anélkül, hogy visszafordult vagy körülnézett volna, belebújt, kísérői a fejére húzták a kázmását, és sietősen elvezették.

Jairus és felesége átölelték egymást, átölelték a gyermeküket, Márta, aki épp behozta a sültet meg a kenyeret, sírt; nedvesek lettek a lepények. Énos az asztalra tette a sajtot, a szalagok, a kendők és az olajjal teli tégelyek közé, odakint rázendítettek a zenészek, mindenki dicsérte az Urat, könnyben úszott a Halleluja! is.

Csoda!, mormolta Márta, miközben ide-oda cikázott tejet és befőttet kínálván, újra meg újra: Csoda! Énos nem mert ellentmondani; alighanem a sültje és a

bora bánta volna, a borostömlőről már nem is beszélve, így viszont talán megalhat ma éjjel a konyhában, a kemence mellett. Visszament a mészárosszerszámokkal teli átjárón, hogy ellássa végre a szamarat. Nyugtalan volt a dobok és cintányérok itt még hangosabb lármájától, fájt a füle, s jóllehet meleg volt, delelőn állt a nap, Énos hűvöset érzett.

Csoda!, a kislány aludt, hát persze, hogy aludt, mélyen, talán olyan mélyen, mint aki elájult, ez az idegen pedig fölébresztette, ennyi az egész. De ha ez ok az ünneplésre, hát rajta aztán ne múljon! Levette a szamar hátáról a málhakeretet, és az istállóba vezette az állatot. Összekevert két véka zabot egy véka poshadt fügével, és a jászolba öntötte. És míg a szamar evett, kikefélte a port a szőréből.

Mert mond-e olyat az ember valakinek, aki halott volt, valakinek, aki visszatér az életbe, amit ez a nazarénus suttogott Jairus leányának a fülébe? Halkan, nagyon halkan, szent igaz, de Énos hallása mint egy vén rókáé; Énos a hegyekből jön, ahol minden lépés után másmilyen hangja van a csendnek. És az idegen, miután belenézett a lány szemébe, amelyben ki tudja, mi izzott, nagyon is érthetően suttogott. Ha senki nem figyelt is fel rá – Énos igen. Hangtalan suttogás volt, úgyszólván csak lehelet, a leány azonban, épp ekkor, lehunyta egy pillanatra a szemét. S a következő pillanatban a férfi már nem volt sehol.

Bocsáss meg nekem... – Márta a fejét csóválta, amikor Énos éjszaka, már túl jó néhány pohár boron, elmesélte ezt neki; gúnyolódónak és istentelen pernahajdernek nevezte Énost. S amikor az bizonygatni kezdte, hogy márpedig ezt mondta az idegen, Márta, a széles csípőjével, ellökte magától, begyűjtötte az edényeket és eloltotta a tüzet. Bűzlesz, mondta. Eredj az istállóba!

Pedig azt suttogta, hogy „Bocsáss meg nekem!” Énos magához vette az új, csurig töltött borostömlőt, és a szamar mellé feküdt. Így is borzongott a hidegtől, és amikor betakarózott a kabátjával, eszébe jutott a kutya. Óvatosan benyúlt a zsebébe. Ekkor ismét felhangzott az éjjeli madár rikoltása, és Énos arra gondolt, hogy soha életében nem látott még éjszakai madarat. Soha. A kutyakölyök már kihűlt és merev volt, Énos pedig még egyszer felállt, átballagott vele az udvaron, ahol itt-ott részek hortyogtak, és a vályúba dobta a tetemet a disznóknak. És amikor visszafelé jövet megállt, hogy pisáljon egyet a trágyalébe, az éjjeli madár ismét kiáltott, most sürgetőbben, mint az imént, és most válasz is érkezett rá a völgy erdőborította végéből. Úgy hangzott, mint egy kiáltás egyik holdtól a másikig. A vágyakozással teli, kimondhatatlanul gyöngéd hangok mind rövidebb időközönként ismétlődtek, amíg pár szívdobbanásnyi ideig egyszerre szólt a két madár. Azután ismét szétváltak; el, el egymástól, mind messzebbre, míg végül azután elnémultak.

TATÁR SÁNDOR fordítása

DÉNES TIBOR ÉBRESZTÉSE

Kísérlet

Nevét a költő Takáts Gyulától hallottam először. A Pozsonyból Pécsre települt egyetemet a harmincas évek elején közösen látogatták. Nagyjában ugyanebben az időben volt az egyetem hallgatója Weöres Sándor és Tatay Sándor is. Takáts Gyula a nyolcvanas évek elején írt naplójában többször megemlékezik hajdani – akkor már évtizedek óta Svájcban élő – egyetemi kollégájáról.¹ 1982-ben például elküldi neki *Helyettünk szóljál* című verseskötetét, ám a viszonzásul postára adott könyvküldeményt Svájcból „a magyar hatóságok nem engedték megérkezni” Kaposvárra. Amikor Takáts Gyula a hetvenes években Svájcban járt, sok év után személyesen is találkozott Dénes Tiborral. Dénes Tibor 1983 tavaszán halt meg Luganóban. A hírt Takáts a rádióban (bizonyára nem a hazai, hanem a müncheni Szabad Európa Rádióban) hallja meg, naplójába ezt jegyzi: „Vele együtt róttuk a pécsi bölcsészkar folyosóit. Okos tudós, és szép esszéket írt... Fribourgba, Major Zala Lajosékhöz el is jött hozzám Genfből, ahol élt... Akkor, amikor ott voltunk Stefikével Zaláéknál. Boldogan és igen mélyen elemeztük ifjúságunkat, a megtett pályát, és a pályatársak életéről beszélgettünk. Tibor életművész volt. Írásainak nívója sok alkalommal magasabb, mint a mi esszéistáink írásai. Hívott többször Genfbe is... Igen rosszul aludtam ez után a hír után.” A naplóban ugyanebben az évben, nyáron még egyszer visszatér Dénes Tibor emlékére. Takáts Gyula Badacsonyan, Tatayéknál jár: „Itt tudtam meg tőlük, hogy szegény Dénes Tibor azért hordott sötét parókat, mert születési évét tíz évvel megváltoztatta, hogy tovább dolgozhasson, és nehogy nyugdíjba tegyék Genfben.” (Emigráns sors – tehetjük hozzá. Így védekezett a szellem embere az anyagi kiszolgáltatottság ellen.) „Óriási akarat és óriás tudás pusztult el Dénes Tiborban. Különös és szomorú az is, hogy az emigrációban például még a fia sem tudja, mekkora ember volt az apja. Persze, irodalomtörténészeink se nagyon – itthon.”

A másik ösztönzést arra, hogy Dénes Tibor személyével és írói munkásságával foglalkozzam, volt kanizsai gimnáziumi osztálytársamtól, Major Zala Lajostól kaptam (neve akkor csak Major Lajos volt), aki érettségi után, 1949-ben került Nyugatra, előbb Párizsban tanult, majd Svájcban telepedett le, költőként szülőföldjének nevét fölvette, számos verseskötete jelent meg, kísérletező kedvű költő lett, a posztmodern irányzatok vonzóiták, de az Erdélyi Zsuzsa gyűjtötte archaikus népi imák hangja is megfogta. A nyolcvanas évek elején megkeresett, Svájcban vendégül látott, és amikor a Svájcban élő magyar írók után érdeklődtem nála, egy halom könyvet nyomott a kezembe, ebből hat Dénes Tibor önálló műve volt, hat pedig olyan gyűjteményes kötet, amely róla szóló irodalmat, illetve tőle származó tanulmányt tartalmazott. Más forrásból megszerzett munkák mellett elsősorban ennek a könyvnyagnak a birtokában próbálok vázlatos képet rajzolni Dénes Tibor irodalmi munkásságáról, egyúttal hálásan gondolva hajdani osztálytársamra, akinek teste 2006 óta ugyancsak svájci földben pihen.

*

¹ Takáts Gyula: *Öt esztendő Drangalagban. Naplójegyzetek*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2005. 53., 114–115., 161–162. p.

Dénes Tibor 1907. július 15-én született Nagyváradon, és 1983. március 17-én hunyt el Luganóban. Rövid életrajzában, amelyet nem sokkal halála előtt, 1982-ben maga fogalmazott, ezt olvasom: „Ír, mióta az eszét tudja.”² Életének állomásait és írói munkásságának adatait (főként a külföldre távozása előtti időről) az irodalmi lexikonok eléggé megbízhatóan közlik.³ Ezt egészítem ki az írásából kiolvasható, személyére vonatkozó mozzanatokkal. Mivel nem könyvet, hanem szabott keretek között csupán figyelemfölvívó tanulmányt írok, ezúttal pályájának csupán néhány kiemelkedő, munkássága szempontjából fontosnak ítélt állomását említem.

„Születésemről *timid*, későn érő suhanc vagyok” – mondja magáról. (*Timid*: francia szó; jelentése: félénk.) Gyermekségében nagyanyja a játszópajtása. „Döcögő ritmusú vereszeteket” ír. Papi iskolába jár, szerzetesek tanították, akikre felnőtten is hálával gondol. Kora ifjúságában egy Kiséő áll mellette (nevét nem árulja el), „passzív zseni” – mondja róla: „Tőle tanultam a látást.”

Pécsi egyetemi éveiről már volt szó. Ottani emberi kapcsolatait, egyetemi baráti körét még az ugyancsak Erdélyből érkezett Kolozsvári Grandpierre Emil és a korán elhunyt, tehetséges, egykönyves Kovács József, valamint Kardos Tibor nevével egészíthetjük ki. Előbb doktorál, disszertációját *Péterfy Jenő esztétikája* címmel írja (1930), aztán szerez tanári diplomát (1932). Még azt megelőzően, hogy Weöres Sándor *A vers születése* címmel megírja és megjelenteti doktori disszertációját 1939-ben Pécsen, Dénes Tibor *A költői lélektan kísérlete* címmel már egy évtizeddel korábban, 1929-ben ugyanitt megjelenteti alkotáslélektani kérdésekkel foglalkozó értekezését. Fiatal korában sokat utazik, ismereteit külföldi, párizsi, berlini és római egyetemeken gyarapítja. Sokat olvas, és remekműveket. „Életútját zsenik világították be” – írja később magáról. Hazatérése után Budapesten gimnáziumi tanár. Írásai különféle folyóiratokban jelennek meg (*Napkelet, Vigília, Katolikus Szemle, Élet, Diárium*). Claudelt fordít. Ír irodalom- és színháztörténeti, művészettörténeti tárgyú tanulmányokat, esztétikai értekezéseket, s francia nyelven is publikál. Részt vesz a hazai cserkészmozgalomban, melyet írásaival is támogat. Különféle gyűjteményes kötetek (*Szentek élete, Ködlovagok, Jezsuita arcélek*) munkatársa. Legszélesebb körű a kritikai tevékenysége. Ezek a korai munkái a nagyobb hazai könyvtárakban megtalálhatók.

Egyik korai, Kaffka Margittal foglalkozó tanulmányában⁴ mesterének, „mentorának és tanítójának” Schöpfung Aladárt vallja. Később, pályája végén szélesebb körben és főként a külföldi szellemi életben jelöli meg azokat a személyeket, akiktől sokat tanult: „Én nem egy tanárt, sokakat – nagyokat vallok mesteremnek mindhalálig. Lássuk csak: Rankétól tanultam az olvasást a múltban, Péterfytől az írás kínzó gyönyörűségét, Focillontól a stílus-stílusok csodálatát, Toynbeetől az elemzés örömét, Pickard-Chamberlaintől a múlt örök jelenvalóságát.”⁵

Fokozott érdeklődést mutat a dráma műfaja és a színjátszás iránt. Színháztörténeti tanulmányokat, valamint színpadi népi játékot, szavalókorust, egyfelvonásost ír. Részt vesz az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Osztályának megszervezésében. Több fővárosi és vidéki színházban rendezőként és dramaturgként dolgozik.

Már első, magyarországi „korszakában” szépprózai művei, elbeszélései és regényei születnek (*Éjszaka; Villanykereszt a domtetőn; Az idegen*). És már ekkor megmutatkozik,

² 1956 – a befejezetlen forradalom. *Tanulmányok*, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1982. 233. p.

³ Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*, V. kötet. Budapest, 1943. 572–574. p. Dénes Tiborra vonatkozó adatait Gulyás Pál valószínű magától az írótól kapta. – *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, Péter László (főszerk.), 1. kötet. Akadémiai, Budapest, 1994. 426–427. p.

⁴ Dénes Tibor: *Kaffka Margit*, Danubia, Pécs–Budapest, 1932.

⁵ Dénes Tibor: *A száműzött Rákóczi*, kézirat.

hogy Dénes Tibor egyszerre folytat kritikai, elméleti, irodalom-, színház- és művészettörténeti tevékenységet, és a széppróza különféle műfajait műveli. Igaza van Bogyay Tamásnak, aki azt mondta róla: „Az a benyomásom, és azt hiszem, ez így is van, hogy Dénes Tibornál nem voltak soha szigorú műfaji, diszciplináris határok. Nála a történelem és írásművészet közti határok elmosódtak.”⁶ A kérdés persze éppen az, hogy ezek a műfaji „lazaságok”, átmenetek és kölcsönhatások milyen esztétikai eredménnyel járnak, s ha latra vetjük, értékeljük műveit, írói teljesítményét, akkor milyen eredményre jutunk. Hol, melyik műfaji területen alkotott egyénit és maradandót, és mely munkái tekinthetők rokonszenves kísérletnek, pusztá erőmutatványnak.

*

Magyarországon született munkái közül egyetlen, kulcs-értékű dolgozatát emeljük ki tüzetesebb vizsgálatra. 1938-ban, amikor Dénes Tibor a budapesti állami Mátyás Király Gimnázium tanára volt, az iskola önképzőkörének diákjaival sajtó alá rendezte és kiadta Péterfy Jenőnek a *Budapesti Szemlében* 1880 és 1899 között megjelent, kötetben még nem publikált huszonnyolc írását.⁷ A kis könyvhöz Dénes Tibor írt előszót.

A tanulmányból milyen következtetéseket vonhatunk le Dénes Tibor irodalomszemléletére és kritikus elveire? Elfogadja és tiszteli a német bölcslőnek, Wilhelm Diltheynek, Hegel követőjének, a szellemtörténeti irányzat képviselőjének – és eszméit a magyar irodalomtudományba átültető Horváth Jánosnak – a tanítását: az irodalomtudomány szellemi tudomány, az irodalom: élet, az irodalomtörténet-írás és a kritika feladata „az irodalmi élet” vizsgálata, amelynek során három lényeges tényezőnek, a szerzőnek (az írónak), a műnek és a közönségnek (olvasóknak) a viszonyát, együttműködését és kölcsönhatását szükséges szem előtt tartani.⁸

Dénes Tibor kritikusként mindenekelőtt a kortárs magyar irodalomra figyel. A huszadik század első évtizedeinek magyar irodalmát azért mondja jelentősnek, mert „a magyar szellemiség ablakai most megtáruulnak egészen Nyugatnak, Európának, és innen van, hogy ezekben az évtizedekben a magyar irodalmi élet végérvényesen kapcsolódik be az európai szellem áramkörébe”. Munkásságában magyarság és európaiság, nemzeti és egyetemes értékek egységének és kölcsönhatásának elemzése mindvégig szintézisben marad. A kritika feladatát abban látja, „hogy a folyóiratok végén szerényen meghúzódó szemlékben és figyelőkben irányítsa az irodalmi élet további menetét, párhuzamot vonjon a történelmi múlt és a jelen között, és – amint mondani szokták – a kor ütőerén tartva kezét az általános életjelenségek és az irodalmi élet között kiegyenlítsen az ellentéteket, s az idegenszerűségek túlzott áradatának gátat vessen, az értékeset meg beleszője a nemzeti szellem képébe.”

És Dénes Tibor miért mondja Péterfy Jenőt a kortárs magyar irodalom „leghűségesebb kritikusának”? Miért dicséri kritikusi-elődjét? Mert a pozitivizmus, az adatgyűjtés nem elfogadható a számára: „Az anyag pusztá felsorakoztatása és rendszerbeállítása nem elégíti ki. Író és művet, elméletet és törvényt egyaránt le akar mérni, értékelni, hogy ezzel az értékeléssel az embernek és alkotásának távolabbi összefüggéseit találhassa

⁶ Bogyay Tamás: *Dénes Tibor, a kutató. Arcok és eszmék a nyugati magyar irodalomban*, Zürich–Szeged, 1989. 117. p.

⁷ Péterfy Jenő: *Magyar irodalmi bírálatok*, Magyar Irodalmi Ritkaságok. 41. sz. Vajthó László (szerk.), Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938. – Vö. Dénes Tibor: *Péterfy Jenő esztétikája*, Pécs, 1930. Ez volt doktori disszertációja.

⁸ Horváth János: *Magyar irodalomismeret*, Minerva, 1922. 187–207. p. Szerinte az irodalom tömör meghatározása: „írók és olvasók viszonya írott művek közvetítésével”.

meg.” Egy-egy alkotó és életműve nem mint önmagukban lezárt, kész korpusz érdekelt, „annál inkább kereste bennük és műveikben a kort és népet, melyből valók, az általános emberit, az egyetemes szellemet, melynek mind többé-kevésbé értékes, örökérvényű tanúi. Ez a kritikus-elme tehát e nagy összefüggésekért, a végső következtetésekért értékel. Kevesen akadnak még idáig a magyar írás mesterei közül, akiket annyira jellemzett volna a nagyban és egészben való látás, mint éppen Péterfy Jenőt.”

Még hosszan idézhetnénk Dénes Tibor Péterfy-portréjából azokat a vonásokat, amelyek jól érzékeltetik, hogy Dénes Tibor a maga számára, kritikusi tevékenységében mit tart követendőnek. Abból a jellemzésből, amelyben felsorolja Péterfy érték-fogalmának összetevőit, kiolvasható mindaz, amit a kritikaírásban Dénes Tibor is fontosnak ítél. Melyek ezek a szempontok és módszertani megoldások? Péterfy szerint a kritikus feladata – és Dénes Tibornak is ez a célja – az új jelenségek, az új tehetségek támogatása, az új eszmék és velük az új kifejezési formák figyelése, az új stílusfordulatok és szavak pártfogása, ösztönzése. Fontosnak mondja az irodalom sokrétűségét, s veszélyt lát az irányzatosságban. Péterfy szerint a műelemzésben jelentős szerepe van a formák vizsgálatának. Nemcsak a tartalom és a forma összhangja, a forma tökéletessége fontos, hanem az is, hogy „vajjon megfelel-e a műfaj, a forma írója képességének”, az író természetének. „Péterfy értékképe legjobban az ízléstelenséget bélyegzi meg” – írja. Ízléstelenség mindaz, ami nem természetes, „nem az író lelkének őszinte megnyilvánulása”. Péterfy szerint a kritika – folytatja Dénes Tibor – legyen „lebilincselően érdekes, elragadóan szép olvasmány”. Éljen a szemléletes idézetekkel. „A tartalom-mondás” mindig legyen takarékos, szűkszavú. És nem baj, ha a kritikusban él az őszinte szkepszis, a szkeptikus életszemlélet, amely az őszinteség törvényének érvényesülését szolgálja.

*

Dénes Tibort 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatják. Két évet tölt börtönben. Kiszabadulása után nehéz anyagi körülmények között él, vidéki színházakban, Kecskeméten, Békéscsabán és Kaposvárott rendező és dramaturg. Színháztörténeti tanulmányokat publikál. (*A Thália története*, 1954. Katona Ferencsel.) 1956. július 13-án, pénteken ő is ott ül azon a Budapestről Szombathelyen át Zalaegerszegre tartó kétmotoros repülőgépen, amelyet hét utasa eltérített a németországi Ingolstadtba. Ekkor hazatér. De részt vesz az 1956-os forradalom és szabadságharc budapesti eseményeiben, Obersovszky Gyulával az *Igazság* című lapot szerkeszti, és a forradalom leverése után Nyugatra távozik. Svájcban, Genfben telepszik le, abban az országban, ahol 1956 után mintegy tizenötezer magyar – és ezen belül jelentős értelmiségi réteg, írók, festők, tudósok sora – él. Dénes Tibor a genfi Musée d'Histoire Naturelle munkatársaként dolgozik, szavai szerint „buta-butító kenyérkereső munkát” végez, különféle kutatási pályázatokat nyer el. Magyar és francia nyelvű tanulmányai, könyvei jelennek meg, rendszeresen publikál a nyugati magyar nyelvű periodikákban (*Irodalmi Újság*, *Új Látóhatár*, *Katolikus Szemle*). Egy-egy kutatási téma kidolgozása alkalmat ad számára, hogy hosszabb utazásokat tegyen Nyugat-Európában. Többször jár Franciaországban, Itáliában és Nyugat-Németországban. Bekapcsolódik az 1976-ban megalakult Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör (SMIKK) munkájába, az évente Luganóban tartott tanulmányi napok programjának kialakításában fontos szerepet vállal, előadásokat tart. Azonosul a Lugano melletti Asconában élő Kerényi Károly „kettős haza”-elméletével. Kerényi Károly tanítása szerint „az idegenbe szakadt magyar a legszuverénabb értékeit tagadja meg, a világ sokféleségének egy árnyalatát veszíti el, ha föladja identitását, asszimilálódásra törekszik, de le kell küzdenie az elhagyott szülőföld iránt táplált meddő, bénító nosztalgiát, az elszigetelődés veszélyét is. A helyes arányérzék kifejlesztésével, kettős hűségével megteremtheti belső egyensúlyát, tu-

datosítva a körülményeiből adódó lehetőségeket és előnyöket, összekötő hidat képezhet a régi és az új haza kultúrája között, egységbe foglalhatja a magyarság és az európaiság eszméjét. Diaszpórahelyzetünket, a szétszóródottság állapotát »tökéletes kétnyelvűséggel, a magyar nyelv el nem felejtésével és egy másik hozzátanulásával« a magyar lét alapjának kiszélesítésére, sorsgazdagításra, a magyar szellem kitágítására kell felhasználnunk.”⁹ Kerényi Károly igényét Dénes Tibor svájci írói működése tökéletesen és eredményesen betöltötte. Birtokában volt a kétnyelvűségnek, elkerülte a „bénító nosztalgiát”, ugyanakkor megőrizte szerves kapcsolatát a magyar kultúrával, egységbe fogta magyarság és európaiság gondolatát.

Dénes Tibor külföldre távozása után Magyarországra soha többé nem tért vissza. „Hányt-vetett élete” – ezek az ő szavai – 1983-ban ért véget.

*

Pályájának második „korszakát”, a svájci tartózkodás alatt született műveit műfaji csoportosításban (szépprózai munkák és esszék), egy-egy kiemelt mű – öt önálló kötet és két hosszabb tanulmány – elemzésével kíséreljük meg értelmezni és értékelni.

Agónia a címe Dénes Tibor 1971-ben Münchenben megjelent regényének. Az „agónia” szó többször visszatér a regény szövegében. Kettős értelemben is érvényes és indokolt, hogy a szót az író a regény címébe emelte. A „köztörténet” és a „magántörténet” síkján is agonizálás zajlik a regény cselekményében. Az *Agónia* tizenkét fejezetből áll. A regény „kerete”, az első két és a záró hat fejezet, a terjedelem mintegy kétharmada egy francia család – a regény végén családfában is megrajzolt hét nemzedék – történetével ismert meg. A regény „dereka”, négy fejezet mintegy betétként a „magyar ügy”, az 1956-os forradalom és szabadságharc pesti történéseit jeleníti meg. Agonizál, haláltusáját vívja a magyar forradalom. És agonizál, a végét járja a de la Ville (Delaville) család.

Az előtérben a jelen áll: három ember – két testvér, Georges és Clément, valamint Maria, Georges húga és egyben Clément felesége – „története”. Georges negyvenéves, híres újságíró; Clément kiváló üzletember; Maria és fivére különös, furcsa, „bűnös” érzést táplál egymás iránt. A három ember 1956 október elején Magyarországra érkezik, Georges és Maria egy margitszigeti szállodában laknak, és az októberi pesti események részeseivé válnak. Georges-ra már a határon, a vonaton egy besúgó tapad, aki október 23-ig kíséri. A francia újságíró részese a forradalom kitörése napján a rádióban zajló eseményeknek, majd tanúja a Kossuth téri sortűznek. Maria november 4-én a Nyugati pályaudvar előtt, a téren lesben álló orosz géppuska lövéseitől esik el. A regénynek ez a leghitelesebb, legmeggyőzőbb, legmegrázóbb, történeti dokumentumokkal is hitelesíthető része.

A regény másik „rétege”, a „keret” a Delaville család hét nemzedékének rajza. Ebben a családtörténetben is visszatérő motívum mind az agónia, a haldoklás, a búcsúzás, mind a testvérek közötti „bűnös” érzelmi-szerelmi viszony. Különös, furcsa figurák, férfiak és nők, családtagok és idegenek arcéle villan föl a két évszázados történelemből. Szó van a családi könyvtárban őrzött titkos iratokról, egy ázsiai utazásról, egy titokzatos halászcselekedetről... Georges is, Clément is kissé Krúdy-szerű figura, álomszerű, elmosódó vonásokkal. Emlékeikben élnek, álomszerű utazásokat tesznek a múltban, furcsa vonzalmat éreznek egymás iránt. „Az apák bűne a fiakra száll. Hetedíziglen. Így az írás” – olvassuk a regény egyik helyén. Látomásokban, emlékképekben jelenik meg a múlt. Az emlékezetéről írja Dénes Tibor a regény egyik helyén: „Kurta az emlékezet, állapította meg az emlékező. Minden gyatrasága közt főhibája töredékessége. Meg tán az erénye is. A történesek cso-

⁹ Lisztóczy László: *A magyar kultúra svájci műhelyei. Szűkülő vagy táguló horizontok? Magyarok a változó világban. Tanulmányok*, Zürich–Eger, 1992. 12. p.

mópontjaiból, vagyis a lényegből, részletek maradnak csak meg a tudatban. Azok sem megtörtént valóságukban, inkább kikerekítve. Akár lázban fogant álom foszlányai. Vagy – miként a novellák. Nem valóság.”

Dénes Tibor hol filozofikus betétekkel, hol esszéisztikus leírásokkal, hol hosszú monológokkal, hol célzásokkal átszőtt párbeszédekkel jeleníti meg a múltat. Láthatóan ismeri a modern francia regény eredményeit. 1981-ben, pályájára visszatekintve írja: egykor naplót vezetett, s abban „Proustnak lapokat szántam, neve minduntalan visszatért emlékezetemben”. Proust ihletése az eltűnt, elveszett idő nyomozása, keresése és megtalálása az *Agóniában* is tetten érhető. Ismeri az idősíkok keverését, a célzások, utalások, elhallgatások szerepét, az ironikus hang, a visszatérő, szimbolikus motívumok hatását. Mindez nem teszi könnyű olvasmánnyá az *Agóniát*. A mai magyar olvasó legkézzelfoghatóbbnak, legérzékletesebbnek a regényben Georges alakját, valamint az 1956-os forradalom pesti eseményeinek ábrázolását érzi. Hogy 1956 mennyire mély élménye volt az írónak, mutatja, hogy a témára tíz év múlva egyik új könyvében, dokumentumregényében ismét visszatér.

Ha az *Agóniát* nem mondhattuk szokványos regénynek, akkor Dénes Tibor új regénye, a *Barátunk, Bunyák* (München, 1977) még kevésbé nevezhető annak. De amíg ott az újszerűsége törekvése jobbára kísérlet maradt, és az eredmény felemásra sikerült, addig új munkája egyszerre kiváló írói teljesítmény és remek olvasmány, amelyben az újszerű forma és az elgondolkoztató tartalom egysége kitűnően megvalósult.

A borítólapon egy antik görög szobortöredék fotója látható, a kép Héraklész ábrázolása. Héraklész a régi görög mitológia ismert alakja, nemzeti hős, félisten. A lexikon szerint „Héra gyűlölete egész életén át üldözi, de ő mindenben győzedelmeskedik... küzdelmei árán halhatatlan lesz. Az istenek elleni harcában is győz... istenné lesz.” Héraklész nevének sűrű emlegetésén túl az egész regény át meg át van szöve az antik görög és római mitológiai motívumokkal. Szó van hádészi útról, dionüszoszi mámorról, delphoi jósdáról, olümposzi istenekről, fölbukkan Zeus, Daedalos, Niobé, Püthia, Hermész, a kétarcú Janus, Silvanus, Minosz király neve, az egyik helyen hosszabb Homérosz-idézetet olvashatunk. Mindebből a Héraklész-motívum a legfontosabb, őt mondja az író „a bunyáki archetípusnak”, vele azonosítja a regény hőst, akit hol „kisembernek”, hol „eposzi hősnek”, „mítoszi hősnek” nevez.

A cselekmény persze nem az ókorban és nem antik tájakon játszódik, hanem a huszadik században, az ötvenes években és Magyarországon. A kor érzékeltetésére efféle fogalmakkal találkozunk: kitelepítés, ávós besúgó, káderlap, párttitkár, békekölcsön, norma, tervteljesítés, „meg a többi cífraság”. A színhely a „Magyar Királyság” korából a „szocializmus építésének” korára átöröklődött intézmény: a „népidemokratizálódott” Központi Állami Segédhivatal. Itt élnek és működnek („dolgoznak”-ot nem mondhatunk) a regény alakjai: a történetet elbeszélő „én” és a „segédhivatali vitézek”, „a mi asztaltársaságunk” tagjai, Köteles, Kelemen, Barabás, Liszka, Sipik, Bódi, túrva zord főnök gonosz tekintetét. És természetesen itt található „hősünk”, a regény főszereplője, Bunyák Leó.

Bunyák különleges figura. Testi méretei és lelki tulajdonságai egyaránt elütnek a szokványostól. Rokonai vidéken élnek, ő is vidéki kisvárosban érettségizik, Pestre rendelik, itt lesz a segédhivatal alkalmazottja. A Józsefvárosban, majd a Váci úton lakik albérleti szobában. Háziasszonya egy hentes özvegye. Tagbaszakadt óriás, „héraklészi erő és termet”, roppant kuglifej, parányi orr, mókusszem, duzzadt ajkak közt vékony szájsík, virslíujjak. „Irodakukac és aktapecsételő”, de „jellemileg héraklészi ivadék”. Kissé mulya, de minden helyzetből kivágja magát.

A regény fejezetei Bunyák élettörténetének egy-egy mozzanatát beszélnek el. Ha nem kezdődik is minden fejezet újból és újból ugyanazzal a motívummal, a részek igen lazán

egymáshoz kapcsolódnak, a könyv valójában novellafüzér, minden fejezet egy-egy külön történet, és az elbeszélés gyakran elkanyarodik, az előadást kitérők, epizódok, emlékképek, betétek szakítják meg.

Ezek az élettörténetből kiemelt pillanatok egy-egy, a cselekményből kihüvelyezhető „tételt”, filozofikus, morális vagy pszichikai „tanulást” hordoznak, a bunyáki élet-szemlélet summáját közvetítik. Ezek: az utazás kitágítja a világot; ismerd meg tenmagadat; mindenki másnak látszik, mint ami valójában „hajlamai és vérmérséklete szerint”; derűre van szükség az élet elviseléséhez; a szenvedély metafizikai magasságba emel; minden kezdetnek van újabb kezdete... A regény utolsó két fejezete a legforróbb politikai valóságba ránt: itt egy hazai repülőgép-eltérítéstről és az '56-os forradalom pesti eseményeiről van szó. E fejezetek üzenete: „Kockáztathatja-e mások életét, ki ennen szabadságára vágyik?” Illetve: Bunyák halálakor – áldozatként – válik hiteles hőssé...

A regény legfőbb értéke nyelvében, stílusában van. Dénes Tibor nagyszerűen jellemzi alakjait. A külső leírásra, a szemléletes nyelvre, a mondatok lendületes szövésére, a szinte zenei stílusra számos kitűnő részletet idézhetünk. Az egyik mellékszereplőről van szó: „Nem volt rossz kartárs Pulai Gyula. Igaz, nem szerette, ha mindig példás rendben tartott íróasztalán kotorásztak, s ha a személyét illető kérdéseket intéztek hozzá. Zaklatásnak vette e kérdéseket, magánéletébe való illetéktelen beavatkozásnak. Csak íróasztala széléig, hivataltársi mivoltáig engedte az embereket, azon túl soha. Bármikor bárki kérdezhetett a hivatali munka felől, meg nem tagadta volna a választ. Segített is készséggel. De már a szabvány kérdés – Hogy van, Pulai úr? – úgy tűnt, mintha ingerelte volna.”

Dénes Tibor regénye a derűs, ironikus előadásmód remeke. Se szeri, se száma az efféle nyelvi fordulatoknak: az utcalányok: „peripatetikus delnők”; a várakozás pillanata: „Miféle »nagy dolgok«¹ sistereghetnek az idő katlanos bográcsában?” Vagy: „Hallgatunk moccanatlan, összevissza gondolataink köpenyébe burkolózva.” Vagy: Bunyák „áztatja képét az alkonyuló nap sugarában”. Rákosi elvtárs regnálása is megkapja a magáét: „Meg még teóriából is beszophat az egyén annyira, hogy fejét vesztí – előbb képletesen, aztán nem egyszer igazán.” És milyen a nagyobb, a történelmi távlat? „Mivel az emberiség története akár a kutyvasztott étel: kevés csont-velő, még kevesebb hús, annál több híglőre lé, és az egész – úgy mindenestül kozmás.”

Aki a leírással, a jellemzéssel, a nyelvvel így tud bánni, attól nem állhatnak messze az értekező próza műfajai, a műleírás, a műelemzés és az értékelés alkalmai.

1981-ben, a magyar 1956-os forradalom huszonötödik évfordulójának az évében Dénes Tibor papírt terít asztalán az íráshoz, hogy emléket állítson, és hiteles képet rajzoljon a történelmi eseményekről. Münchenben megjelent könyvének címe: *Budapest nincs többé Budapesten*. Munkáját regénynek mondja, de ez a műfaji megjelölés csak némi módosítással érvényes. A terjedelmes, nagy alakú, három részre osztott könyv inkább dokumentumregénynek nevezhető, amelyben a korrajz, a történelmi tények és a személyesség, a história és az önéletrajz, a publicisztikai leírások és a szépirodalmi elemek, a valósághű mozzanatok és a regényesség (például a költött párbeszédek) keverednek egymással.

A könyv egyes szám első személyben íródott. Első mondata: „Az ajtó mögül még halom az apáca halkán suhogó lépéseit.” A történet elbeszélése az események utolsó mozzanatának a földidézésével kezdődik. A Budapestről menekült hős 1956 decemberének első napjaiban megérkezik Ausztriába, az oberpullendorfi kórházba. „Elmenekültem Magyarországról, hogy magyar maradhassak. Megadatik-e nekem?” – ez a kérdés foglalkoztatja. A könyv első negyven lapja az 1955 előtti idő vázlatos tükre: „Láva a föld alatt”. Családi múlt, ifjúság, első munkahelyek, háborús évek, földosztás, 1951-ben letartóztatják, két év börtön, 1953-ban kiszabadul... Az események részletes elbeszélése 1955-ben kezdődik, a könyv 41. lapján. Hősrünk anyja és Marci fia Pesten élnek, ő vidéken, Kecskeméten és Botondfalván színházi rendező. Egyhangú életét a szerelem, a nőkhöz, Gizihez,

Matához, Irénhez fűződő kapcsolatok színesítik. Érzékeli az országban lezajló társadalmi és politikai változásokat, az erjedés folyamatát. „Megremeg a föld” – ezt adta címül a könyv második fejezetének. Visszakerül Pestre, tanúja és résztvevője a változásoknak. Rövid ideig a kaposvári színház dramaturgia, majd ismét a fővárosban él. Október 23-án kitor a „Vulkán” – ez a harmadik rész címe. Az elbeszélés egyre részletezőbb. Vallomását többször „a jelentéktelen ember történetének” mondja. De igazságérzete van, és most a szemlélőből cselekvő hős, „jelentékeny ember” lesz. Részt vesz a harcokban, ott van a rádió ostrománál, a Kossuth téri vérengzésnél, látja, mi történik a Köztársaság téren, fegyverrel harcol a Corvin közben. Előbb anyja távozik, majd 1956. december 1-jén muzsikusnak készül Marci fiával együtt elhagyja az országot...

Történelem és önéletrajz, valóság és fikció keveredik a könyvben – mondtuk. Szemléletes példái ennek: Kecskemét valóságos város; Botondfalva nincs a térképen (de rajzában ráismerünk Békéscsabára). Hősünk azt mondja magáról: „A háború vihara remegtette meg Európát, midőn megláttam a napvilágot.” Mi viszont tudjuk, hogy Dénes Tibor nem az első világháború éveiben, hanem 1907-ben született. Lukács György, Rákosi Mátyás, Péter Gábor, Nagy Imre valódi nevén szerepel a „regényben”; más nevek mögött csak sejtjük a valóságos modellt (Imre Illés = Illés Béla, Fodor Géza = Féja Géza, Kozmás Nándor = Katona Ferenc, Kollár főszerkesztő = Katona Jenő stb.). Vagyis Dénes Tibor könyve kísérlet a történelmileg hiteles tények és az önéletrajziság összeházasítására. Kezét néha az indulat vezeti, stílusát romantikus, patetikus kifejezésekkel tűzdeli meg. Az irodalmi anyagformálás és hatás csak néhány részletben sikerült maradéktalanul. Ilyen például az 1956. júliusi repülőgéprablás elbeszélése (melyet már a *Barátunk, Bunyák* című regényének utolsó előtti, *DX-3* című fejezetében is megírt), vagy az a kép, amikor hősünk „disszidálása” előtt utoljára néz körül a végérvényesen elhagyott lakásában, vagy a menekülés leírása a Hanság nádrengetegén át.

Dénes Tibor könyve a történeti események hiteles dokumentumokkal igazolható elbeszélése. De vállalkozása torzóban maradt. Regényszerűsége, személyessége, esztétikai értéke korlátozott, csak részben megvalósuló. Megjelenése idején, ha bejutott az országba, akkor, amikor 56-ról csak mint „ellenforradalomról” szólt a hazai hivatalos közbeszéd, hatása megrázó és leleplező erejű volt. Ma – a napvilágra került tények ismeretében – inkább esztétikai értékét keressük, illetve hiányoljuk. Ám arra mindenképpen méltó lett volna, hogy a forradalom ötvenedik évfordulóján beszéljenek róla, netán újból kiadják. „Tanulságképpen s erőgyűjtésül” – miképpen a szerző szándéka volt munkájával.

*

Elbeszélései, novellái itthon már a harmincas évek második felében megjelentek, de kötetbe gyűjtve csak az emigrációban láttak napvilágot. (*Sírontúli beszélgetés*. München, 1960; *Fák, tavak, tengerek*. Washington, 1967) Reprezentatív, újabb novelláit bemutató könyvnek szánta a *Holnap, holnapután, tegnapelőtt* című kötetet. A gyűjteményt még ő állította össze, de megjelenését már nem érte meg; a kötetet Saáry Éva rendezte sajtó alá. (Zürich, 1984) A belső címlap után László Gyula Dénes Tiborról – néhány hónappal halála előtt Luganóban, 1982. november 2-án – készített rajza látható.

A gyűjtemény tizenhét elbeszélést és egy rádiójátékot tartalmaz az 1965 és 1983 közötti időből, kronológiai sorrendben. Ami az olvasót az első pillanatban megfogja: a kötet változatossága, az írások sokfélesége. Változatosság hangban, témában, megformálásban, minőségben. Némi túlzással: ahány írás, annyiféle. A hang az érzelmességtől (*Karácsonyeste Manhattanban*) a humoros, ironikus hangig (*Sali bácsi koronája; Scherzo*) terjed. Az írások indítékát, „ihletét” tekintve két novellatípus különül el. Vannak személyes indítékra, önéletrajzi motívumokra visszavezethető, direkt módon vagy áttételesen, de nyil-

vánvalóan szubjektív, egyes szám első személyben előadott írások (általában ezek a nagyobb intenzitású, megszólító erejű novellák, például *Ő; Ballerino*), és vannak a tárgyyszerű, objektívnek mondható, harmadik személyben megszólaló, néha irodalmiasnak ható művek (például *Ropog a koponya*). Láthatóan az író életre szóló, nagy élménye volt az 1956-os magyar forradalom, az írások között több olyat találunk, amely témájával közvetlenül ehhez az eseményhez kapcsolódik (*Seholsincs; A neve: István; Karácsonyeste Manhattanban; Jani avagy a lelkiismeret*).

Az olvasó másik fölismerése: Dénes Tibor erőteljes novellaíró tehetség; írónk igazán a kisepikai formákban van otthon; jobb, eredetibb elbeszélő, mint regényíró. A novellák két fő értéke: az alakok jellemzése és az írások biztonságos szerkezete. Mintha az író novellahőseinek jellemzését jobban kézben tartaná, mintha a novellák szerkezetét jobban átlátná, mint ahogyan ezt regényeiben teszi. Az alakok érzékletes, plasztikus megformálása mögött az író mély emberismerete, gazdag pszichológiai tudása rejtőzik. A jellemzés remeke a *Karácsonyeste Manhattanban*, a *Pondró a meggyben*, az *Énekes halott*. Az olyan „kényes” témák árnyalt, sokoldalú ábrázolására is vállalkozik, mint az azonos neműek közötti viszony (*Mézsárszék*), a nemzedékek, apa és fiú kapcsolata (*Old merry story!*) vagy az örökbefogadással teremtődött új emberi szituáció (*Antinoüs*). Az írások biztonságos szerkezetét a különféle idősíkokkal való „játék”, a múlt és a jelen világos, átlátható egybecsúsztatása-szétválasztása adja. Van, ahol csak a jelen és a múlt történéseit váltogatja, és ezt még a tipográfiával, az álló és a dőlt betűtípussal is jelzi (*Seholsincs*), van, ahol a jelennel indít, majd a múltat idézi föl, aztán újra a jelennel zárja le a történetet (*Karácsonyeste Manhattanban*).

A kötet egyetlen írását, éppen a gyűjtemény élére helyezett *Ő* címűt nézzük meg kissé tüzetesebben. A novellának két főszereplője van: a történetet elbeszélő „én”, Polo, a magányos, idősebb férfi és Rafaela, a fiatal kórházi takarítólány. Aztán ott van még Andres, a lány vőlegénye, aki a kórházi konyhán dolgozik, valamint az osztályosnővér. Az írás a jellemzés és a szerkesztés remeke. A történet a jelennel indul: Polo elküldi a lányt magától „örökre”. Aztán a múltat ismerjük meg: Polo egy kórházban találkozott a lánnyal. Aztán a félmúlt történései kerülnek elő: Polo magához veszi a lányt, Valenciában járnak, Bécsbe viszi, otthon írni tanítja... A befejezés ismét a jelent idézi: az író nem vállalja a drámát, az „örökre” elküldött lány ismét az ajtón kopog: „Nyitom az ajtót. Szobám, jöllehet nem gyújtottam világot, megtelik fénnel. Rafaela. Csupa, csupa fény. És titok.” Ezekkel a szavakkal ér véget a történet. A novella talán legárulkodóbb, az elbeszélő „ént” leginkább jellemző, az íróat leleplező mondatai ezek: „E virágzó teremtés és én...? Soha nem volt, valamikor eltűnt ifjúságom helyett nyűgös éveim kínáljam neki? Valljak neki arról, hogy soha-soha semmi sem sikerült? Sem tudomány, sem színház, és az írás sem igazán, még a szerelem sem. Az élet a legkevésbé. A haza pedig... Mert minden csak félig voltam és semmi sem egészen. Komédiás és kolostori barát. Vagyis semmi. Semmi! Jaj!...” Az írásban minden együtt van, ami a novellaíró Dénes Tibor jellemzi. Az önéletrajziság, a túlzott személyesség, némi önsajnálát, az alakok láttató megjelenítése, a kitűnő szerkezet, az idősíkokkal való játék, az érzelmes megoldás.

*

Így jutunk el ahhoz a műfajhoz, amely Dénes Tibor legszemélyesebb műfaja, amelyben a legfigyelemreméltóbbat, a legmaradandóbbat alkotta, az esszéhez. E műfajban született írásainak reprezentatív gyűjteménye *Az ember milyen volt?* című kötet. (Griff Kiadás, München, 1980.) A kötetben olvasható huszonnégy tanulmány a keletkezési időt tekintve két évtizedet, az 1961 és 1979 közötti időt öleli föl. Az írások elrendezése az írások témájának időrendjét követi, mintha egy virtuális világirodalom- és művelődéstörténetben az antik görögöktől Proustig és Axel Munthéig kalandoznánk.

A kötet élén – a többitől elválasztva, afféle műhelyvallomásként – két tanulmány olvasható. Az egyik a szerzőnek az archaikus idők és a mítoszok iránti érdeklődését jelzi, és megéreztetni, hogy őt is ugyanolyan kérdések foglalkoztatják, mint Kerényi Károlyt és Várkonyi Nándort. A másik tanulmányban Jaques Charpentier történelembölcseleti könyvéhez (1967) fűz megjegyzést, és azt állítja, hogy a történelem árama véletlenek láncolata, de abban az embernek is közre kell működnie, vagyis van egyéni és kollektív „történelmi akarát”. Ily módon oda jut el, és ugyanazt mondja, amit már száz évvel korábban Vas Gereben egyik könyvének címében megfogalmazott: *Nagy idők, nagy emberek*.

Dénes Tibor esszéiben egyszerre csodálhatjuk gazdag és sokrétű tudását, valamint elegáns és vonzó előadását, stílusát. Igényes kritikus, de lehet is, mert abban a tárgyban, amelyben megszólal, mindig sokat tud. És szigorú kritikus, de lehet is, mert magas erkölcsi igényei vannak. Elveiről keveset beszél, de van a kötetben két elejtett mondata, amely nagyon sokat elárul. Egy görög művelődéstörténeti tárgyú, nem minden tekintetben kifogástalan művel kapcsolatban mondja: „a tudományosság törvényei nem ismernek kegyelmet”. A dadaizmusról szólva olvassuk: „Bocsánat a szóért, de a kókléri mesterkedő éppúgy visszaszít, mint a közepes képességű akarnok-író.”

Dénes Tibor saját esszéműfajt teremtett. Esszéinek két fő jellemzője van.

Az egyik: a művészetben elsősorban az ember érdekli. Shakespeare-ről szóló tanulmányának címét az egész kötet élére illeszti. Az „ember” szót gyakran kurzíválással emeli ki. A mű és az ember együtt érdekli, a kettő kapcsolatát akarja megérteni, a titkot szeretné megfejtetni. Shakespeare-rel kapcsolatban megfogalmazott kérdése: nem az a fontos, hogy *ki* volt a drámák szerzője, hanem az, hogy *milyen ember* volt. Modiglianit is azért érzi rokonának, és azért ír róla nagy beleérzéssel, mert a festő „műve középpontjában az *ember* áll”. Bár az egyik esszében azt írja: „Nem az én ügyem, hogy hálószozatitkok után szaglásszak”, az *ember* értelmezésében, a portrék rajzában (például Rousseau-nál is, Grecónál is) nagy szerepet szán a nemiség kérdésének, a nemi torzulások hatásának, értelmezésének.

Az esszék másik jellemző vonása: a nagyfokú személyesség. Portréi átélte, megelevenítő erővel, mély együttérzéssel megformált írások, gyakran az önvallomással, az önarc képpel fölérnek. Olyan alakokat választ írásai hőséül, akiket rokonának érez. A kötet egyetlen tárgyszerű, objektív, irodalomtörténeti tényeket felsorakoztató elemzése a *Balzac Magyarországon 1858-ban* című tanulmány. A többi esszében arról ír, ami személyesen érdekli. Ha megszólal, nem feladatot old meg, hanem élményét osztja meg az olvasóval. A Proust-évfordulón (*Százszentendős az öreg zsidóasszony*) nem az ünnepelt, agyonírt szerzőt akarja méltatni, hanem két személyes kérdésre keresi a választ: „hogyan jutottam el Prousthoz, s mit kapott a műtől ennen szerényke munkám?” Habsburg Miksa alakja azért foglalkoztatja, mert róla szólva mélyen megéli a menekült ember sorsát. A menekült, a száműzött ember vonását emeli ki Dante, Greco, Rousseau, Victor Hugo arcképeinek megrajzolása során is, „ősk” ők, részben „az okulás szándékával, részben talán követendő példaként” idézi esetüket. Az esszé és az elbeszélés néha olyan közel kerül egymáshoz nála, hogy a két műfajt alig lehet elválasztani. 1963-ban Roger Peyrefitte könyvéről szólva *San Michele igazi regénye* címmel ironikus hangú esszét ír a San Michele hamis mítoszárt megalkotó Axel Munthéról. Négy évvel később, 1967-ben születik *Ballerino* című elbeszélése, amelyben Capri szigetének, „a szigetek szigetének” egyik jellegzetes figurájáról rajzol portrét, ahol már csak háttér a Villa San Michele „nagyon is ép és szép épülete”. De mindkét írás közös forrása: a Capri szigeten tett személyes látogatás.

Dénes Tibort két fő ok indítja esszé írására, illetve „ihletének” két fő forrása van: az utazás és a könyvek. Dénes Tibor vándor és olvasó. Az író az emigrációs években is gyakran hagyta el lakóhelyét, Genfét, járt Itáliában, Görögországban, Franciaországban, s eljutott az óceán túloldalára, Mexikóba is. Ha utazik, mindig keresi a látottak művelődéstörténeti vonatkozásait, a *genius loci* élményét. Amit megír, az nem útirajz, nem bédekker,

hanem a látnivalóhoz fűzött eszmélkedés, eredeti gondolat, meditáció. Hasonlóképpen szívesen vesz könyvet a kezébe, szívesen mond véleményt olvasmányairól. De ezek a szövegek sem könyvismertetések, nem recenziók, hanem a könyv ürügyén elmondott töprengések, az olvasás nyomán támadt asszociációk, gondolatok és fölismerések lejegyzése. Szókratész, a pedagógus „dossziéjának felnyitására” Heinrich Maier könyvének új kiadása ad alkalmat. Mexikó Citybe és Querétárhoz Leopold von Sacher-Masoch könyve viszi el. A genfi Egyetemi Könyvtárban kezébe vesz egy írásos Tolsztoj-üzenetet, és az apró adalék köré egy élvezetes és érdekes esszét kerekít a hatvankilenc éves, Jasznaja Poljanában élő Tolsztojról, valamint egy francia orvos és felesége nála tett látogatásáról.

Dénes Tibor esszéi nem könnyed olvasmányok, nem „ceruzarajzok”.

Mondatai nagy ismeretanyagot görgetnek, szövegei zsúfoltak, de mindig áttekinthetők, gondolatmenete követhető. Kedveli a közbevetésekkel tagolt, több részből álló körmondatot. Egyet lássunk példaként. Két sorban öt vessző található. Rousseau-ról van szó: „Hányszor is hagyja abba az írást, mely, így hiszi legalábbis, minden szenvedésének okozója, egyben akadály, hogy megtalálja egyszer az »eltűnt boldogságot«.” Továbbá előadásmódjára jellemzőek a kulcsmondatok, a tételes megfogalmazás, s amelyekkel szívesen zár egy-egy terjedelmes leírást. A Szókratész-portré utolsó mondata: „Nevelői sors. Tragikus sors!” Greco utókoráról, „fölfedezéséről” olvassuk: „Kései igazolás! De születet-e valódi alkotás szenvedés nélkül?!” Rousseau-ról mondja, de önmagára is érvényes: „Csak az a szép, ami elérhetetlen, azért égünk sorvasztó tűzzel, amelyben nem olvadhatunk fel egészen. Ilyen az emberi természet!” Egy másiktól is az emigrációs viszonyok között élő író önvalloását olvassuk ki, melyet saját példája igazol: „úttörő műveiket igen sokszor maguk pénzén kénytelenek szerzőik közrebocsátani”. Ez a tétel is köztapasztalatot sommáz: „Hány mestert, műve lényegét közelítünk meg kevésbé remeklései, mint inkább torzói nagyítólencsén keresztül!” Victor Hugo példájából leszűr „honi” tanulság: „Szerepek-funkciók keveredésének kavarodás a gyümölcse, tapasztalhattuk ezt – anno-anno – Hunniában.” Illetve: „A politikus – a hatalom megszerzésén-megőrzésén kívül – soha *másra* nem gondol. Ebben rejlik titka és ereje.”

*

Végül két hosszabb, gyűjteményes kötetekben megjelent tanulmányáról kell szólnunk.

A svájci írók köre (SMIKK) évente Luganóban szokta tanulmányi napjait megrendezni. Ezeken a tanácskozáson Dénes Tibor több alkalommal előadást tartott. 1979-ben az 1957 utáni magyar emigráció lírájáról beszélt.¹⁰ A terjedelmes, ötvenoldalas tanulmányt szerzője csupán mozaiknak nevezi, de „nyugati líránk hosszsmetszeti (madártávlatos) elemzéséből”, a bemutatott portrékból és méltatásokból is igényes kép rajzolódik ki. Négy antológiáról (*Tíz év versei*, 1956.; *Füveskert*, 1957.; *Kilenc költő*, 1959.; *Új égtájak*, 1969.) beszél részletesen, ismerteti a kötetek szerkesztőit, sorra veszi az előszóírókat és az antológiák jelesebb szerzőit. Ha jól számolom, mintegy negyedszáz költőt mutat be, Bikich Gábortól Horváth Elemérig és Kemenes Géfin Lászlótól Vitéz Györgyig, főként azokat, akik „szívének kedvesek”, de azokról sem feledkezik meg, akikről azt mondja: „neki nem kell”.

Dénes Tibor az emigráció magyar folyóirataiban (*Új Látóhatár*, *Irodalmi Újság*, *Katolikus Szemle*) az egyik legtöbbet szereplő kritikus. Arra nincs terünk, hogy tanulmányából azt idézzük, *mit* mond egy-egy íróról, egy-egy könyvről. Arra érdemes figyelni, hogy *mi-*

¹⁰ Dénes Tibor: *A múltból a holnapba – a honból az otthonba. Az emigráció lírájának mozaikja. Magyar Mérés II. Nyugati magyar kulturális élet a II. világháború után. (1945–1979) Tanulmányok*, Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre, Zürich, 1980. 84–134. p.

lyen kritikusnak ismerjük meg bírálaiból. „Ódzkodva”, „muszájból” műveli a „szakmát”, mindamellét fölkészült, igényes és szigorú kritikus. Tárgyilagosa, független ítélkező, nincs benne engedékenységa és részrehajlás, arányokata nem méricskél: „Nagy nevek rabja soha nem voltam.” De ítéletében jóindulatú és óvatos: „A poézisa dolgaiban nincs csalhatatlanság.” A bírálatba személyes motívumokat is belesző. „Én nem vagyok lírikus poéta”, mondja magáról, de ha költészetről van szó, „érzésektől hagyom magam vezetni”, és a kritikában például arról a nyírfáról is szót ejt, amelybe kamaszkorában szerelmes volt. Rühelli „a kákán csomó után kapirgáló filologizálást”, ugyanakkor jól ismeri a téma irodalmát, idézi az íróról mások véleményét, a kötetek korábbi recepcióját. Vitára is kész elme („nem egészen osztom Tűz Tamás ismertetését” – mondja a költő egyik kötetéről), más kérdésekbén saját korábbi tévedését is szívesen korrigálja.

Az emigráció magyar költőiről szóló tanulmányát 1979-ben ezekkel a szavakkal zárta: „A reménykedés éltesse őket, hogy egyszer valamikor – 2000-ben – aztán (amennyiben lesz akkor még világ!) kegyes kezek összegyűjtik majd verseiket...” Megrendítő olvasni ezeket a sorokat ma, amikor már 2007-et írunk, világ még van, de amikor a magyar emigráció lírája már gyökeresen megváltozott. A költők közül voltak, akik meghaltak (például Faludy György vagy Major Zala Lajos), voltak, akik hazajöttek, voltak, akik költőként elhallgattak. Tudomásul kell venni a tényt, hogy 1989–1990 után nincs a korábbi értelemben vett nyugati magyar irodalom, a külhoni írók száma megfoghatkozott, a különféle irodalmi fórumok – a könyvkiadás és a folyóiratirodalom – megszűntek. Épp ezért kiemelten fontos Dénes Tibor tanulmánya, „metszete”, mert rögzít egy állapotot, amely a maitól alapvetően különböző, nem folytatható, és többé soha nem tér vissza.

Az 1981-es luganói tanulmányi napokon Dénes Tibor – halála előtt két évvel – *Menekült és száműzött* címmel „az exilium tipológiájáról” tartott előadást.¹¹ Az emigrációban élő, a menekült sorsot a saját sorsában is mélyen megélt író beszél negyedszázaddal a forradalom után a „távollévő két fő típusáról”. „Fejezetek az exilium irodalomtörténetéből” – ezt is írhatta volna címül tanulmánya fölé. „Az *exilis* négy klasszikus típusának sorsát” rajzolja meg. A négy típus: Alkaios, Ovidius, Dante és Stefan Zweig „esete”. Idegen költők és írók e sarkalatos típusok, és tudatosan nem magyar példákat idéz. (Az előbb idézett és ismertetett tanulmányában olvashattuk ezt az elejtett, de fontos és árulkodó megjegyzését: „Az én példaképem Mikes Kelemen.”) A világirodalmi téma kifejtése elárulja, hogy ismeri a nemzetközi irodalmat is, az újat is. Célja a tanulság leszűrése, az emigrációban élő író identitásának a felismerése és tudatosítása: „Ekként okulunk példájukból, tanulunk útmutatásukból.” Az exiliumnak pozitív hatása is van, és Dénes Tibor példája ezt igazolja: idegenben vált jelentős íróvá. Egyrészt „a hely s a környezet változásával élesedik-finomul az író érzékenysége”. De sokkal inkább indokolható az író „vele született hivatástudatával, mely a hazától távol az esetek dandárjában magas lángra gyúls ég, valameddig utolsó nem lobban az élet mécsese”.

Amit Dénes Tibor az Alkaios-esetről ír, róla is elmondható, az ő sorsára is érvényes: „Az írónak, ki a zsarnokság ellen küzdött és elbukott, gyötörje bár honvágy, a rátenyerelt megannyi teher, igenis szelídül haragja a száműzetésben, megalkuvásra, engedményekre mégsem hajlandó. Eszményéhez, elveihez ragaszkodik mindhalálíg.” Dénes Tibor is eszményeihez, elveihez ragaszkodott mindhalálíg.

*

¹¹ Dénes Tibor: *Menekült és száműzött. Az exilium tipológiája. 1956 – a befejezetlen forradalom. Tanulmányok*, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1982. 96–132. p.

Dénes Tibor írói munkásságának legértékesebb, legmaradandóbb rétege, legidősebb, legtöbb tanulságot hordozó műfaja az esszé. Mesterének Gyergyai Albertet, a *Nyugat* első nemzedékének kiváló esszéistáját tekintette. Életkora, születési ideje a *Nyugat* második és harmadik nemzedéke közé szorította. Nevét sem a második nemzedék esszéistái, Németh László, Halász Gábor, Szerb Antal, Cs. Szabó László mellé nem sorolták, sem a harmadik nemzedék legkiválóbb kritikusával, Rónay Györggyel együtt nem emlegették. Pedig ha lelki rokonát és azt a szerepet és sorsot, amelyet betöltött, keressük, akkor leghamarabb Cs. Szabó László neve jut eszünkbe. Ha pedig szemléletéhez, esztétikai és erkölcsi igényességéhez keresünk társat, akkor leginkább Rónay György autonóm ítéletalkotására és érzékeny ízlésére gondolhatunk. Dénes Tibor távol állt Németh László metaforikus stílusától, és olyan bő termést sem hagyott hátra, mint Cs. Szabó László. Nélkülöznie kellett a széles publicitást. Hatása még annyi sem lehetett a kortárs hazai szellemi életre, mint Cs. Szabó Lászlónak, a londoni rádió vagy Határ Győzőnek, a Szabad Európa Rádió munkatársának. Ennek ellenére esszéi a magyar irodalmat és a magyar gondolkodást gazdagító értékek. Irodalmunk – az irodalomtörténet-írás és a kritika – kötelessége életművét beemelni a hazai köztudatba. Tudjuk, időbe fog telni, amíg az itthoni irodalmi tudat befogadja nevét és műveit. De hisszük, hogy tehetsége, eredeti meglátásokban, gondolatokban gazdag életműve legyőzi a távolságot, ami művei keletkezési ideje és a jelen (és a holnap) között feszül.

SAN MICHELE IGAZI REGÉNYE

A királynő parancsolt, a szirének énekeltek és Odüsszeusz kikötött a sziklás szigeten. Eként a mítosz; igazság annyi lehet benne, mint a mítoszokban általában.

E sorok alázatos írója kedvéért királynők zsebkendőjük csipkeszegélyét sem rezzentették, a szirének pedig, a java legalábbis, hallgatnak és elbújnak előle. Ama álomhajó hiányában, mely csorgott volna velem, az ide-oda szállítandó banán vagy kókuszdió közt, ezen a nyáron a Nagy Tükör szintjén, s melyet hasztalan kerestem, vetődtem Capriba. Kicsit kénytelenségből, kevés várakozással, pótalkalmatosságként az álomhajó ellenében. Akár a gyermek, ki tíz deka savanyúcukrot kap a villanyvasút, sínváltók, viaduktok, bakterházak és pályaudvarok helyett. Nem mese ez, nem is hengegés. Így van! Megmagyarázom.

Félek a vidékektől, melyeknek nagy az „irodalma”. E szón – irodalom – nem az útikalauzokat értem, pláne nem a tudományos leírásokat; az előbbieket, ha ostobák is néha, hasznosak lehetnek, az utóbbiak rendszerint unalmasak. Schliemann hellászi ásatásairól szóló, példamutatón pontos értekezéseiért egyetlen amerikai középbankár vagy strotropezi aranyifjú s lány nem moccanna, hogy Szküllákon-Kharübdiszeken át Görögországba jusson. A békés elmékedőt a bestsellerirodalom ejti gondolkodóba. Márpedig Capriról csak ilyenfajta szól, kifogyhatatlanul. Pláne a film, melyet németek forgattak múlt évben a szigeten, O-W. Fischerrel az élén, ki magát Axel Munthét, az „apostolt”, a bestseller-író próbálta életre kelteni.

Nem állítom, hogy minden, ami bestseller lesz, eleve az utókor felejtésére van ítélve. Számos a jó példa minden időben; számosabb azonban az elriasztó eset. A siker reményében alkotni lehet és kell. Ám eleve kiszámítani, valami különös matematikával, miből lesz a haszon: kereskedelem ez, és nem irodalom. Nos, amit eddig Capriról olvasni módomban volt, s e könyvek száma nem csekély, mind e műfaj kalapja alá tartozott. Azt a Caprit írták le, lehetőségeik és hajlamaik szerint, e nevezett szerzők, méghozzá ügyesen adagolva, mely nem a valóságban, de az olvasók képzeletében és vágyaiban létezik. Olvasták tehát a tömegek ez irományokat, önmaguk Capri-elképzelését találva bennük, és sereglettek – seregletnek ma is –, sülyyedésig szállva meg nyári időben a szigetet, ennen kívánságaik kielégítése reményében. De más a valóság és más a mítosz. S a távozók nem vallják be csalódásukat, félvén barátaik kárörömétől. Marad tehát a mítosz.

Például Nápolyból hajón közelítve meg a szigetet az utas, ki a szerelem ilyen-olyan fajtájú beteljesüléséről álmodozik, a közelítő boldogság örömeivel sóhajt fel: a két merészen felszökő hegy akárha gótikus oszlopai lennének valamely roppant oltárnak. Mivel annak tűnik a viszonylag alacsony-lapályos rész. A szerelem oltára lenne ez, a szállodákkal, night-clubokkal, sétányokkal, melyeken este kilenctől orra bukhat az ember a sötétben. S az ámokfutót, ki így látja a szigetet a tenger felől, csábítják kétes dalukkal a szirének.

Más meg, ki egyedüllétre, csendes álmodozásra, vándorfürjek ébresztő muzsikájára, tengerre-napfényre-árnyra-természeti szépségekre áhítozik, a két hegyet látja csupán, s azok egyikén valamely magányos pontot. E romantikus hajlamú zarándokot is csalogatják a szirének. Akik – nincsenek.

Az itt közölt szöveg Dénes Tibor: *Az ember milyen volt?* című, 1980-ban Münchenben az Újváry „Griff” Verlagnál megjelent kötetében látott napvilágot. (172–178. o.)

Ellenben van, mihelyt kiköt a hajó Marina Grandén (ez a parányi kikötő neve), a szabvány zsibvásár, mely fogadja az idegent bármely más itáliai fürdőhelyen. Egyetlen arc, mozdulat, hangsúly nem ismeretlen. A hotelportásoké sem, kik valóban szolngatják a turistát. Harmadrendű intézmények képviselői e teremtmények; az előkelő szállodák nem kínálgatják méregdrága portékájukat. Úgy látszik, szükségtelen.

A tengerről, úgy tetszett, egészen közel az „oltárkép”, vagyis Capri, a város. Pedig magasan a lapály és a tér, melyen az apró autóbusz fújtatva megáll. S a tér – szinte hihetetlen! – az „1956-os magyar vértanúkról” kapta elnevezését. Ki emlékszik, a *bravik* sürgőforgó hadából, e vértanúkra? Ki tud róluk manapság, Capriban és másutt? A tábla, a tér nevével, igaz, csinos majolikamunka. De ki olvassa el a komplikált szöveget? A romantikus hajlam, avagy a szerelem ámokfutója?

Nem árt, ha az ember mindent megismer, kívülről legalábbis, „előkelő idegen” módjára. Csak azért, hogy próbálja megérteni ezt a meglehetősen összetett életet. Ezért olvastam el, indulásom előtt, Roger Peyrefitte regényét, a „standardot”, mely a „szerelem szigetéről” melázik (*L'exilé de Capri*). Utálatos könyv, csak Cocteau gögös-öntetszelgő bevezetője kellemetlenebb. A megértő szándék azonban nem lehet finnyás. Bevallom – mondjuk, kívülről –, kerestem reggel-este és éjszaka Capri e borzongató arcúlatát. Igaz, van szálloda, mely Kalüpszó nimfa nevét viseli. Áll még rengeteg milliója ellenére boldogtalan Friedrich Krupp villája, mely az új idők új dala értelmében most zenés kávézó. Sétáló kisasszonyok is vannak, meg a terepet szemlélő selyemfiúk, olcsó trikóban. Ám mi ebben a különös, az egyedülálló? A borzongató?! Nem vagyok Gil Blas sánta ördöge: nem emelgettem kíváncsiságomban háztetőket, s nem ballagtam éjszaka a kacskaringós úton, mely a hegyoromról Marina Piccolába, e kétségtelenül gyönyörű fürdőtelepre vezet, s melyet az említett ágyúgyáros építtetett. De jártam a zegzugos utcákat, üldögéltem a templom lépcsőjén, a *piazzetán*, mely alig nagyobb a falumbeli baromfiudvarnál. Ezenkívül jártam többé-kevésbé biztonságos sétányokon. Láttam és főképp hallottam lármás olaszokat és még hangosabb másfajtaikat. Vak lennék talán? Nem más a játék, mint Riminiben, Párizsban, Manchesterben. S bizonyára Budapesten, vagy akár Pécsen. Capriban azonban, ha ugyanakkora is a láng, nagyobb a füst, némely bestseller jóvoltából. Avagy a várostól elég távoli romok miatt tartaná magát makacsul a mítosz? E kövek helyén állt hajdan a Jupiter-villa, melyben Tiberius császár nyári üdülésképpen békésen gyönyörködött volna ifjú szolgálói és szolgálai egymást kedvtelésében. Ki érti a mítosz eredetét és életkorát?

Mondják, más világ volt itt hajdan, Mussolini fénykora előtt. Ezt magyarázza Giovanni Specchio is, ki a piazzetán játssza, valamely furfangos folklórban, a falu bolondját. Fordított e név, mint fordított a vénember; Hans Spiegelnek hívták, midőn Berlinben mutogatta magát, *anno-anno*, kabaréban mint „maszktáncos”. Magyaráz Specchio–Spiegel, göcsörtös ujjai közt hamvadt szivarral; persze, némi *soldiért* és bélyegkéért. Ez az üzlete: a bélyeg és a mítosz terjesztése a maskarában.

A magányt kedvelők kerülnek a piazzetát, és bölcsen, bár titokban, lenézik annak összevissza népét. Pogyászukban Munthe doktor könyvével vagy annak emlékével felkaptatnak Anacapriba, San Michele hegyére, hogy ott idézzék, áhítatos csendben, a „nagy regény” megadta szent hangulatot. Ember a talpán, kinek sikerül e szellemidézés. Kezdődik az élmény autók, autóbuszok, egyéb járművek vágójával, illetőleg egymást kerülgetésével, a szűk-életveszélyes úton. Aztán a két luxushotel, mely farkasszemet néz, s melyekből csodálatos éjszakákön visít szakadatlan a dzsessz. Persze minden pokolból ki lehet valahogy jutni, az Elíziumba magába, vagyis a San Michele-villába, mely a San Michele-szálloda fölött van, az Axel Munthe utcában. Be is lehet lépni, borsos váltságdíj ellenében. Az Elíziumba, mely – régiségkereskedés. Zsúfoltak a helyiségek a bútortól, s valamennyi zavaros stílus. A baldachinos ágy pedig, szavamra, szörnyűség. Miféle bolhapiacn szedte fel a derék doktor e borzalmat? Egyedül a loggia, onnan a kilátás a nápolyi öbölre, feledteti az emberrel e halmazatát az ízléstelenségnek. A természet bővölete nem rombolható le. Nem mindig! Ez egyszer Munthénak sem sikerült.

Helyben vagyunk tehát: itt éledgelt jótékonykodva, madárkáit etetgetve, dolgoztatva a nevezetes férfiú, ki összegezte egyedülálló élményei sorozatát, a világnak küldve e kegyes remeteségből a *San Michele regényét*. A bestsellert, az első e nemben az 1914–18-as világháború után. S a mű nem kevesebb, mint harminckét nyelven jelent meg. Többek közt magyarul, s ennek példánya is, a bútorzattal harmonizáló förtelmes díszkötésben, a többivel egyetemben, vitrinben látható. Próbálnám ébresztgetni magamban hajdani áhítataim valamelyikét, ha engedné mindent tudó baráti vezetőm. „Mítosz az egész”, mondja, „ha jól összeszámítjuk, legfeljebb három hetet töltött a villában a bakszagú doktor”. (Ne felejtjük, Catullus óta bakszagúnak jelölik a szerzők azokat, kik a vizet legfeljebb nézni szeretik, a fürdőszobát pedig szívesen befalaztatnák, mint tette egykoron az egyik Lajos király a versailles-i palotában. Nem is láttam tisztálkodóhelyiséget a villában; lehet, pietista szándékból nem mutatták.) A mítosz azonban San Micheléhez fűződik – az idők végezetéig.

A valóság egészen más, már topográfiaiilag is. Axel Munthe ugyanis a Damecute nevű, 17. századból való cisztercita kolostort vette meg; itt volt állandó lakása, valameddig svéd hazájába vissza nem tért meghalni. Damecute a sziget déli csücske táján, a világítótoronyhoz vezető út mentén szerénykedik komor-szürke falaival. Itt nyoma nincs hivalgásnak, kívülről legalábbis. A belsőségeket nem láthattam; fiára hagyta örökül az épületet a doktor, az pedig eladta nemrégiben bizonyos részvénytársaságnak. Mihelyt könnyű kocsiknak is járható lesz az út, játékkaszinó vagy ehhez hasonló lesz az igazi San Michele-villa helyén.

Peyrefitte, ki állítólag ismerte a doktort, megállapíttatja regénye hőisével, hogy Munthe úgy egészében arisztophaneszi figura volt. Ami magyarul ezt jelenti: ravaszdi. Első kézből vett értesüléseim kiegészítik az „apostol”-ról alkotható képet két másik díszítő jelzővel, és pedig: kiváló üzletember, ezenkívül talpraesett telekspekuláns volt a „szent” doktor. Ám legyen! Ki róná fel botorul a költő Arany Jánosnak, hogy uzsorakamatra kölcsönzött volna pénzt a megszorultaknak? S hogy az összeget kamatos kamataival behajtotta volna? Avagy ki tenne szemrehányást az író Móríc Zsigmondnak, hogy autogramot kizárólag a szeme láttára vásárolt és ki is fizetett könyvei egyikébe volt hajlandó adni? Mindenki úgy él, ahogy akar, tehát pénzforrásait is tetszése szerint választja. Ha teheti! Más azonban Arany és Móríc esete, és egészen más Munthéé. Nemcsak azért, mivel az előbbi kettő költő, illetőleg író volt, és pedig a javából mind a kettő; az utóbbi pedig bestsellergyártó, vagyis ügyeskedő mesterember. Ám hol van Aranynak vagy Mórícznak egyetlen sora, mely ennen dicséretüket zengené? Éppen hogy bírálják, rendszerint szigorúan, önmagukat, s elnézésüket emberi gyarlóságaik felett is humorba pácolják. Idézzek? Gondolom, felesleges. A doktor „regénye” viszont, első sorától az utolsóig, himnusz: saját fennkölt lényének, nagyszerű képességeinek–szívjóságának magasztalása. A számítás helyes volt: az öldöklés után, annyi mérhetetlen gonoszság láttán a tömegek megnyugvással vették tudomásul, hogy mégsem vezett ki egészen az emberiségből az eredendő jó s a szeretet, és hogy ezek az evangéliumi tulajdonságok ama nemes férfiában testesültek meg, ki Anacapriban, a San Michele-villában, mindenét megosztva a szegénységgel, szentferenci alázattal társalog a kóborló fürjekkel. Nem tudok a világirodalom egyetlen olyan emlékiratáról, kulcsregényéről – vagy minek nevezzem a műfajt? –, melynek szerzője ennyire eltávolodott volna a póre igazságtól. És pedig tudatosan. Hazudhat a költő, csak fölön ne csípjék. Különben nem *írás* a műve, hanem bestseller és giccs. A mítoszteremtő doktor esete ez.

Mert a valóság kirívóan más. Nehéz eldönteni: fel kell-e háborodni vagy nevetni rajta keserűen? Egy vén kaprióta, éppoly szavahihehető, mint értelmes, ezt mondta nekem szó szerint: „Okosan tette a doktor, hogy Svéciába ment meghalni. Mivel itt, halálában, nem lenne nyugovása. Kikaparná csontjait a gödörből a nép.” A nép! Melynek száma, összes

településével, nem több haterzenél; az esztendőnként jövő-menő idegenek vagy százszo-
rosan haladják meg e statisztikát. E nép, melyet így jellemzett egy amerikai milliomosnő
férje, és helybeli születés: „Szegény a kaprióta, de büszke fajta. Nem koldul; kegyet gya-
korol, ha alamizsnát fogad el az idegentől”. Lehet, e gentleman a kacsalábon forgó villák-
ra gondolt, melyeket bogaras gazdagok építettek a szigeten, s haláluk előtt, testamentum-
ban, örökül hagytak a városnak, még inkább némely helybelieknek, nemre való tekintet
nélkül, a vendéglátásért, egyéb szolgálatokért.

Nohát, e rátarti nép nem kényszerült kegyet gyakorolni Axel Munthe számlájára. Sem
életében, sem halálában. Egyetlen huncut centesimóval, pláne a sok közül, valamelyik
házának örökülhagyásával nem alázta meg a doktor a sziget gazdáit. Éppen hogy eszébe
sem jutott. Felvásárolta, bagóért, ami Anacapriban eladó volt: telket, roskadozó épületek-
ket. Pár fa, néhány virágszál, némi tatarozás, lehetetlen bútort, aztán – hoci-nesze. Ol-
csón vett mindent, s a legtöbbjét eladta, tetemes felárral.

A San Michele-villát nem adta el, különben szertefoszlott volna a mítosz. Tehát kiad-
ta; gondosan válogatva lakóit azok társadalmi helyzete, anyagi körülményei és állatállo-
mánya szerint. Az „állatbarát” nem fogadta be a vendéget, ki kutyával-macskával érke-
zett. E tárgyban mulatságos esetekről számol be az írásos és íratlan krónika. Legszívesebben azonban svéd lányokkal népesítette be a villát, kiket kormányuk tanul-
mányi célzatokkal, ösztöndíjjal küldözgetett a hegyre. Kérdezgettem egy idősebb dámát,
ki, *in illo tempore*, maga is ösztöndíjat élvezett: miféle tanulmányokat folytatott hajdanán?
Kitérő választ kaptam. Furcsa teremtmény volt az istenadta. Meg nem engedhető stúdiu-
mokra senki ne gondoljon; tiberiusi szemlélődésvágya nem volt a doktornak. Különben
is, láttuk, minden szentesztendőben ha átlépte a bestseller-villa küszöbét.

Ezenkívül két birtokát nem bocsátotta áruba Axel Munthe. Az egyiket, a Castellót, a
középkori vártornyt utánzó tákolmányt a sziget déli ormainak egyikén a barátnőre
hagyta örökül, ki szintén idegen, s egy balti német gróf hitvese. A másikat, Damecutet,
mint mondtuk, magának szánta lakásul. Meg a családnak szállásra. Testvért-rokont kö-
szönteni, ki-bejártak nála a svéd királyi ház tagjai. Mert a finom leírás a szülői házról a tá-
voli skandináv faluban, az idilli kép a kispolgári Munthe-apáról ugyancsak sántítana va-
lahol. Így híresztelik és így is olvastam nyomtatásban: Bernadotte volt a doktor –
balkézről. Ilyen csoda mindig létezett, s nemcsak Júliák voltak mindenkor, de szemet hu-
nyó férjek is. Ám, kérdem, miért kellett a szándékosan hamisító lapokat a patriarchális
családi idillről megírni?

Az igazság ismeretében a könyv számos rejtélye egyszerűen megoldódik. Érthetetlen-
ség például az avatatlanak: miképpen eshetett, hogy a doktor, kit professzora – miért-mi-
ért nem – elkergetett klinikájáról, az arisztokrácia háziorvosa lehetett, és egy sereg korabeli
nagyság bizalmasa? Nem mindazoké, akiknek barátságával kérkedett. Eleonora Dusét sem
ismerte; jóllehet az említett német film főköckái Munthénak éppen az isteni heroinával való
kapcsolatát vetítik az ámuldozó világ elé. A kapcsolatot, mely soha nem létezett.

Ekként folytathatnám, szakasról szakaszra, a San Michele-mítosz elemzését. De elég
ennyi ebből. Hálátlan szerep az ikonosztázia. Csalódásukat a mítoszban soha be nem val-
lanák a mítosztisztelők. Álmodozzanak csak tovább valamiről, ami soha nem volt. A tö-
megek, ilyen-olyan vágyuk beteljesülésében híve, nem szűnnek ostromolni Capri szige-
tét. A természetben, a tenger selymében, a nap bársonyában, a kerti virágok bizsergető
illatában kárpótlást lelhetnek csalódásukra.

Aminthogy engem is kárpótolt e varázsos szépség. Pedig én nem csalódtam, hiszen
semmiféle bűvöletre nem vártam. Nekem nem énekeltek a szirének, királynőjük sem rez-
zentette kedvemért csipkekeszkenőjét.

BARÁTSÁG KÉNYSZERE

(Szabédi, Jékely – évek, évtizedek)

Versek, levelek, több mint fél évszázaddal ezelőtt megjelent újságcikkek közül válogathatunk, hogy leüssük a megfelelő alaphangot Szabédi László és Jékely Zoltán egykori barátságának, az 1940-es évek első felére jellemző közös pályaszakaszának és az egymástól eltérő folytatásnak a magyarázatát keresve. Kezdjük egy 1944. szeptember 13-ról keltezett, a Jékely-hagyatékban „inmissilis”-szel jelölt levélrészlettel: „Ha most itt hagynám Erdélyt, többet sohasem tehetném lábam erdélyi földre – s minő szívvel zengedeznék földönfutó koromban honvágyról, pátriáról?? Lehetne-e erre jogom? S azonkívül is: nagyon vágyom valami újra, valami kegyetlenül is nagyszerűre – még ha életembe is kerül ennek megízlése, vagy még ha nem is találatom méltónak, méltóbbak által, reá. S még valami; hova fussak? Oda-e, ahonnan, százféle csömörrel, iderohantam?” És tovább: „Lehet, az idők rettentően megbüntetnek bennünket, lehet, vesztünkre maradunk – de, egyelőre, maradunk.”

Mit, kit értsünk méltón, méltóbb(ak)on? Magyarázatot igényelne a földönfutó, pátria, maradás, futás, csömör, (kegyetlenül) nagyszerű is. Évszámokat is hozzá kellene rendelnünk a kérdésekhez, fogalmakhoz. 1944 szeptemberében nyilván mást jelentettek, mint 1940-ben, 1946-ban, 1959-ben – vagy 2007-ben. A száz éve Sáromberkén született és Kolozsvárt negyvennyolc éve különösen tragikus halálba menekült Szabédi, valamint a nála hat évvel fiatalabb, hatvankilenc éves korában Budapesten elhunyt, nagyenyedi születésű Jékely Zoltán – Áprily Lajos fia – felől közelítve az immár történelmi időhöz és a sorsmeghatározó helyhez, megpróbálva párhuzamokat is felvillantani – nyilván más-más, mégis részben összehangzó válaszokhoz juthatunk.

Kezdjük a Szabédi-hagyatékban található közös nyommal, az 1936-ban Budapestről Kolozsvárra küldött levéllel. Pontosabban két levéllel, együtt; keltezetlenül (kikövetkeztethetően 1936 őszéről) az első két oldalon Jékely szövege, utána a Jékelynél egy évvel fiatalabb, Kolozsvárról ebben az évben Budapestre átköltözött történészé, Makkai Lászlóé. A költői pályán éppen csak elindult nagyobbik Áprily-fiú így szólítja meg a még csak hírből ismert pályatársat:

Kedves Barátom!

Valami komoly kényszer hatása alatt fogtam tollat, hogy neked írjak. Még nem is tudom, mit fogok írni, valószínűleg lírai vallomás lesz az egész, semmi egyéb. Maga az a tény, hogy él valahol Kvárt egy ember, aki olyan verseket ír, mint a *Rovásírás* vagy mint az *Alkotó szegénység*, olyan érzéseket kelt bennem, mintha én magam volnék az, s csak a legmélyebb szimpátiával gondolhatok reá. – Makkai Lacival beszélgetünk most rólad sokat, elmondta, milyen ember vagy s milyen az életed. Azt is sejtem, hogy állsz a *Helikonnal*. Sajnos, azt nem tudom, hogy mért szakadt meg közötted s apám közt az érintkezés; félek, az ő feledékenysége lehet az oka, s a te érzékenységed. Mindenképpen jól tennéd, ha vagy tíz versedet elküldenéd majd Lacival, amikor Pestre visszajön, hogy gyorsan továbbítsuk a *Válasznak*. Remélem, hogy a nyilvánosságnak ettől a formájától nem undorodsz olyan nagyon.

– Disznó világunkban rettentő jó érzés ismeretlenül beszélgetni olyan valakivel, aki a disznóságokat és hülyeségeket talán a kelleténél jobban érzi tiszta művész-birodalmába

betolakodni – s ezért a teljes visszavonulás útján haladva az alkotó szegénységet találja egyetlen élet-megoldásának. (Valószínűleg zavaros, amit most írtam; remélem, a baráti kézszorítás melege megérteti veled.) Most nem is írok többet; remélem, felvetődsz Pestre s találkozhatunk.

Igaz barátsággal ölel
Jékely Zoltán

Makkai László (társ)levele kiegészíti, tovább magyarázza a levélíró alaphelyzetet. Makkai a legnagyobb lelkesedéssel ajánlja Szabédi figyelmébe barátja, Zsoli újabb műveit, majd így folytatja: „...sétálgatva s szidva ezt a nyomorúságos magyar irodalmi közéletet s konjunktúra-vadászatot, ál-miszticizmust, hozzád mint a nemes ráció és misztikamentes finom lélektan oly ritka képviselőjéhez folyamodunk jelképesen szellemi segélyért, Szenczeivel együtt Téged emlegetve méltónak a fiatal írók oly sokak által méltatlanul bitorolt koszorújára. Nagy szeretettel és együttérzéssel gondoltunk Rád, elolvastuk a *Rovásírást* és az *Alkotó szegénységet*, komolyan lelkesedtünk és megfogadtuk, hogy ha Te is hajlandó vagy, ligát alkotunk az igazi szellemi szabadság védelmére és művelésére, Szenczeit is meghíva belé. (Egyébként, ha találod, add át neki is legmelegebb üdvözlőnköket.) Ez az egész terv persze romantikus felbuzdulás, de félig komolyan veheted. Rengeteget vizsgálgattuk, ki felel meg ideáljainknak a fiatalok közül (jómagam eddigi kísérleteimből, társulásaimból keservesen kiábrándultam, s minden misztika helyett sokkal inkább közeledem, mint valaha, a Te átlátszóságodhoz, kristályosságodhoz és a Szenczei logizmusához és görögségéhez), s rajtatok kívül a nagy dzsungelben senkit sem találtam, aki a *rouge et noir* harcában a mi *rouge* nézetünk szerint méltó volna az írói rangra. Weöres Sándor, Zelk Zoltán, Szemlér, Dsida, Kiss Jenő, még talán itt látunk valamit.”

Ide kapcsolódik (ugyancsak a kolozsvári Szabédi-házban őrzött hagyatékban) egy pár soros – boríték nélkül fennmaradt, dátum nélküli – levél:

Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm kötetedet; úgy tekintettem, mintha válasz lett volna tavalyi, hebehurgya – de lírai – levelémre.

Ismeretlenül is szeretettel ölel
Jékely Zoltán

A kötet – Szabédi első megjelent könyve –, a *Délia* (drámai költemény) 1936-os kiadású, a korábban hivatkozott két verset Jékely és Makkai László az *Ellenzékből*, illetve a szintén kolozsvári *Hitelből* olvashatta. (Mindkettő egyébként jóval korábbi keletkezésű, még 1930-ból való.) Ha beleolvasunk Jékely korabeli verseibe, megértjük a rokon-érzést („mintha én magam volnék az”). A párhuzamlehetőségek részletezése nélkül két, azaz négy idézet. Az *Apátlan éjszakákban* (1935-ben) Jékely Zoltán ilyen sorokat ír le:

A szekrényben széltelenül zizegnek
sírokból tépett szírmok, levelek,
bútoraink csontjában megremeg
örök lelke medvés rengetegeknék.

Szabédi szonettjének, Az *alkotó szegénységnek* első két szakasza pedig:

Olyan a lakásunk, mint egy törékeny
üvegedény, olyan, mint egy cirádás
fafaragvány, mint egy műemlék drágás
régiségkereskedő üzletében.

Félig ülünk a székre: el ne törjön;
lábunk a szőnyeget alig éri,
és óvatosan álmodunk a régi
ágyakban, hogy ne ébredjünk a földön.

És nyilván a *Rovásírás*nak is találjuk rokonát a fiatal Jékelynél. Szabédi – ezúttal is szonettben – így rója be az emléket:

Belerovom a nevedet
a szemembe, a homlokomba,
belerovom minden tagomba,
hogy sohase felejtselek –

és meghalok. S a hollók széjjel-
zilálják testem csarnokát.
Akkor nagyleány unokád
sétálni fog a kedvesével

őszesti erdőn. És elámul!
Minden levélen, mely aláhull,
nevedre ismer irigyen

.....

Új szerelem (1937) című versének első részében (*A régi után:*) Jékely az évszakokba sírja gondolatait:

Hányszor sírtam volt bele nyárba, télbe:
bár rossz szerelmünk volna oly letűnt,
mint kor, mely elmúlt vagy ötezer éve;
sajgással bélelt emberéletünk
nem éreznők már régen te se, én se;
már víz volnánk, vagy rétféletti pára,
por, mely padlások fénycsövébe leng;

A huszonévesen átélt hangulatot, az első Szabédi-varázst erősíti meg másfél évtizeddel később az a levél, amelyet Jékely „Sólyom Jenőnek, mint a Szabédi-életmű kutatójának, tisztelete jeléül” küldött, bemásolva a levélbe egy régi verstöredéket. A *Jékely Zoltán összegyűjtött verseinek* csupán második, bővített kiadásába (1988-ban) bekerült, az itt, a levélben idézettből több helyen eltérő (javított) szövegű töredék tulajdonképpen megismétlése az 1936-os levélben kifejezett ámulatnak. A költő (tudomásunk szerint első) közlése alapján tehát: „A Szabédi-irodalomhoz szerény adalékul: egy vers töredéke (inkább vázlat), melyet 1940 májusában írtam, Budán, amikor még személyesen nem ismertem szegényt, s a verset már ezért sem küldtem el neki. Valószínű, hogy a *Rovásírás* c. kötet olvasása után keletkezett, valamelyik nagyobb vers hatására.” (Pontosítás végett: *Alkotó szegénység* címmel jelent meg 1939-ben, Budapesten, a Bolyai Akadémia kiadásában Szabédi László újabb kötete, nyilván erre gondolt Jékely.) És maga a töredék:

Szabédi László! – kedves nevedet
belesóhajtom most a messzeségbe;
mert olvastam szomorú versedet:

a mélybe sújtott, s onnét föl az égbe
segített újra... Mennyi fájdalom,
mennyi világsömör, világutálat,
mennyi könnyetlen jajgatás,
mennyi véghetetlen – – – bánat!...

Jékely zárójelbe tett kommentárja pedig: „A sóhajtás most már sokkalta messzebbre szól!”

A személyes kapcsolat, a barátság Szabédi Lászlóval, amely Jékely új erdélyi életében kétségtelenül jelentős, 1941-ből eredeztethető. A második bécsi döntés után, 1940 októberében Jékely Zoltán harmadmagával az Országos Széchényi Könyvtár megbízásából utazik gyermek- és ifjúkora színhelyére, a könyvtárak állományának felmérése érdekében. 1941 májusában Kolozsvárra költözik, az Egyetemi Könyvtár munkatársa lesz – és itt kerül szoros kapcsolatba Szabédival. A baráti, egyúttal azonban intézményes kapcsolat közöttük 1945-ig követhető nyomon; Szabédit 1945-ben kinevezik a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatójává, Jékely 1946 novemberében (immár véglegesen) Budapestre költözik. Hogy mennyire figyeltek egymásra a további években, arról nincs adatunk – annál több az 1941 és 1945 közötti időszakra vonatkozóan. Jancsó Adrienne írja le (a Nap Kiadó által 2002-ben megjelentetett *In memoriam Jékely Zoltán* kötetben olvashatóan), hogy házasságkötésükkor, 1942 nyarán Szabédi László és Jancsó Elemér voltak a tanúk. Fénykép is készült négyükről, a Farkas utcai templom bejárata előtt. (Egyébként az 1941. júniusi marosvásárhelyi könyvnapon történt megismerkedést követő első találkozást Jancsó Adrienne és Jékely között a régi barát, Makkai László hozta létre.)

1942-es jelzetű a kolozsvári *Üdvözlégy szabadság* című versantológia is (nyolc, fiatalnak mondott erdélyi költő: Derzsi Sándor, Hegyi Endre, Horváth Imre, Horváth István, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, Szabédi László és Varró Dezső verseivel) – Jékely, Kiss Jenő és Szabédi szerkesztésében. A kiadó pedig az a Szentgericzei Jakab Jenő, aki 1942-ben vállalja a *Termés* kiadását is. Az 1942 ősztől negyedévenként, antológiaiaként, de lényegében folyóirat jelleggel szerkesztett *Termés* elindítói részben az *Üdvözlégy szabadság* kötetben szereplő költők, Szabédi, Kiss Jenő és Jékely, valamint két prózaíró, Asztalos István és Böződi György. Függetlenül (?) attól, hogy egy-egy számon éppen kinek a neve szerepel „összeállítóként”, a szellemi vállalkozás közös. Kiss Jenő egyik emlékezésében *spiritus* *rectornak* Szabédit nevezte meg – és ez a megállapítás nem vonható kétségbe –, de vannak dokumentumok, amelyek Jékely aktív közreműködését is bizonyítják. Az 1943-ban készült, a magyar közélet és gondolkodásmód egészére kiterjedő „Elvek, gondolatok” ankét ugyancsak együttes munkája a szerkesztőknek, noha a megszólítandókat nyilvánvalóan elosztották egymás között, a személyre szóló kérdéseket külön-külön fogalmazták. És előkerült egy – az adott összefüggésrendszerbe belehelyezendő – Jékely-levél, 1943. április 22-ről (szintén a Szabédi-hagyatékából), amelyben a levélíró „Asztalos István, Böződi György, Kiss Jenő, Szabédi László szerkesztő urakat” szólítja meg, a *Pásztortűz* átvétele ügyében folyt tárgyalásokról, a bonyodalmakról tájékoztatja társait. (Ezt a mozzanatot Vallasek Júliának a *Termés*ről szóló tanulmánya járja körül a 2003-as kiadású *Sajtotörténeti esszé*kben.)

Jékely Zoltán ugyan Szabédinál kevésbé volt szervező alkat, mégis találkoztak más intézményes kérdésekben is. A kolozsvári Nemzeti Színház mindkettőjük életében (munkásságában) említésre méltó epizód, a második világháború végén bekövetkező hatalomváltás pedig újra ugyanarra a frontvonalra állítja őket az újrainduló sajtó-, illetve irodalmi életben. 1944 októbere után a *Termés* nem folytatható. Az erdélyi – hovatovább romániai – magyar újjászerveződésben a Magyar Népi Szövetség Balogh Edgár szerkesztésében elindított kolozsvári napilapja, a *Világosság* játszik fontos szerepet. Szabédi Lász-

ló csak néhányszor szólal meg az újságban (korai vitája Balogh Edgárral valószínűleg a fő akadály a folyamatos együttműködésben), Jékely viszont közel két éven át vezeti a *Világosság* művelődési-irodalmi rovatát, számos közleményéből (itt megjelent versekből, publicisztikai írásokból, interjúkból, kritikákból) akár önálló kötetet lehetne összeállítani. (Jékely Zoltán kolozsvári testamentuma címmel írt tanulmányomban foglaltam össze Jékely Világosság-korszakát, a pécsi Jelenkorban, folytatásban, a nyolcvanas években; az *Itt valami más van...* című, 1992-es kötetben pedig kiegészült a szöveg egy, több mint kétszáz tételt tartalmazó bibliográfiával.) És Szabédi meg Jékely neve együtt szerepel egy tervezett új irodalmi lap szerkesztő bizottságában is, 1945-ben, amely lapot végül – 1946-ban – nem Szentimrei Jenő, hanem a hadifogságból hazatérő Gaál Gábor indíthat el, *Utunk* cím alatt.

A „barátság kényszere” a két erdélyi költő között még számos területen volna nyomomon követhető. Erdély-szeretetük mellett franciás műveltségük, a román irodalomban való jártasságuk, műfordításaik is rokonítják őket. A negyvenes évek végétől, az ötvenes években viszont külön úton járnak.

Jékely Zoltánnak még jelentős alkotó évtizedek adhattak – Szabédi idejét és idegeit felőrölte a politika, a megfelelni akarás önmérsztő vívódása, gyakorlata. És ebbe már, sajnos, a barátság kényszere sem tudott jobbítóan beleszólni.

BEVEZETÉS

JACQUES ROUBAUD ÉLETRAJZAI ELÉ

A jelenkori francia költészetnek két meghatározó, sokat megélt alakja van, Yves Bonnefoy és Jacques Roubaud. Őket tekinti példaképének az ifjabb francia költők többsége. Roubaud ugyan tizenegy évvel fiatalabb, de jelentőségét tekintve semmiben sem marad el az idősebb pályatárs mögött. Bonnefoy mint a Collège de France professzora, Valéry egyik örököse tanított poétikát, költői munkásságáért Goncourt-díjat kapott, költészetét, irodalomtörténeti tevékenységét a kezdetektől elismerik. Roubaud útja kicsit kacskaringósabb volt a Parnasszusig.

Magát vers- és matematikaszervezőként határozta meg, manapság már mint nyugdíjas matematikus és aktív költő mutatkozik be. A párizsi egyetemen tanított matematikát több évtizeden át, és ezzel párhuzamosan, majd később az előző funkciójával felhagyva a párizsi Keleti Nyelvek Intézetében tartott poétikai előadásokat és szemináriumokat maroknyi közönség, barátai, tanítványai és tisztelői körében. Költő, matematikus és irodalomtörténész egy személyben.

Pályája kezdetén a francia költészetet a szürrealisták szabadverse és automatikus írása uralta. Roubaud, aki ekkor még Louis Aragon köréhez tartozott, korán megcsömörlött ettől a stílusterrortól és a kötelező szabállyá szilárdult alkotói igénytelenségtől. De a 19. század végére jellemző hagyományos verseléshez sem kívánt visszatérni. Ha nem akart költőként elhallgatni, mászerezsen új utat kellett keresnie költészete számára.

Tervet készített, vagy inkább elkészítette a Tervet, mely meghatározta munkásságát a hatvanas évektől a mai napig. 1962-ben kezdett dolgozni egy szonettköteten, amelynek anyagát öt éven keresztül minden egyes nap írt verseiből állította össze. Ez lett a Terv első jelentős megvalósult eleme. A Terv lényege nem több és nem kevesebb, mint Jacques Roubaud kortárs francia költő számára meghatározni a költészet aktuális létmódját, az alkotás lehetséges útjait. Gondolatkísérletéről számtalan olyan műben adott számot, melyek olvasóinak ugyanolyan hasznosak és érvényesek lehetnek, mint írójuk számára. Ez életművének legjelentősebb része.

A Tervről 1979-ben számolt be először részletesen, összefoglalva addigi eredményeit és céljait. Akkor, amikor már mintegy negyven év költői gyakorlata állt mögötte (kiszámolhatjuk, hétéves kora körül kezdett verset írni). A vállalkozás egyszerre matematikai és költői, magában foglalja egy általános ritmuselmélet és egy generatív metrika megalkotását, a legfontosabb költői formák (szonett, tanka, canso, sestina, ballada...) tanulmányozását különféle nyelveken és korszakokban, a költészet olvasásának és ritmikus fordításának gigantikus programját, antológiák készítését, a próza-vers ellentétpár elméleti megfogalmazását, a mese (elbeszélés) és a költészet definiálását, és persze a próza-, színdarab- és versírás állandó gyakorlatát. A Terv egyik megvalósult eleme lett például Roubaud monográfiája a francia verselés közelmúltjáról, a *La vieillesse d'Alexandre* (Nagy Sándor öregsége) című könyv, amely a Sándor-vers változásait alapul véve mutatja be a francia költészet történetét Victor Hugótól Denis Roche-ig. És hozzátartozik a Tervhez a Terv „életrajza”, a megvalósítás előrehaladásának elbeszélése is.

Meghatározó volt Roubaud számára, hogy 1966-ban Raymond Queneau ajánlására

beválasztotta tagjai közé az OuLiPo (a Potenciális Irodalom Műhelye). Azóta foglalkozik különböző irodalmi megkötések azonosításával, feltalálásával és alkalmazásával, szintén a Terv részeként. Az archaikus modernség, a kötött formák használata és átalakítása az OuLiPo révén lett nem csupán magányosan űzhető, de közösségi játékká, elmélettel alátámasztott gyakorlattá költészetében.

1983-ban felesége, Alix halála fordulatot hozott a Terv végrehajtásában. A gyász megkérdőjelezte a Terv értelmét és a megvalósítás esélyét. Ekkor kezdte el írni *Le Grand incendie de Londres* (A londoni nagy tűzvész) címmel a Terv életrajzaként, elbeszéléseként a Terv kudarcának regényét. Közben a Terv többi eleme, a matematikai, poétikai kísérletek, antológiák, próza- és verseskötetek folyamatosan készültek, ha kisebb elakadásokkal, változásokkal is. A Terv történetének megírása ugyanolyan állandó, napi szellemi gyakorlatot jelent számára, mint Valérynek a *Füzetek* megtöltése. Eddig „a kudarc történetéből”, ebből az elágazásokkal és közbeékelésekkel bonyolított, komplex matematikai szerkezetű önéletrajzi prózából öt kötet jelent meg, jórészt, az elégius költészet paradoxonjának megfelelően, a Tervben felvázolt feladatokat teljesítve és a Terv változásait dokumentálva. A további köteteket talán digitalizált formában fogja publikálni a szerző, élve a lehetőséggel, hogy megszabadulhat a fekete-fehér színpár kötöttségétől és a fűzött-ragasztott könyvek linearitásától, a belső szerkezetet kedvére alakítva.

A költészetet többféleképpen próbálta axiomatikusan meghatározni. Egyik definíciója szerint a költészet a nyelv emlékezete. És a provanszál trubadúrok poétikájának megfelelően a nyelv szerelme is egyben. Ezért is olyan fontos neki a középkori népnyelvű költészet hagyománya, az európai líra második, 11–12. századi megalapítása. Költészet, emlékezet és szerelem hármas relációjában fogalmazza meg újra és újra az alkotás értelmét.

Az itt következő fordítások két könyvből származnak. 1997-ben jelent meg Roubaud *L'abominable tisonnier de John McTaggart* Ellis McTaggart (Ellis McTaggart, John McTaggart borzalmas piszkavása) című novelláskötete, melyben költők, matematikusok és filozófusok többé-kevésbé rövid életrajzeit olvashatjuk. A „prelógus” (!) fikciója szerint Mr. Goodman, Roubaud fiatalkori angol barátja (de akkor sem tévedünk, ha azt mondjuk alteregója) bízott rá a szerzőre egy válogatást életrajzokból összeállított kötetéből (a teljes kötet állítólag 366 életrajzból áll, ahány versből a *Daloskönyv*), hogy azok Roubaud fordításában először franciául jelenjenek meg, és így teszteljék a közönség ízlését. Az életrajzok forrásai különfélék lehetnek, ezeket csak a legkritikább esetben tárja fel a szerző(páros). A címszereplők többségükben valós történelmi személyek, de legalábbis lexikoncímuszavak, Oinoandai Diogenésztől Jaufré Rudelen át David Hilbertig. Roubaud vállalkozása sok szempontból örököse Raymond Queneau *Aux confins des ténèbres. Les fous littéraires* címmel posztumusz publikált életrajzsorozatának, amelyben Queneau a 19. század néhány francia csodabogarának, íróőrültjének, mindenféle félreismeret zseniknek a pszichoanalitikus biográfiáját próbálta megírni. A könyvet sohasem publikálta, így inkább egyfajta előtanulmányként tekinthetünk rá. A furcsa szerzők és műveik közül többen Queneau megjelent regényeinek szereplőiként bukkannak fel.

Tavaly jelent meg Roubaud új novelláskötete, a *Nous, les moins-que-rien, fils aînés de personne* (Mi, a semminél-kevesebbek, az idősebb senkifiák). Ezt nem életrajzokból, hanem fiktív önéletrajzokból állította össze. Mottóját Hermann Hesse regényéből, *Az üveggyöngyjáték*ból veszi:

„...az volt a szokás, hogy a legfiatalabb diákoktól mindig (...) egyfajta különleges dolgozatot vagy stílusgyakorlatot követeltek, amit *curriculum vitae*-nek neveztek: fiktív önéletrajz volt ez, a múlt valamely korszakából.

Így gyakoroltuk az óvatos behatolást az elmúlt korokba, kultúrákba és orszá-

gokba, és megtanultunk úgy nézni magunkra, mint transzvesztitára, egy *entelekheia* mulandó öltözékére.”

A kötet időrendben az ókorban élt Oszlopos Jakabtól többek között Rubaut trubadúron és Robert Hooke kortársán, Sir James Roubaud-n, illetve Sébastien Chasteillon barátján, Jacobus Robalduson keresztül Orson Roubaud filmrendezőig jut el tizenhárom (tizenkettő meg egy) életrajzi gyakorlatban. Ezt a kötetet nem Jacques Roubaud, és nem is Mr. Goodman, hanem egy bizonyos Octavius J. Cayley, a saint-andrews-i (Lochgelly) egyetemen dolgozó tudós, a „nem-asszociatív algebra professor emeritusa” egészíti ki kommentárokkal.

E második kötetből származik *Rubaut, a trubadúr vidája* (éleltörténete). A többi elbeszélés a korábbi könyv része.

JACQUES ROUBAUD

Életrajzok

Jaufré Rudel rövid életrajza

Jaufres Rudels de Blaia si fo mout gentils hom princes de Blaia. Et enamoret se de la comtessa de Tripoli ses vezer per le ben qu'el n'auzi dire als pelerins que venguen d'Antiochea. Et fez de leis mains vers ab bons sons ab paubres motz. E per voluntat de leis vezer el se croset e se mes en mar e pres lo malautia en la naus e fo condug a Tripol en un alberc per mort. E fo fait saber a la comtessa et ella venc ad el al son leit e pres lo entre sos bratz. E saup s'ella era la comtessa e mantenent recobret l'auzir e-l flairar e lauzet Dieu que l'avia la vida sostenguda tro qu'el l'agues vista. Et enaissi el mori entre sos bratz. Et ella lo fez a gran honor sepellir en la maison del Temple. E pois en aquel dia ella se rendet morga per la dolor qu'ell n'ac de la mort de lui.

Jaufre Rudel de Blaia igen nemes férfiú volt Blaia hercege. És beleszeretett a tripoliszi grófnőbe anélkül hogy valaha látta volna a sok jó miatt amit meséltek róla az Antiochiából érkező zárándokok. És sok éneket szerzett róla szép dallamokkal és szegényes szavakkal. És a vágytól hajtva hogy lássa őt felvette a keresztet és tengerre szállt. És a hajón megbetegedett és Tripoliszba vitték egy apátságba akár egy holtat. És értesítették a grófnőt és ő odajött hozzá az ágyához és átkarolta. És Jaufre megtudta hogy a grófnő az és azonnal visszanyerte a halálát és a szaglását és magasztalta Istent aki megtartotta az életét addig amíg megláthatta. És így halt meg a karjai között. És a grófnő nagy tisztelettel a Templomosok házában temettette el és még aznap bevonult apácának a nagy fájdalom miatt amit halála okozott neki.

Bieiris de Romans élete

Bieiris de Romans si fo de Romans, gentils domna et ensenhada. Et enamoret-se de domna Maria, molher d’N Nosaiqueses. E la domna si sabia trobar e fetz de leis mantas bonas cançons.

Bieiris de Romans Romans-ból származott, Montélimar mellől, nemes és tanult hölgy volt. És beleszeretett Na Mariába, Nosaiqueses úr feleségébe, és több szép cansót szerzett róla. Mint például azt, amely így kezdődik:

Na Maria, pretz e fina valors. E-l gois e-l sens e la fina beutatz.

Mária úrnő, minden érdem és finom erény / És gyönyör és szellem és finom szépség.

Die grófnőjének élete

La comtessa de Dia si fò molhèr d’En Guilhem de Peitieu, bèla dòmna e bona. Et enamoret-se d’En Rambaut d’Aurenga, e fetz de lui mantas bonas cançons.

Die grófnője Poitiers-i Vilmos úr felesége volt, szép és jó hölgy. És beleszeretett Raimbaut d’Orange-ba, és számos szép cansót szerzett róla.

Estat ai en greu cossirier. per un cavallier q’ai agut. e voill sia totz temps saubut. cum eu l’ai amat sobrier. ara vei q’ieu sui trahida. car eu non li donei m’amor. don ai estat en gran error. en lieig e qand sui vestida.

Kegyetlen a fájdalmam / egy lovag miatt aki enyém volt / azt akarom tudják mindörökké / hogy szerettem mindenek fölött / de látom hogy elárultak / mert nem adtam neki minden szerelmemet / szörnyű hibát követtem el / az ágyban s felöltözve is.

Be volria mon cavallier. tener un se e mos bratz nut. q’el sen tengra per ereubut. sol q’a lui fezes cosseillier...

Annyira szeretném a lovagom / egy este mezítelen tartani a karjaim között / elhalmaznom mindennel / a párnája én lennék...

Rubaut, a trubadúr vidája

En Rubaut si fo de Proensa, gentils bars et autez e rics, larcx e adreichs. e plac li dons e domneis e corts e chanz e solatz e tuich quil faich qu’om bons a pretz e valor. et anc non fo hom a qui tant plagues prendre com a lui doner. el fo aquel que mantene los desmantenguz et aparet los desanparatz. et on plus venc de temps plus crec de larguessa

*e de cortesia e d'onor e plus l'ameren li amic e li enemic lo tensen plus e crec sos sens e sos
sabers e sos trobars e sa gaillardia e sa drudaria.*

Rubaut Provence-ból származott, nemes báró volt és nagy és gazdag, nagylelkű és egyenes. és tetszett neki az adakozás és az udvarlás és az udvarok és az ének és a solatz és minden, amitől egy jó ember értékében gyarapodik. és nem volt soha senki, akinek annyira tetszett volna kapni, mint ahogy ő szeretett adni. tá-mogatta azokat, akik nem ilyenek voltak és helyrehozta a szerencsétlenek sorsát. és ahogy telt az idő, egyre gyarapodott nagylelkűségben és udvari jómodorban és becsületben és egyre jobban szerették a barátai és egyre jobban félték az ellen-ségei és növekedett a bölcsessége és a *trobarja* és pajkossága és udvariassága.

Sokáig élt Rubaut Hölgy és szerelem nélkül. És gonoszul beszélt a hölgyekről és a Szerelemről és a Szerelem ellen mocskolódo dalokat, *cantigas d'escarnir*-t és *cantigas de maldizer*-t szerzett. Ahogy azt hallhatták a *tensó*ban is, amelyet a geno-vai trubadúrral, Lanfranc Cigalával közösen szerzett.

*Amics Rubaut, de leis, q'am ses bauzia,
vos dirai coissi m vai:
qe qant mi ve, ela m ri tota via,
mas autre be no m fai;
non sai si men'eschern o iai.
Vos qe n cuidatz? Fai o per tricharia,
o qar li plai m'amors e ma paria?*

Rubaut barátom, azzal, akit őszintén szeretek / elmondom, hogyan is mennek a dolgaink / ha meglát, mindig rám nevet / de más jót nem tesz velem / nem tudom gúnyolódik-e velem, vagy örül nekem / mit gondol róla Ön, tán árulásból teszi? / vagy mert kedvére van szerelmem és társaságom? //

*Segne'n Lafranc, pos voletz q'eu vos dia
mon semblan, vos dirai:
cella q'amatz crei q'a cor qe us aucia
por null ioi vos atrai,
q'ab ris vos trahis e us dechai,
com fetz baizan Juda Dieu, ses faillia,
e si m desplai qu'ill es vostr'enemia.*

Lanfranc úr, minthogy azt kéri hogy elmondjam / a véleményem, hát elmon-dom / akit szeret, azt hiszem, szívében gyűlöli Önt / hisz semmi örömet nem ad / mosolyával elárulja és megalázza / ahogy Júdás tette megcsókolva Istent, két-ségtelen / és nem tetszik nekem, hogy az Ön ellensége lett. //

...
*Segne'n Lafranc no-us puesc gitar d'erranza,
tant amatz follamen,*

*car vos prenetz ris en luec d'amistanza;
mas ieu no m n'atalen,
qe badars mi don'espaven.
Vos atendretz vostra bona esperanza,
mas ieu enten que us er desesperanza.*

Lanfranc úr, nem tudom meggyógyítani ezt a tévedését / olyan örülten szeret /
hisz szerelmi jelnek vesz egy mosolyt / nekem ez nem tetszik / és bizakodása el-
borzaszt. Jó reményt vár / de azt hiszem, reménye veszni fog //

*et Rubaut s'enamoret d'una dona q'era bella et gentils et joves et volia li ben outra
mesura et apellava la Mon estui o Na Jauzida et ella li volia ben cortesamen . et Rubaut la
pregava q'ella li degues far plaser d'amor et clamava li merce . et la dompna li respondet
q'ella volia volentier far li plazer.*

és Rubaut beleszeretett egy hölgybe aki szép volt és nemes és fiatal és jót akart a
hölgynek mindenek felett és Én Tokomnak vagy Élvezett Hölgynek hívta és ud-
vari módra akarta a javát. és Rubaut kérte őt hogy részesítse szerelmi gyönyör-
ben és kegyelméért könyörgött. és a hölgy azt felelte hogy szívesen a kedvére
tesz.

És a hölgy írt neki titokban egy levelet amelyben találkát adott éjszaka egy titkos
helyen a rossznyelvek miatt akik rosszabbak mint a hollók és amikor Rubaut
megkapta ezt a levelet hölgyétől olyan boldog lett hogy táncra perdült öröme-
ben és elment elrejtteni a levelet egy faodúban az erdőben és olyan boldog volt
hogy elfelejtette hová tette és egy álló napon át kereste és egész éjszaka és nem
találta és amikor a hölgy látta hogy nem jött el a találkára határtalanul meghara-
gudott rá. És Rubaut titokban vitetett hozzá egy levelet ahol bocsánatot kért a
nagyamája miatt történt aki megbetegedett. És a hölgye még dühösebb lett és
azt mondta és tudatta az udvar összes hölgyével akik mind a barátnői voltak
hogy Rubaut a világon a leghamisabb férfiú és egy hölgy aki majdnem olyan fia-
tal és majdnem olyan nemes és majdnem olyan szép volt mint az ő hölgye és aki
korábban megígért neki minden gyönyört azt mondta hogy nem olyan férfi ő
akinek bármelyik asszony örömet szerezne szóval vagy cselekedettel. És Rubaut
amikor meghallotta amit mindenfelé meséltek róla a világon a legszomorúbb
férfi lett és a legbánatosabb aki valaha élt. És a szomorúsága miatt elment a liget-
be és ott építtetett magának egy házat mondván hogy nem jön ki onnan amíg
meg nem bocsát a hölgye és meg nem kegyelmez a nagy hibája miatt amit ellene
és Amor Úr ellen elkövetett. És ott szerzette a következőképp kezdődő *cansót*:

atressi cum l'esquiroi...

olyan vagyok mint a mókus aki elrejtette mogyoróját és nem tudja már hová...

amely *cansó* szép szavakkal és szép dallammal készült. És mindenki megható-
dott tőle és a mosónők ezt énekelték a folyóra mentükben. És az udvar lovagjai

és hölgyei megkeresték Rubaut hölgyét és rimámkodtak neki hogy bocsásson meg. És a hölgy azt felelte arról szó sem lehet amíg száz hölgy aki szerelemmel szeret nem ír egy-egy levelet mindegyik a saját lovagjának titkos nevével lepecsételve és el nem rejti az erdő egy fájába és minden lovag meg nem találja a hölgye levelét és el nem viszi őhozzá. És a száz hölgy megírta a leveleket és elrejtették az erdőben. És a száz lovag megtalálta a leveleket és visszahozták. És a hölgy megbocsátott.

Edward Herbert, lord of Cherbury

Élete

Gyakran láttam (írja Aubrey) Sir Julian Danvers társaságában. Fekete ember volt. (He was a black man.)

Montgomeryben álló kastélya kifejezetten regényes volt: egy északi fekvésű, több mint harminc láb magas sziklaszirten emelkedett. Odafentről a kilátás mind a négy égtáj felé kellemes. És dél felé ott áll a Primerose Hill, a kankalinok dombja, lásd John Donne-t.

E dombon hol az ég záporosított
párolt, külön-külön minden csepp,
megtalálva a neki rendelt rózsát, mannává lenne, ott, hol
formáik és a végtelenség által földi galaxist birtokolnak,
mint a csillagok, kicsinyek az égben.

A nemes lord e kellemes Magányban élvezte műzsáját, a költészetet. A zavaros időkben, a király lefejezése után a Parlament seregei megostromolták Montgomery Castle-t; Edward Herbert örömmel kapitulált, hogy megmenthesse könyveit, minthogy a Stuartokhoz kevésbé ragaszkodott, mint könyvtárához. Végül 1648. augusztus 5-én halt meg Londonban, Queen Street-i házában.

Halálos ágyához James Usher, Írország hercegprímása jött föladni az utolsó kenetet. „Kétségtelen, hogy nem lesz semmi haszna, de kárt sem igen tehet” – mondta Herbert. Mire a püspök megtagadta tőle a szentséget, amiért sokan kárhoztatták. De Lord Herbert egyszerűen a fal felé fordult, és nagy méltósággal fogadta a halált.

Eytonban születtem (írja *Önéletrajzában*), éjfél és a nap első órája között; kora-gyermekkoromban sokat betegeskedtem, fejem szüntelen magától tisztult, a fülemen át; épp ezért olyan sokáig nem beszéltem, hogy többen azt gondolták, néma maradok mindörökre. Az első dolog, amire emlékszem, a következő: amikor kezdtem megérteni, amit mások mondanak, megtartóztattam magam a beszéd-től, hogy ne mondjak semmi tökéletlent vagy oda nem illőt; és amikor végül megszólaltam, az első kérdésem ez volt: „Hogyan jöttem erre a világra?”

Mondtam a dajkámnak, hogy igazán látom, hogy ott vagyok, de hogy mi okból, vagy miféle eredetből, vagy módon, azt el sem tudom képzelni. Ezzel jól megnevettettem.

Jakab és Károly királyok franciaországi nagykövete, egy katonai összeírás-tervezet, illetve egy VIII. Henrik uralkodását tárgyaló történeti mű szerzője. Egész életében szeretett volna párbajozni, de mindhiába. Tudott görögül, és azt javasolta, hogy ezt a nyelvet tanítsák elsőként a gyermekeknek, még a latin előtt, két okból:

- nehezebb, jobban élénkíti az intellektuális kíváncsiságot;
- másrészt nincs olyan szellemi tevékenység, melyben ne tűntek volna ki a görögök.

Szenvedélyesen vonzódott az orvosláshoz. De főképp az igazság, az istenség és a szépség izgatta.

1624-ben *De veritate* címmel megjelentetett egy könyvet, amelyben megkülönböztette az igazságot „a revelációtól, a valószínűtől, a lehetségestől és a hamistól”. „Az igazság” Herbert of Cherbury számára „egyfajta harmónia a tárgyak és képességeik vagy tulajdonságaik között”. „A hiányát kifejező ellentéte a tudatlanság, pozitív ellentéte pedig a hiba.” Az igazság elmélete hét állításon nyugszik. Ezeket az 1637-es francia fordításból idézem, melyet (kétségtől távol) Marin Mersenne-nek tulajdonítanak:

- 1 Van igazság.
- 2 Ez az igazság örök, vagy ugyanolyan ősi, mint maguk a dolgok.
- 3 Ez az igazság mindenütt jelen van.
- 4 Ez az igazság magától is nyilvánvaló.
- 5 Ugyanannyi igazság van, mint ahány különbség a dolgok között.
- 6 A dolgok különbözőségei számunkra a bennünk nyomot hagyó képességek és hajlamok által nyilvánulnak meg.
- 7 Van egy bizonyos igazsága az igazságoknak.

Az „igazságok igazsága” isteni eredetű; Cherbury hite némiképp különös, ahogy az az Usher püspökkel szembeni nézeteltéréséből kiderül.

Miután rájöttem, hogy minden Vallás, bármelyikről legyen is szó, nem egyéb, mint a kötelező szabályok Kihirdetése minden ember számára, azért, hogy arra kötelezzék őket, amit azelőtt szabad akaratukból cselekedtek, nagyon csodálkozom, hogy a papok a népeket ellentétre és ellenségeskedésre buzdítva közös és egyértelmű feladatukkal ennyire ellentétes tettekre ösztökélték. Ez arra készítette, hogy megvizsgáljam, nincsenek-e romboló és perverz, avagy hiú és frivol vélemények a Vallás ügyében. És ezért, figyelemmel szemlélve a különféle pogány vallások előírásait, nekiláttam összegyűjteni azokat, melyek számomra mindenképpen szükségesnek tűntek és a józan észen alapulnak; ... és így fedeztem föl a már többször említett öt szabályt, és boldogabb voltam, mint maga Arkhimédész.

Ez az öt szabály:

- 1 Hogy van legfelső hatalom.
- 2 Hogy ezt a legfelső hatalmat imádni kell.
- 3 Hogy az ember képességeinek jó elrendezése vagy felépítése adja az isteni kultusz elvét, vagy a legjobb részét, és hogy ebben mindig is hittek.
- 4 Hogy minden bűnért vezekelni kell, és el kell őket törölni a megbánás által.
- 5 Hogy vannak büntetések és jutalmak az élet után.

Egy itáliai utazás és egy languedoci nagykövetség között Cherbury tett egy kitérőt:

éjszaka átkeltem a Gabelet-hegyen. Egy székben vittek keresztül az árkokon, és egy vezető járt előttem, aki időről időre szalmát gyújtott, hogy megvilágítsa az utat. A hegy tövében lóra szálltam, és Bourgoing-be mentem, azzal az elhatározással, hogy ott maradok egy ideig: be kell valljam, hogy legfőbb indokom a fogadós lányának szépsége volt, amit mint valami csodát dicsért több utazó is, köztük Sir John Finnet és Sir Richard Newport. Amikor a fogadóba értem, Scarnafigi gróf rábeszélte, hogy pihenjek ott pár órát, mialatt ő elmegy Lyonba, hogy mindent előkészítsen languedoci utazásomhoz. A vendéglátó lánya nem volt ott, ezért szóltam a szüleinek, hogy nagyon szeretném látni, mert egész dicsőhimnuszokat lehetett róla hallani Angliában, ahol több utazó is úgy emlegette, mint a legszebb teremtetést, akivel valaha is találkozott. Azt felelték, hogy egy esküvőn van, de érte küldenek, és hogy amíg odaér, jobban tenném, ha pihennék néhány órát egy ágyon, mert látják rajtam, hogy nagy szükségem van rá. Valóban, s amikor két órával később felébredtem, az ágyam mellett ülve találtam ezt a lányt, aki arra várt, hogy felnyissam a szememet. Pár szóban festem le őt: ragyogó fekete haja, mely természetesen göndörödött, fürtökben tornyosult, olyan bájjal, melyet csupán a művészet nyújthat az elegáns hölgyeknek, és minden fürtjét keskeny, meggypiros szalag fogta össze, olyasféle, mint amilyet a Fürdőrendjének lovagjai hordanak, s mindez együtt vállcsúcsától a feje búbjáig a lelegzagadóbb keveréket alkotta. Kerek, fekete szemei szépségük által valahogyan egész személye modelljének tűntek, minthogy fényes sugárzással ragyogtak, melynek tükröződése harcolni látszott hajszalagjainak lángoló színével. Nem emlékszem, hogy valaha is láttam volna ilyen szép száját vagy fogakat: összességében semmi sem lehetett harmonikusabb, mint egész személye; az egyetlen kifogás, melyet esetleg tenni lehetett volna, annyi, hogy bőrszíne kicsit túl barna volt, jóllehet orcái árnyalata ezt is világosabbá tette. Durva szövetű, törökös zöld ruhát viselt, bevágásokkal és becsípésekkel vállától és csuklójától egészen lábfeijéig, és mindenhol ugyanolyan szalagból származó csomók fogták össze, mint a haját; öltözeke majdhogynem ugyanolyan meglepő volt, mint a személye. Talán kissé hosszán időztem a fogadós lányának leírásánál, de megérdemelte, hogy több szó essék róla, mint más szépségekről, akiket koruk legszebbjeinek tartottak. Végül elhagytam a fogadót, anélkül, hogy az illem legszigorúbb szabályai ellen bármit is vétettem volna, de, annyi fáradság után, már ennek a lánynak a látványa is elég volt, hogy kipihenjem magam.

Innen egyenesen Lyonba mentem.

Hat szonett

A Merlou kastélyhoz közeli fákról

Ti, tömör fák, kikben az árny s a fény
Egyenlő, s nem adtok hőt, hideget,
Ifjút hevíteni, s hűtő öreget,
Örökké a kedv nyugodt köztesén,
Zöld szóttesen, minden tisztás ölén,
Mint Égezüst, Naparany öltözet,
Mely elfedi mind a szegényeket,
S hihetik, kincsük örök szerzemény,
Míg fúj a szél, s míg dalol a madár,
Míg lomb sűrűsödik, s levél rebeg,
Míg gyümölcsöt hajt éppen az a szár,
Mely csak szerelmet érez, s nemdebár
Abból oly kéj fakad, mely, meglehet,
Önújító növényi révület?

Made upon the groves near Merlou Castle

*You well-compacted groves, whose light and shade,
Mix'd equally, produce nor heat nor cold,
Either to burn the young or freeze the old,
But to one even temper being made,
Upon a green embroidering through each glade
An airy silver and a sunny gold,
So clothe the poorest that they do behold
Themselves in riches which can never fade;
While the wind whistles, and the birds do sing,
While your twigs clip, and while the leaves do friss,
While the fruit ripens which those trunks do bring,
Senseless to all but love, do you not spring
Pleasure of such a kind as truly is
A self-renewing vegetable bliss?*

Szerelmem íme véget ér

Szerelmem íme véget ér; de nem
Ez fáj, hanem hogy így; de véget ér
Ez is, mi túl vesztett reményeken,
Vágyon s időn zavar: nem másikért
Hagy el, csak elbocsát, s ha kérkedem
Sikerrel vagy döntéssel, mit sem ér,

Magamnak nincs bocsánat, hogy e nőt
Kevésbé, vagy mást, nem szerettem; 'míg
Ilyen, addig kell elfelednem őt,
Hisz így szerettem; s így törölhetem
Le állhatatlanságom foltjait;
Végül majd képét is lemeszelem
Elmémben, mely még így, kifosztva is
Templom legyen: szent nélkül, üresen.

Thus ends my love

*Thus ends my love, but this doth grieve me most,
That so it ends; but this ends too; this yet,
Besides the wishes, hopes and times I lost,
Troubles my mind awhile, that I am set
Free, worse than deni'd: I can neither boast
Choice nor success, as my case is, nor get
Pardon from myself that I loved not
A better mistress, or her worse; this debt
Only's her due still, that she be forgot
Ere chang'd, lest I love none, this done, the taint
Of foul inconstancy is cleared at least
In me, there only rests but to unpaint
Her form in my mind, that so dispossess'd,
It be a temple, but without a saint.*

Vétek, megbánom

Vétek, megbánom, s újra vétkezem,
Uram, megbánni mintha engedélyt
Új bűnre adna, így fecsérelem
Időm s kegyelmed, hosszú kínodért
Nem fizetve meg, s bár ahhoz nem fért
Bűn sosem, de próbára tenni sem
Kell annyiszor; látjuk hibánk, melyért
Majd bűnhődni fogunk; és üdvtelen
Így maradunk; de Uram, bár igaz
Törvényed maga, mondd, az életért
Mért kérsz mást, mint az életet? Hisz az
Tiéd, s mit teszünk, megbocsáthatod,
Hisz miattad csak; de jaj, újra gaz
Vagyok, ha Uramhoz így fordulok.

Lord, thus I sin

*Lord, thus I sin, repent, and sin again,
As if repentance only were in me
Leave for new sin; thus to I entertain
My short time and thy grace abusing thee
And thy long-suffering, which, though it be
Ne'er overcome by sin, yet were in vain
If tempted oft: thus we our errors see
Before our punishment; and so remain
Without excuse; and, Lord, in them 'tis true
Thy laws are true; but why dost thou restrain
Aught else for life save life? That is thy due,
The rest thou mak'st us owe, and mayst to us
As well forgive – but oh! my sins renew,
Whilst I do talk with my Creator thus.*

A hölgy elméjéhez

Fennkölt elme! Jellemed viseli
A Tökély fő Ideáját, miből
Ádám való; de hogy jelentheti
Lényed Szó, azt mondva, ami
Eleddig volt? Ha érzék éri föl,
Az prófécia, s nem különbözől,
Ha lényed leírják, attól, mi lesz;
Hát megbocsásd az elragadtatást
Külsőd láttán, s habár leírni rest
Nem lennék, szavam bűvölten elállt,
Így –
De ha egy, csak egy kérdést megengednél,
Kegyesen: ha lényed magamagát
Fejezné ki, mondd, úgy is csoda lennél?

To her mind

*Exalted mind! whose character doth bear
The first idea of perfection, whence
Adam's came, and stands so, how canst appear
In words, that only tell what here-
Tofore hath been? Thou need'st as deep a sense
As prophecy, since ther's no difference
In telling what thou art and what shall be,
Then pardon me that rapture do profess*

*At thy outside, that want for what I see
 Description, if here amaz'd I cease
 Thus –
 Yet grant one question, and no more, crav'd under
 Thy gracious leave: How, if thou wouldst express
 Thyself to us, thou shouldst be still a wonder?*

Szonett a fekete szépségről

Fekete szépség, ki e fényen túl,
 Melynek ereje csak oly színeket
 Újít, mit újra majd homály temet,
 Megmaradsz, szemnek változatlanul,
 Akár egy tárgy, mi látványával egy,
 Nem vagy más nappal, s ha rád éj borul;
 Ha e sok szín, mit fénylőnek tanul
 A föld, s a régi költészet szeret,
 Az éjben elenyészett s szerteszállt,
 Úgy, hogy voltuknak sem leled jelét,
 Te továbbra is oly szilárdan állsz,
 Hogy tudjuk, szikra e feketeség,
 Elérhetetlen fényből, s csak saját
 Homályunk miatt hisszük, hogy sötét.

Sonnet of Black Beauty

*Black beauty, which above that common light,
 Whose Power can no colours here renew
 But those which darkness can again subdue,
 Dost still remain unvari'd to the sight,
 And like an object equal to the view,
 Art neither chang'd with day, nor hid with night
 When all these colours which the world call bright,
 And which old Poetry doth so pursue,
 Are with the night so perished and gone,
 That of their being there remains no mark,
 Thou still abidest so entirely one,
 That we may know thy blackness is a spark
 Of light inaccessible, and alone
 Our darkness which can make us think it dark.*

Másik szonett, magához a Feketéhez

Te, Fekete, ki minden színt befogsz,
És kibe végre majd mind visszahull;
Te Nap színe, ha bármit lánggra gyújt,
S árnyék hol hűsít; a te birtokod,
Mit épített a Természet, vagy fog,
Bármiféleképp. Alkat s árnyalat
Belőled fakad, részedként ragyog
Föl mind, s mint rejtett erőd titka hat;
Ha te uralkodsz, ha a Trón tiéd,
Az égen fénylik minden sorsalak,
Közölve vélünk, mit rendel az Ég:
De ha földi fény hull ránk, úgy magad
Visszavonod, és az emberiség,
Mert megvted, tudás nélkül marad.

Another Sonnet to Black itself

*Thou Black, wherein all colours are compos'd,
And unto which they all at last return;
Thou colour of the sun where it does burn,
And shadow where it cools; in thee is clos'd
Whatever Nature can, or hath dispos'd
In any other guise: from thee do rise
Those tempers and complexions which, disclos'd
As parts of thee, do work as mysteries
Of that thy hidden power; when thou does reign,
The characters of fate shine in the skies,
And tell us what the Heavens do ordain:
But when earth's common light shines to our eyes,
Thou so retir'st thyself that thy disdain
All revelation unto man denies.*

SELÁF LEVENTE fordítása

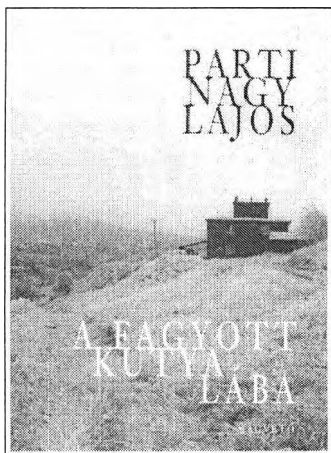
NYELVDÜH ÉS NYELVSZOMOR

Parti Nagy Lajos: A fagyott kutya lába

Parti Nagy Lajos szövegválogató és -gyűjtögető író. Ha futó pillantást vetünk eddigi vers- vagy prózakönyvei sorára, azt vehetjük észre, hogy mind jól megválogatott gyűjtemények. Nyilván sokféle tanulsággal, esetleg kínnal és keservvel járhat ez a fajta önszerkesztői munka. Parti Nagy kötetei mindeddig azt bizonyították, hogy szerzőjüknek időről időre sikerült összegző hatású, egységes kompozíciót, de legalábbis összehajló íveket szerkesztenie. Így történt például a *Szódalovaglás*sal, az *Esti krétával*, hosszú-hosszú idő elteltével a *Grafitnesszel*, de a *Se dobok, se trombiták* és *A hullámzó Balaton* szövegei is a szűrés, az újragondolás, sok esetben újírás reflektált gesztusával formálódtak kötetté. S amint a *Grafitness* sem rekordgyorsasággal követte az új verseket is tartalmazó *Esti krétát*, azt sem állíthatjuk, hogy Parti Nagy prózakötetek sűrű egymásutánjával ostromolta volna a kortárs magyar irodalom kapuit. Bár a szerző egyrészt gyakori közszereplő, legalábbis sokszor megszólítják, másrészt a szélesebb nyilvánosság előtt ismert néhány magyar író egyike, aki ráadásul olyan műfajokban is dolgozik, mint a színház és a film, egyszerűen sokat forog a neve, mégsem él (vissza) oly módon a népszerűség kínálta lehetőséggel, hogy kiadna mindent, ami megszületik az íróasztalánál. (Ó, megint egy számovár!) Így aztán egy-egy Parti Nagy-kötet van mód várakozni.

Az 1994-es, azóta két kiadást is megért *A hullámzó Balaton* után tizenkét évvel látott napvilágot az újabb prózagyűjtemény, amely tehát az 1995 és 2006 között született írásokból *válogat*. Az itt olvasható huszonkét elbeszélés, illetve novella majd mindegyike megjelent már nyomtatásban, némelyik más címmel, más (olykor többféle) változatban, ami éppen-séggel nem meglepő jelenség Parti Nagy életművében. Az új struktúrába illesztés gondja nemegyszer inspirálta a szerzőt, hogy alaposan átdolgozza a szövegeit. Ennek legismertebb példája a *Se dobok, se trombiták* című tárcákból álló kötet némely darabjának átirása novellává; ezek aztán *A hullámzó Balaton* 1994-es, illetve az 1999-es bővített kiadásában láttak napvilágot. A különböző szövegvariánsok mellett alakok, figurák, nevek is vándorolnak

prózáról prózára, erre ugyancsak találhatunk példákat az új kötetben. Ez a belső szövegköziség alapvetően jellemzi annak a Mészöly Miklósnak az életművét, aki Parti Nagy számára fontos viszonyítási pont, de említhetjük e vonatkozásban a Tolnai Ottó-féle prózapoétikát is. Nem csupán filológiai érdekessége van ennek a fajta ökonomikus, számos belső utalást tartalmazó elbeszélésmódnak – de míg ez az alkotásmód Mészöly és Tolnai esetében inkább egyrészt a műfaji korlátok, nevezetesen a nagypróza lehetőségeinek, határainak átalakításával, másrészt az életművek mitikus-történelmi világának kiterjesztésével hozható kapcsolatba, addig Parti Nagy esetében a nyelv, a sokat

*Magvető Könyvkiadó**Budapest, 2006**238 oldal, 2490 Ft*

emlegetett *nyelvhús* folytonos megmunkálásának, (át)formálásának a lehetősége, az állandóan változtatható és változó nyelvmasszának mint anyagnak a gyúrhatósága ennek az ismétlő, variáló, vándorhajlamú poétikának az elve. Vagyis nem annyira a 'megírom még pontosabban is' kétélye űzi a szerzőt, inkább a játékosság, az úgynevezett nyelvi teremtőerő vagy -képesség, leleményesség. Hogy mindebből bőven jutott a szerzőnek, és hogy mindezen lehetőséggel izgalmasan, mértékletesen tud élni, azt költészete régóta bizonyítja. Hogy ez a lírában elszabadított nyelv miképpen működhet, mondhatni uralkodhat (el) a prózájában is, arra többféle választ ad *A fagyott kutya lába*.

A *Se dobok...* tárcanovelláival kezdő prózaíró mindenekelőtt olyan nyelvet teremtett rövid írásaiban, amely első pillantásra részint az utca, a mindennapok „morzsáriumából”, részint a rendszerváltás kori hatalmi-politikai közbeszéd bugyuta, kulturálisan alultáplált nyelvéből tűnik építkezni. Mégpedig oly módon, hogy miközben az elbeszélés a megírás (nevezetesen a kétheti rendszerességgel írandó tárcák) szükségessége révén létrehozza önmagát, saját, önműködést gerjesztő hatalmánál fogva, eközben tematizálja az írás születésének folyamatát is („meg kell kérnem az olvasót..., nézze el, hogy megint az írásról szól az írás, a tárcáról a tárcá, s magamról magam”). Az így létrejövő saját prózanyelv, beszédfolyam egyúttal létrehozza a figurákat s az ő jelenetszerű történeteiket, ahogy Balassa Péter írta a *Nappali ház*-beli kritikájában 1995-ben: „Noha a nyelvet a szöveg cselekményévé teszi, a szöveg cselekménye nem csupán nyelvi, hanem a nyelvben létrejövő fabula is.” Az egyre bővülő recepció, s Németh Zoltánnak a befogadástörténetet összegző Parti Nagy-monográfiája is akképp foglalja össze ezt a nyelvi képzelőerőt, mint amely ugyan (fel)használja a hétköznapi nyelv változó, rontott-romlott szókincsét, alakzatait, ám eközben fiktív, egyedi, organikusan formálódó írói nyelvet alkot. Az új kötetnek mintegy keretet ad három hosszabb, legalábbis a szerző eddigi prózáihoz képest szokatlanul nagy terjedelmű elbeszélés, a kezdő és címadó *A fagyott kutya lába*, valamint a könyv két utolsó, *A testaranyozó* és a *Teufelhúr* című írásai. Mindhárom elbeszélés merőben új nyelvi regiszterben szólal meg, és olyan epikai távlatot fog át, ami nem jellemezte Parti Nagy korábbi prózáinak természetét.

A kötetnyitó írás egy orvos/pszichológus első személyű elbeszélésének közvetítésében, nyilvánvalóan Csáth Géza naplójának nyelvét imitálva meséli el egy tartalékos egyenruhaszabó „erős, sensatiókkal teli lelki életét”. Nem csak közvetlen monológot olvasunk ezúttal, amely a korábbi PNL-prózák jellegzetes beszédmódja volt, de a Morosgoványi nevű, visszataszító külsejű, „rossz szagú s vérig sértett”, mentálisan és szexuálisan frusztrált páciens – akit Radnóti Sándor kritikájában (*ÉS*, 2006/50) XX. század eleji Woyzecknek nevezett – története a közvetlen elbeszélése mellett részben az orvos által közvetített, reflektált nyelven, részben, mint említettem, függő beszédből bontakozik ki. Ez a lefokozott katona egyúttal lefokozott főhőse is az elbeszélésnek, alantas körülmények között élő, szálnalmas külsejű, embernek és természetnek alávetett figura, akinek az élettörténetéről mit sem tud meg az olvasó, annál inkább mint páciensről: afféle anamnézisként – csak az adott élethelyzetére és az ebből származó komplexusokra derül fény az elbeszélés folyamán. Ez a saját teste szükségleteinek is mélyen kiszolgáltatott Morosgoványi ugyanakkor az orvos szerint „váratlanul nagy és többrétű” szókinccsel bír, a testről szóló mondatai alapvetően eltérnek az orvos imitatív nyelvétől, ami a pszichológust ingerült zavartsággal tölti el. Ez a világba vetett, nem csupán büchneri, de karkai ihletésű alak a „létezés korlátlan hidegét” fűti „azzal, ami kéznél van, a keserű baszdühmel meg a képzelettel”. Az egyenruhaszabó közvetlen megszólalásainak leplezetlen konkrétsága, de ugyanakkor a világot értelmezni, körülírni vágyó szóvirágos retorikája és szalonfilozófiája („És azt ne higgye senki, mondja a betegem, senki, hogy amiről nem lehet beszélni, hogy nem arról folyik a szó a bőr meg a szégyen huzatja alatt”) egyfelől nagyon érzékletesen ábrázolja a lepusztult, megrendítően vegetatív, ugyanakkor ennek a helyzetnek, álla-

potnak a tényyszerűségével és mozdíthatatlanságával tisztában levő embernek a korántsem abszurd világát. Másfelől ez a retorika modorra változtatja az orvos, illetve az elbeszélés archaizáló nyelvét. Ezáltal a befogadó sem pusztán azzal a kíváncsisággal olvassa a szöveget, vajon a szerző képes-e a stílusimitációt végigvinni. Olvasatunk szerint ezúttal részint egy zsigerien izgalmas történet elbeszélése a téz, részint pedig az, hogy ez a történet nagyobb epikus íven és hozzá azon a „zúgó-zengő” nyelven szólaljon meg, amelyről egy interjúban a szerző mint írói tervéről beszélt. Mindenesetre Parti Nagy-elbeszélés, -novella vagy -tárca a modern ember elveszettségéről ilyen kétségbeesetten nyers, mégis poétikusan melankolikus nyelven még nem szólalt meg.

A „zúgó-zengő” elbeszélésekhez tartoznak *A testaranyozó* és a *Teufelhúr* című írások is a kötet legvégéről. *A testaranyozó*, hasonlóan *A fagyott kutya lába* narratív szituációjához, ugyancsak közvetített elbeszélésként indul: „Az alábbi esetet rossz álmaim valamelyik szállodájában, cirkuszművészeti symposion során mesélte egy illető.” A narrátor, majd az illető elbeszéléseinek nyelve között pedig több évszázadnyi a különbség. Különbözőbb nyelvtörténeti kutatás nélkül is észrevehetjük, hogy *A testaranyozó* szövegét megnyitó beszélő nagyjából a 19. század végének, huszadik század elejének nyelvét beszéli, míg a testaranyozó, „a brassói bárzsingfestő” a saját történetét elmesélő, „Arcimboldo ecsetjére méltó figura” egy 16–17. századi nyelvállapotot imitál, például Heltai Gáspár nyelvét. És amint *A fagyott kutya lába*, s majd a *Teufelhúr* olvastán, úgy *A testaranyozó* szövegében is megjelhetjük a nyelvalkotó (v.ö. szerző) finom játékait, szóeleményeit, mint *resersió* (à la Proust), *standargy*, *füliglen*, *determinálice* etc.; vagy a könyvben másutt is jócskán előforduló kulturális nyelvjátékokat, utalásokat: „a szkülák e karib díszei között”. A történet elbeszéléseinek nyelve tehát itt is eltávolodik a szöveg legelején megszólaló narrátortól és a jelenkori olvasótól, akiket ez az *itt és most* születő, beszélő nyelv belevon abba a játékba, ha úgy tetszik, szerződésbe, mely szerint az éppen itt, éppen így megteremtett különös világnak ezek a kulisszái, ezzel az imponálóan gazdag nyelvi invencióval mesélhető a mese. Amely pedig a kapzsiság fabulája, s nem mellesleg a brassói ötvösműves dúis, kalandos élettörténete.

A kötetvégi, *Teufelhúr* című terjedelmes, az előbbi kettőhöz hasonlóan nagyobb epikai struktúrát létrehozó elbeszélés több variánsát is ismerhetjük már. Ily módon némileg árnyalnám azt az állítást, hogy ez a mű teljesen új nyelvet szólaltat meg a PNL-oeuvreben. A *Se dobok, se trombiták A fürdőző leány* című tárcájában a *Teufelhúr* egyik főszereplője, Martin Lajos Tasziló mint dilettáns prózaszerző jelenik meg, *A hullámszó Balatonban* az ugyanilyen címet viselő szöveg e vidéki házitanító műve (amely az *Ibusárban* pedig Sárbogárdi Jolán alkotásaként említődik), s végül az elbeszélés *Az ördög Bádekkerben* címmel újabb változatban megjelent az *Alföld* 1998. decemberi számában. Ez az írás megvalósítási látszik Parti Nagy tervét az úgynevezett „fürdőregényről”. A *Teufelhúr* elbeszélésvilá-

* „...van egy erős, homályos vízióm, ahogy mondani szokták. Valami lassú járatú, nagy merülésű regényt képelek, egy sokágú, klasszikus thrillert, amely egy század eleji fürdőmilióban játszódik, s magába veszi az akkor létezhető mindenféle nyelveket, nemcsak az irodalmi, hanem az irodalom alatti nyelveket is. Például az akkori testkultúra, fitness-kultúra nyelvét, az akkori pornográfia nyelvét, a fürdőorvosokét, a fürdőskurvákét. A testről való beszéd nyelvét, egy olyan roppant eleven s mégis irodalom alatti nyelvet, olyasmi nyelveket, mint amilyen például Csáth és Kosztolányi naplóiból látszik. Visszamenőleg csinálni irodalmat ebből a nyelvből. Illetve: megteremteni. A fürdők világa elképesztően erős. Eleve egy mindennapokon kívüli világ, a rendkívüliség világa, a nyáré, a levelezőzsétségé, a szabad és diadalmas testé, de ugyanilyen erővel a deformációé és a betegségé, a halálé is. Egy gyógyszálló tere rém sűrű és erős közegnek tűnik nekem. Ehhez hozzájön még a századelő egészségmozgalma, s az is, hogy bár beszélünk róla, a kultúrában mennyire minimálisan létezik a test, a testnek a bajai, bánatai, szükségletei, s ezekből milyen kevés válik kulturálisan tematizálhatóvá. Nem is csak a prudéria miatt, hanem mert nincs nyelve, nincs vele törődve. Viszont ezt egy szétbeszélt, gátlátatlan és nem erotikus nyelven, ezen a »mai« nyelven már nem lehet megírni, tehát a könyv kvázi az utolsó békeévben, 1913-ban játszódna.” („A háromágú kaptafa”, *Jelenkor*, 2003/10.)

ga részben érintkezik a Sárbogárdi Jolánéval, hiszen a „létezés dilettánsairól” van szó (Balassa Péter kifejezésével), csak hogy ebben az ursulafürdői füledt, bús, nyűtt vonós életképben megbújó ironia kesernyés, melankolikus, nem parodisztikus. A jegyzetben idézett szövegben e fürdőregény-idea úgy jelenik meg, mint amely a „testről való beszéd” nyelvén („mint irodalom alatti nyelv”) szólalna meg, nem „mai” nyelven. S amint *A fagyott kutya lába*, úgy a *Teufelhúr* elbeszélésének is egyik legfontosabb regisztere a test működésének, nyers és erotikus szükségleteinek ábrázolása a múlt század eleji miliőben. A kötet címadó novellája Csáth pszicho-patologikus nyelvét veszi alapul, részint használja, applikálja a diagnosztizáló leírásokban, részint pedig Morosgványi nyers és nyerseségében is metaforikus beszédmódjával felül is írja az orvosét, nyelvvé munkálja, transzformálja a test kielégítetlen dühét. A *Teufelhúr* dilettáns művészei, a nótaszerző Mantin Lajos Tasziló és a „klottpaganini” hegedűs, Vojtina Béla pedig az erdélyi fürdőváros kulisszái között afféle elfáradt, ízületi gyulladásos Ady-klónokként („Nesze neked, Észak-fok...”) vágyakoznak szépelgőn, az elbeszélő ironiájától nem kímélve a kikapós grófkisasszony, Hayagos-Hörtig Ferike után. („Mantin Lajos Tasziló gatyában szenved végig a délutánt, belé-belékotor, illetlenül vakarózik, s a pukkanásig sóhajtozik.”) A kötetzáró írás nem annyira az epikai történetek egymásutánjából építkezik, mint inkább a leírások, a figurák, a környezet, az enteriőr, az atmoszféra ábrázolásának intenzív, mesterkelt poétikusságában merőben szarkasztikus nyelvére. A *Teufelhúr* tágassága a Parti Nagy megmunkálta nyelv eredménye.

A fagyott kutya lába jó néhány írása mintegy folytatja *A hullámzó Balatonból* ismert, a szocialista (kommunista) és posztiszocialista Magyarország történeti idejét és nem utolsósorban mentális, kulturális állapotát ábrázoló novellák sorát. Mindenekelőtt az új kötet olyan darabjait említem e vonatkozásban, mint a *Giuseppe undo Pusstay*, *A bányamosodás*, a *Hotel Téesziroda*, *A bitumi ember*, a *Zártlánc*, és váratlan módon még a Krúdy-ihletettséggű *Lugas időtlen* is ugyancsak ennek a két történelmi korszaknak az abszurdításait teszi a novellák tárgyává, érzékeltetve, hogy e két korszak egymásba mosódik. Ám feltűnő változás a korábbiakhoz képest, hogy a szarkasztikus ironiával vegyes együttérzés attitűdje eltűnt a novellákból, ehelyett valamiféle dermesztő *utánság* állapota uralja a szövegvilágot. Nyoma sincs felszabadító vagy távolságtéremtő nyelvi humornak – bár a játékoság, a lelemény ezekből a szövegekből sem hiányzik, csak hogy ez a nyelv elsősorban a megrendítés erejével hat. Olyan vaskos képtelenségekről olvasunk e „cseszcura világ”-ot ábrázoló novellákban, mint *Palpustai*, a hajdani ügynökbálna; *Csöpép*, a híres munkásőr-, majd kecskesajtgyártó község, ahol a helybeliek könyörtelen megátalkodottsággal ejtik foglyul panzióvendégeknek az arra tévedőket; vagy a *Hotel Főnix*, ahol a családtagok zárt láncú televíziórendszeren azonosíthatják a fronton elhunyt fiaikat.

Ezek a szövegek, ahogy a *Lugas időtlen* címe is mondja, nem emelkednek ki az időből, egyfajta rendíthetetlen állandóság képzetét keltik, hol könnyedebb, emészthetőbb minőségben: „a félmúltban vagyunk, ahol még mindent mindenhez eleven szál köt, de már a fikció édes és ingatag mézeivel” (*Giuseppe undo Pusstay*); máskor melankolikus fatalizmussal: „legfeljebb eltelt közben öt perc, egy óra, egy hét vagy kettő, netán harminc év, ki tudja és ki bánja?” (*Lugas időtlen*); keserű ironiával: „abszurdum, amiben az élet eltelik, hogy koszt csinálni, aztán elpucolni” (*A bitumi ember*). De idézhetnénk a kötet egyik legerősebb novelláját, a már-már atomháború utáni állapotokat idéző *A bányamosodást*, amely nem csupán fegyelmezett és izgalmas dramaturgiát követ, gondosan rajzolt figurákkal (a főhősnek, vagyis a bányamosodásnak még élettörténete, afféle személyiségrajza is van, de be is leszünk ezzel csapva), a Leninváros „kisöccseként” aposztrofált Puppentál község p(r)oszt(ó)indusztriális környezetének (lásd még: tájjelleg) leírásával, de vándorló motívumként kerül elő ez a „meddő látvány” például a *Hotel Téesziroda* enteriőrjének bemutatásakor. Puppentál község az Ewiggrau lábánál, bányáival, lőttereivel, „vadászöltény- s

gumigyár"-ával, vasfűvel, bányamosodával (tán valahol Balatonfűzfő és Százhalombatta határvidékén lelhetnénk fel a térképen), Csőpép szomszédságában rémisztő metaforája a posztzocialista magyar valóságnak. A legrémisztőbb benne pedig épp a térben és időben is mozdíthatatlannak tűnő valóság, és emögött a láthatatlan, azonosíthatatlan, de oda-sejtett s ekképpen működésbe is hozott hatalom. A *Hóvak*, amely tulajdonképpen egy képleírás, némiképp kilóg ebből a sorból. Már csak azért is, mert egy kimerevített pillanat nyomán kerekít, egyébként kiváló történetet, s jóval takarékosabb is a narrátor elbeszélése, akár a konspiratív megfigyelő, azonban az előadásmód, az elbeszélő nyelv szenvtelensége, s nem utolsósorban a történelmi félmúlt témája kapcsolja az imént tárgyalt írókhoz.

A *Szép Róza* nevű elbeszélőhöz kötődő, tárcajellegű szövegek nem egyenletes minőségű darabjai a könyvnek. A *Se dobok, se trombiták* kötetnek az író(ód)ás folyamatát is tárgyukká tevő prózáival rokoníthatók ezek a novellák. Leginkább a *Van baj mindenhol* című szövegben értékelhetjük a Szép Róza nevében rejlő játékosság önreflexív és emblematisz funkcióját, amikor is a Szép Rózának címzett monológot megszakítja egy másik első személyű elbeszélő, aki a monológot Szép Róza közvetítésével hallja: „Hogy mióta van ez az azóta, kis részletekben bontakozik ki a nyelvhomályból, Szép Róza nekem már összerakva adja tovább, lehet, hogy ügyetlenül vagy elkapkodva, de folyton az jár a fejében, hogy nem kéne-e valakinek szólni...” A monológot az elbeszélő, vagyis maga a megszemélyesített elbeszélés a hatalma alá vonja, nem cenzúrázza, de felügyel rá, „megnyelveli”, formába önti, amit akár talált tárgyként is fölél. Egyfajta ars poetica megtestesítőjeként, vagyis *ars figuraként* is tekinthetünk tehát Parti Nagy Szép Rózájára, szemernyi kétsége sem lehet az olvasónak, amit itt, ebben a könyvben olvas, az az elbeszélő teremtette nyelv és világ – legfeljebb ismerős, a megfelelések a valósággal a véletlen művének tekinthetők, akár Szép Róza mesél, akár másvalaki.

Ennek a Szép Rózának a kedvéért azonban tétettek bizonyos engedmények. Ha recenzióink elején az eddigi kötetekben a körültekintő válogatás és mértékletesség gesztusát dicsértük PNL szerkesztői munkájában, most éppen úgy vélem, az új prózakötetet legalább „háromba” kellett volna vágni, esetleg, mint a *Tótkban* „édes jó Lajosom” az Őrnagyot: „négybe”. Valójában legkevesebb három könyvet vesz a kezébe az olvasó. Elsőként *A fagyott kutya lábát*, nagy lélegzetű elbeszélésekkel, a címadó szöveggel, *A testaranyozóval*, a *Teufelhúrral*, a Parti Nagytól megszokott nyelvi invenciával, a tőle szokatlan tágassággal és meglehetősen kesernyész világábrázolással, a kulturális emlékezetnek, avagy hordalék-nak mint szervesanyagnak szellemes és elegáns begereblyezésével. Ha éppen nincs mód egy karcsúbb kötet kiadására, akkor vállalható kompromisszumként ugyanebben az összeállításban találom meg a *Giuseppé...-t*, a *bányamosodást*, a *Hóvak* és még néhány rövidebb elbeszélést, melyek a kis magyar posztzoc. vigasztalan kuliszai között történülnek. A második PNL-válogatás azokat a novellákat, tárcákat gyűjtené össze, amelyek olvasói emlékezetünkben úgy élnek, mint a szerzőtől ismert, költőien játékos, nyelv(meg)művelő, olykor nevetető, olykor szomorkásan ironikus tárcák és áradó monológok, mint az *Angyalasetek*, a *Wolfrám*, a *Van baj mindenhol*, a *Varádics*, a *szerencse csapása* és a *Hiénaesztrád*.

A maradék, a lehetséges harmadik kötet, amelyet *A fagyott kutya lábából* kiemelnek, olyan írásokat tartalmazna, mint a *Grátisz dolórisz*, a *Kenyaik*, a *Testékszerek*, a *hét asszonya*, a *Nyelvtanulmányfej*, amelyek úgymond igazi felolvasós darabok, vagy éppenséggel hasonlóan rövid távú „nyelvtanulmány”-ok gyűjteményébe illő, jól megcsinált, de a Parti Nagy-olvasásunkat különösebben nem tápláló és nem forradalmasító írások. (A *Grátisz dolórisz* talán épp valamiféle ujjgyakorlat lehetett a *Sógornők* magyarításakor? Vö. például a novellában emlegetett Tremblay Mihály szegedi cukrászt Michael Tremblay kanadai drámaíróval.) Némelyik tárcanovella alapötlete túlhaszoltnak tűnik, mint például a gim-

náziumi kólagyár felrobbanása, vagy Szép Róza tudósítása a kenyai struccokról a hévízi parkból. Ám a szerzői tehetség és rutin a mégoly csinálnak tűnő történetmagból is úgy kerekít novellát, hogy a nyelvmesteri mutatvány bőven elég az olvasói élvezethez. Fájóbb a hiány azonban a monológformájú novellák esetében, amelyek bár kétségkívül szórakoztató, neveltető szövegek, ám az általában marginális társadalmi helyzetből megszólaló elbeszélők iránti, a korábbi PNL-monológokat nagyon is jellemző szolidaritás hiányzik az írásokból, így az olvasó kissé kényelmetlenül némiképp a kukkoló szerepét ölti fel, miközben persze jól megragad a fülében, hogy „gatyeszom luketmízed?”

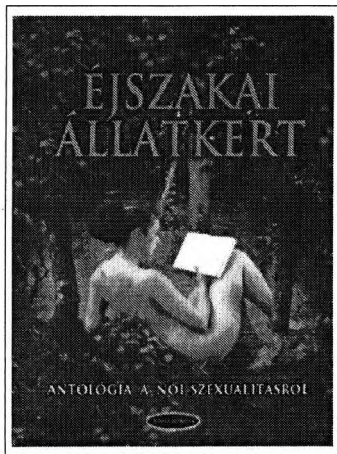
Nem volt következetes számomra a válogatott kötet felépítése sem, a novellák sorrendjében nem találtam rendezőelvet, csak a keretes szerkesztés mint a hangsúlyok elhelyezésének gesztusa tűnik indokoltnak. Kár, hogy e keretsúlyok közé túl könnyű darabok is bekerültek, és billenékennyé tettek egy olyan novelláskötetet, amely szigorúbb válogatással sokkal egységesebb minőségben mutathatott volna reprezentatív képet Parti Nagy prózaművészetének változásairól, alakulásairól. Megfontolandó ellenérv persze, hogy *A fagyott kutya lába* ugyanakkor egyfajta mintavételként is tekinthető, széles merítés a szerző prózaírói munkásságának irányairól. De hát miért ne legyünk maximalisták?

LET'S TALK ABOUT SEX, BABY!

Éjszakai állatkert. Antológia a női szexualitásról

Az *Éjszakai állatkert* című antológia a „nem vagyok feminista, de” kezdetű mondat hazájában született. E mondat sokféleképpen szokott folytatódni: „...de ellenzem a nők alacsonyabb szintű bérezését”, „...de támogatnám a kisgyermekes nők pozitív diszkriminációját egyes közalkalmazotti állások esetén”, „...de mielőbb be kellene építeni a gender studies szemléletmódját a középiskolai irodalomoktatásba”, „...de lehetséges, hogy a társadalmi nem mint konstrukció, egy szépirodalmi mű alapján is elemezhető”. A fenti mondatok egy része kapcsán felvetődik a kérdés: miért ne vallhatná magát feministának az, aki az egyik válasszal szimpatizál, ám a másikkal esetleg kevésbé vállal közösséget, miért ne választhatna magának a kedvelt követelési formulához a feminista mozgalmak széles tárházából számára megfelelőt (*inter alia* liberális feminizmus, radikális feminizmus, posztmodern feminizmus, kulturális feminizmus, fekete feminizmus, leszbikus feminizmus, gazdasági feminizmus, pluralista feminizmus, szocialista feminizmus)?! A politikai és a gazdasági egyenjogúságot érintő állítások kapcsán pedig az a kérdés is megfontolandó, vajon e sok tekintetben kimondottan kirekesztő tendenciákkal bíró országban miért is vitatható az adott követelés támogatása bármely demokrata számára: miért mosódik össze a *hátrányos megkülönböztetés tilalma* mint emberi jog a rajta túlmutató, valóban egy adott feminista tudományos mozgalomhoz kapcsolható követelményekkel. A szövegek, amelyekről ebben a kritikában gondolkodni fogok, irodalmi antológiában láttak napvilágot. Ám amikor az antológia koncepciójáról kell véleményt alkotnom, nem lehet figyelmen kívül hagynom létrejöttének politikai és kulturális kontextusát. A kötet megjelenése és e kritika megjelenése között eltelt idő lehetőséget ad arra, hogy három kitekintő jellegű szempontból elemezzem az antológiát: kulturális kontextus, koncepció és utóélet.

Magyarországon mind a feminista elméletek, mind pedig a tágabb értelemben vett társadalmi nem kutatása a legészántabb erőfeszítések ellenére is meglehetősen kívül esnek az establishmenten. Mindeközben a mai középiskolásokat olyan kulturális tér veszi körül, amelyben Kizsel Tünde „nőiesen bájos” nyilatkozataitól az aktuális méhnyakrák-ellenes televíziós reklám nyíltan szimplifikáló gondolkodásmódjáig a *gender* szempontjából megannyi érdekes és veszélyes taposóakna található. E kérdések tematizálását hátráltatja, hogy a társadalmi nem kutatásához és a különböző mozgalmak aktivistáihoz számos előítélet kapcsolódik. Az előítéletek hatására sokan felmondják a szolidaritási szerződést a női közösség bármilyen szem-

Szerkesztette: Forgács Zsuzsa Bruria, Gordon Ágáta, Bódis Kriszta

Jonathan Miller Kiadó

Budapest, 2005

671 oldal, 3180 Ft

pontból megkülönböztetést szenvedő tagjaival, és a többszáz-féle feminista mozgalom, tudományos irányzat gondolkodásmódját egységesen aktivistának, frusztráltnak vagy éppen sikertelenségi kompenzációnak minősítik. Ez a hozzáállás még akkor is megalapozatlan, ha alkalmanként éppen az a diszkriminációkutató közhely áll elő, hogy maga a diszkriminált személy avagy közösség tesz lépéseket azért, hogy a kirekesztettek körébe kerüljön.

A kötet egyik szerkesztője, Forgács Zsuzsa Bruria az *Index* faggatózására határozottan leszögezi: „A harminchárom szerzőnk közül – a szerkesztőket is beleértve – körülbelül hat vállalná a feminista jelzőt a kötetből függetlenül. Mert ez a könyv tiszta irodalom, és nincs a történetekben – legfeljebb elvétve, utalásszerűen és foszlányosan – ideológiai tartalom. Egyáltalán nem feminista könyvet akartunk szerkeszteni, hanem egy irodalmi antológiát, amely a nők még feltáratlan és ezáltal még meg nem mutatott látásmódjáról, tapasztalatáról szól az adott témában. A szerzők túlnyomó többsége távolról sem vallaná magát feministának, de ez nekünk (a szerkesztőknek) nem is volt szempont a megkereséseknél és válogatásnál. Szempontunk csak az volt, hogy a szöveg jó és érdekes legyen, igyekeztünk minél többféle szerzőt megkeresni, hogy színes legyen a könyv.”¹

Nem egészen érthető, a szerzők többsége pontosan mitől is tartja magát távol, mikor „távolról sem feministaként” határozza meg önmagát, miképpen az sem világos, hogy miért kellene azon hatnak, aki feministának vallja magát, ezt a szerepet, mint valamilyen harcot „vállalni”. Az a tény, hogy az antológia – saját meghatározása szerinti – „tárgya” a női szexualitás, szükségképpen vezet oda, hogy a feminista irodalomtudomány kiemelt figyelemmel fogja kísérni és alakítani a kötet recepcióját. Ráadásul az antológia témaválasztása és a megjelenését övező sajtófigyelem „ideológiai” elemek felfedezéséhez és társadalomtudományi kérdések megvitatásához vezethet, mely vita – és ebben a szerkesztők valószínűleg egyetértenek velem – nem vesz el a kötet esztétikai értékeiből. Az a megállapítás pedig, hogy csak elvétve található az antológiában ideológiai tartalom, nehezen értelmezhető. A feminista irodalomtudományi irányzatok többsége nem azt állítja, hogy a tudományos vizsgálódás szempontjából kizárólag az irodalmi művek direkt ideológiai tartalma a releváns, már ha létezik egyáltalán ilyen, éppen ellenkezőleg, arra próbál rávilágítani, hogy minden szövegben elemzésre érdemes lehet a kulturális gyakorlat, beszédmód és az irodalom viszonya: bármely szövegben leképeződhet a keletkezési környezet társadalmi realitásának valamely formája. Miközben értem, hogy a szerkesztők nyitni szerettek volna azon olvasók és szerzők felé is, akiket jeges borzongás fog el a feminizmus hallatán, azt gondolom, e konkrét antológia esetében minden „gyakorlati haszon” ellenére félrevezető a feminizmustól való határozott távolságtartás.

Megítélésem szerint a témaválasztás célja az volt, hogy egy sokak szerint elhallgatott és egyben várhatóan nagy érdeklődésre számot tartó probléma köré szerveződjene a szövegek. A női szerzői látásmód preferálása mint szerkesztési koncepció vállalható és képviselhető, a világ irodalmi életében megannyi hasonló kötet talált már otthonra, és az efféle antológiák, az őket övező sajtókampány, valamint az antológiák kapcsán kialakuló társadalomtudományi viták beépültek a globális és lokális irodalmi hagyományba. Egy ilyen típusú antológia cím- és alcímválasztása azonban nagyon érzékeny momentum, és akár már a pontatlan alcím is megbillentheti az eredeti koncepciót. Az *Éjszakai állatkert* című antológia alcíme, közvetlen tárgya a női szexualitás *per se*. A kötet szerkesztői nem tették idézőjelek közé a női szexualitás fogalmát, és semmilyen egyéb formában sem szelídítettek a témaválasztás megjelölésén. Ráadásul „nem feminista” kötetet kívántak szerkeszteni, így a *gender* értelmezéseket, azaz a biológiai és társadalmi nem-felfogás megannyi érdekes változatát nehéz alkalmazni a kötet szerkesztési elveinek vizsgálatakor. S

¹ Thüringer Barbara: *A nők szerint a világ*. 2005. 12. 02 <http://index.hu/kultur/klassz/fzsint1130/>

bár a szerkesztők több interjúban hangsúlyozták, hogy a biológiai és a társadalmi nem kérdésköre egyaránt foglalkoztatja őket, végül éppen egy olyan fogalmat használnak alcímül, amelyet a *gender* kutatás számtalan alkalommal problematizált. Ráadásul az alcímet funkciótlan körülírás is követi: „nagy merítés a vágyról, szenvedélyről, intimitásról, testiségről, szerelemről és erőszakról”. Továbbra is kérdés marad, hogy az *Éjszakai állatkert* mint antológia minek is az antológiája? Nem-feminista antológia a női szexualitásról, kortárs és nem kortárs női (és talán egy esetben nem női) szerzőkkel, professzionális és amatőr irodalommal, vágyról, szenvedélyről, intimitásról, testiségről, szerelemről, erőszakról, „a női tapasztalat világáról”, a „Kitakart Psyche” sorozatból, a női szemléletváltás sorozatból, az Artizánok szerkesztésében – hogy is van ez?! Mintha egy esti brainstorming-találkozó listáját hallanánk, megannyi önmagában így vagy úgy megálló ötlet, de egymással furcsa interakcióba kerülő koncepció. Mivel az *Éjszakai állatkert* valóban új vállalkozás a magyar irodalmi életben, egy szigorúan szerkesztett, koncepciójában irodalomtudományilag megalapozott, önmeghatározásában pontos kötet valóban mérőöldkő lehetett volna – sajnos ezt az esélyt a szerkesztők elszalasztották.

Séllei Nóra a kötet „tematikai, stilisztikai és műfaji változatosság”-át méltatja,² én a „változatosságot” inkább a bizonytalanság szóval cserélném ki. Mert hiába szándékozták a szerkesztők a női irodalom sokszínűségét transzparenssé tenni, néhány dilettantizmus-közelí szöveg inkább támadhatóvá és szétesővé teszi az antológiát, mintsem hogy gazdagítaná. Nyilván nehéz megtalálni a határvonalat az inkluzív és a túlzottan inkluzív szerkesztési elv között abban az esetben, ha a szerkesztők rá kívánnak kérdezni az irodalomtudomány kategorizálási hagyományára. Ám úgy tűnik, a határfeszegetés szigorúbb szerkesztési struktúrában is megvalósulhatott volna. Tóth Krisztinának a kötetben található szövegei például úgy bontják le a női szexualitással kapcsolatos finomkodó mítoszokat, hogy mindenképpen az elbeszélések nem lépnek ki az irodalom stilisztikai pályájáról. Harangi Andrea elbeszélése pontosan ismeri a határt a barátnői, késő esti sztorizás és az elbeszélés-szerkesztés között, miközben a női maszturbáció irodalmi ábrázolására vállalkozik. Bán Zsófia pedig e kötetben nyilvánvalóvá tette, hogy a magyar irodalomtudományi, irodalmi élet egyik legérdekesebb szereplője, akit minden műfajban érdemes olvasni. És ha a szerkesztők a hagyományos történetmesélés tradícióját is be kívánták építeni a kötetbe, akkor ebből a célból elég lett volna Zsámboki Mari finom humorral átszőtt visszaemlékezésének közlése.

Éppen e kiváló szövegek jelenléte miatt érthető oly nehezen, hogy az Artizánok miért nem szerkesztettek valamelyest szigorúbban. Kérdés továbbá, hogy miért kellett egy minden elemében problematikus szerzői jogi koncepciót ráerőltetni a kötetre, amely koncepció – a jelenleg mind befolyásosabb demokratikus kultúraelmélettel szemben – azt az illúziót kívánja elhitetni az olvasóval, hogy a szöveg idézethálója felfedhető. Az antológia végén forráslista található a kötetben található „idézetekhez”; hogy néhány valóban komikus példát említsek: „Bódis Kriszta *Elkeltem. Pont.* című szövegéhez: »Talpra magyar!«; Petőfi Sándor: Nemzeti dal, Radics Viktória »Ne ölj!« című szövegéhez »Ne ölj!«; 2Mózes 20, 13.” Az egész lista az adott idézet ismertségétől függetlenül anakronisztikus és banális.

A fenti kritikai megjegyzésektől függetlenül nem lehet elégszer hangsúlyozni, milyen fontos, hogy az Artizánok megtették az első lépést az efféle antológiák irányába. Az antológia valóban súlyos hiányt pótol, fontos közösség-szervező és figyelemfelkeltő funkciót tölt be. A fent említett hiányosságok semmiképpen sem kérdőjelezik meg az összeállítás létjogosultságát.

A kritika elején jeleztem, három szempontot fogok mérlegelni: az utóélet kérdéskörére még nem tértem ki. Magyarországon most indult el a *gender studies* beépülése az egye-

² Séllei Nóra: *Híradások a sötét kontinensről*. <http://www.es.hu/pd/display.asp?article=2005-1127-2140-53ORWY&channel=KRITIKA0547>

temi curriculumba, egyre több vonatkozó kurzust látni a felsőoktatási intézmények syllabuszaiban. Ezzel párhuzamosan számos kiváló irodalomtörténész és esztéta feszegeti az irodalomtudományi határokat (többek között Gács Anna, Radics Viktória, Bán Zsófia, Mikola Gyöngyi, Séllei Nóra, Zsadányi Edit). Mindeközben az aktivista mozgalmak is egyre határozottabban vannak jelen. Az aktivistai vonalnak a nemzetközi társadalmi-nem-kutatás köztudottan sokat köszönhet, és ez nincs másképpen Magyarországon sem. Más kérdés, hogy e három vonulat: oktatási beépülés, tudományos megalapozás és aktivista tevékenység milyen arányban van jelen egy adott országban. Úgy látom, bár lehet, hogy tévedek, de mintha nálunk az aktivista vonal előbb vált volna meghatározóvá, minthogy a tudományos és oktatási nyelv teljes egészében kiépülhetett volna. Ez akár természetesnek is tekinthető, hiszen előbb kell nekimenni a falnak, és aztán átjártót építeni. Mégis elemzésre érdemes, hogy milyen módon megy neki a falnak az a bizonyos aktivista. Magyarországon számos civil szervezet és tudományos közösség dolgozik feminista vagy feminizmus-közei projekteken, az ő tevékenységük is az aktivizmus körébe sorolható, de mellettük jelen van egy lelkes, militáns jellegű irányzat is, és ez a kötet az én megítélésem szerint, minden bántó felhang nélkül, leginkább az utóbbi körbe sorolható. Ám vajon a megosztó hangvételű, katonásan belemenős irányzat jó pillanatban és jól működik-e a magyar irodalmi közéletben? És itt kihagyhatatlan téma Forgács Zsuzsa mint szerkesztő és aktivista személye. Forgács Zsuzsának sokat köszönhet a hazai társadalmi-nem-kutatás, több általa a médiában is transzparenssé tett tematika vált elemző tanulmányok kérdésévé, illetve konferenciák témájává. Megfontolandó azonban, hogy az általa képviselt, erősen konfrontatív, több frontot nyitó, viszont tudományos megalapozottsággal nemigen bíró politika mennyiben tesz jót e kötet recepciótörténetének. Fontos hangsúlyozni, nem az a kérdés, hogy Forgács Zsuzsa nyilatkozatai a reflektorfényben hozhatnák-e előnyt a feminizmuskutatás, valamint a feminista irodalom számára, mert természetesen hozhatnak, hanem az: milyen arányú jelenlét milyen konzekvenciákkal bír. Hogy a vonatkozó militarista szóhasználatot kövessem, Forgács Zsuzsa jelenlegi aktivitása vajon „stratégiailag elhibázott”-e?

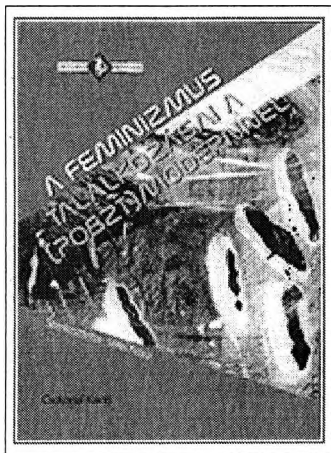
Úgy tűnik, mintha egy megfontoltabb, kiépítettebb mediális üzenet hatékonyabb lehetne. Erre válaszképp könnyen mondható, hogy a patriarchális tudományos elvárásokat kérem számon az éppen a férfiközpontú, adatközpontú, „objektív” struktúra ellen mozgó irányzattól. A társadalminem-kutatás egyik jól ismert állítása, hogy a tudományos közeg szabályai önmagában a női jelenlét ellen hatnak. Ezt az állítást nem vitatom teljes egészében, de úgy látom, hogy a gyakorlati alkalmazhatósága összetett kérdés: rendkívül sok esetben igaz, más esetekben kevésbé. Szerintem annak a pillanatnak vagyunk a tanúi, amikor számos sajtóvita után lassan, talán érthetetlenül lassan, de már kezd beépülni oktatási rendszerünkbe a *gender studies* szemléletmódja. Kivételesen érzékeny pillanat ez, mert például az efféle irányzatokat ellenzők is rátalálhatnak Judith Butler, Toril Moi, Rita Felski, Iris M. Young, Caren Kaplan, Ellen Messer-Davidow, Mieke Bal gondolataira. És ez az a pillanat, amikor a mozgalmak, ha kellőképpen felkészülten és reflexíven működnek, a meggyőzés változatos módjaitól érhetnek el újabb eredményeket.

A NEHEZE

A feminizmus találkozásai a (poszt)modernnel

A Séllei Nóra szerkesztette kötetnek, mint minden valószínűtlen találkozásnak, megvan a maga bája. A feminizmus és a posztmodern viszonyaiba való bepillantás mellett azonban ennek az antológiának az érdekességét nem pusztán a két területnek a feminista nézőpontból értékelt érintkezése jelenti, hanem hogy mindez (legalábbis potenciálisan) a magyar kritikai kontextusban történik. A vakrandi helyszínén sem az egyik, sem a másik fél nem érzi magát teljesen otthonosan: Kelet-Európa sajátos történelméből, gazdasági, társadalmi, politikai, regionális, nemzeti stb. „fejlődéséből” adódóan mind a feminizmus, mind a posztmodern fogalmai másképp rezonálnak ebben a közegben, mint akár tőlünk néhány száz kilométerrel nyugatra vagy éppen délre. Bár különböző módon, de mindkettő luxusimportból származó szellemi termék. A feminizmus társadalmi elismertsége az egyre inkább felszínre kerülő nemi problematika ellenére – és a személyes, intézményes és politikai ellenállásnak köszönhetően – is csekélynek, s bizonyos értelemben még mindig egy szűk értelmiségi réteg belügyének számít. Ellenben a posztmodern a kritikai közhelyszótár szerves részévé vált, s jelentős gondolkodóinak teorémái – változó színvonalon ugyan, de – forgalomban vannak a humán- és társadalomtudományi diskurzus különböző szintjein, anélkül, hogy a kulturális különbözőségekből adódó problémák reflexiója megnyugtatóan lezajlott volna. Ennek megfelelően egyáltalán nem mindegy, miként közvetítődik a feminizmusnak és a posztmodernnek a nyugati kontextusban is meglehetősen problémás kapcsolata. Hiszen ahogyan Séllei Nóra bevezetőjében az esztétörténeti folyamatra vonatkozóan Waugh cikkére hivatkozva megállapítja: a hatvanas évek „az az időszak, amikor a posztmodern és a posztstrukturalista elméletek hatására végképp elveszni látszik a teljes humanista subjektumba és az egyedi autonóm individuumba és identitásba vetett hit, ugyanakkor szintén a hatvanas évekre esik a feminizmus második hullámának a kezdete is, aminek

viszont – éppen a női hang, a női identitás és általában a nőiség specifikumainak megerősítése érdekében – éppen annak az önazonos, autonóm szubjektumnak a női tapasztalatára volt szüksége, amellyel a posztmodern leszámolni látszott”. (11) Vagyis a magyar kontextus részben ismétli a feminizmusnak és a posztmodernnek a kezdetektől megjelenő konfliktusait, miközben a sajátos történeti helyzetből adódóan új meglátásba is helyezheti azokat. Séllei Nóra pontosan látja ebből a szempontból a feminista reflexió időszakából származó írásokat közlő tanulmánykötet *fogadtatásának* tétjét, ami-

Szerkesztette és fordította Séllei Nóra
Csokonai Kiadó
Debrecen, 2006
344 oldal, 2200 Ft

kor azt írja, hogy „[R]eményei[m] szerint ez a szöveggyűjtemény egyrészt újfajta kapcsolódási pontokat teremt a jelenleg nálunk is használatban lévő irodalomelméleti és -kritikai diszkurzusok és a feminista szemlélet között, másrészt viszont új elméleti tereket nyit a genderszemléletű kultúrakutatás előtt is”. (18)

Egy ilyen kötet kihívásai tehát összetettek: elvárható tőle, hogy híven mutassa be az eredeti kontextus erővonalait a posztmodern és a feminizmus metszéspontjai mentén, hogy termékenyen kapcsolódjon a magyar nyelven és közegben zajló kritikai vitákhoz, hogy inspirációval szolgáljon a további kutatásokhoz, s hogy hatását ne csak egy zárt kutatói-tudományos közegben fejtse ki, a közölt szövegeknek olyan intézményesült piacokra is be kell lépniük, mint az egyetemi és főiskolai kurzusok olvasmánylistái. Séllei Nóra jól láthatóan tudatában van ezeknek az elvárásoknak, s a szerkesztői munka során a legtöbb szempontot figyelembe vette. Egyrészt az utóbbi két évtized meghatározó feminista gondolkodótól válogatott, miközben ügyelt arra, hogy a magyar fordításban már fellelhető szövegek redundanciáit elkerülje (például valószínűleg ezért nem szerepel Judith Butlertől semmi, hiszen a kötetet kiegészítő, magyar nyelvű feminista szakirodalmat tartalmazó bibliográfiában megtalálhatók eddig megjelent írásainak adatai). A közölt szövegek két nagyobb egységre tagolódnak. „A modernitás, a posztmodern és a nő” címet viselő első részben a fogalmi tisztázás és a problémafelvetés igényével kiválasztott szövegeket találunk. „Az »alapító atyák« és a feminizmus” című második blokk pedig a feminista elméleteknek olyan – a magyar kontextusban is sztárnak számító – teoretikusokhoz fűződő viszonyát igyekszik tisztázni, mint Bourdieu, Bahtyin, Foucault, Barthes, Lacan és Derrida. „A modernitás, a posztmodern és a nő” három szövege a modern és a posztmodern jelenségeit és belső ellentmondásait tárja fel a nemi szerepek szempontjainak érvényesítésével, míg „Az »alapító atyák« és a feminizmus” írásai elsősorban a különböző teoretikus megközelítések feminista elemzését és politikai értékelését végzik el. S ha a magyar kritikai kontextus ideális intertextuális univerzumként működne, akkor ezek az elemzések alapvetően módosíthatnák bizonyos fogalmak és elméletek kontextusbeli használatát. Hogy csak a legalapvetőbb, a posztmodernre vonatkozó példát emeljem ki: „a feminista elméletnek nem kritikátlan elfogadással, hanem sokkal inkább kétkedéssel kell viszonynulnia a represszív modernitás és a szubverzív posztmodernitás közötti opozícióhoz, amely szinte előírászerűvé vált a kortárs elméletek bizonyos területein. Mint Gianni Vattimo hangsúlyozta, a posztmodern ilyen felfogása jellemző módon ismétli meg a modernitás alapvető gesztusát: a felülkerekedés és a jövőre irányulás gesztusát, s ekként naiv módon épp azt a »történelem mint haladás« logikát játssza újra, amelyet – legalábbis saját állítása szerint – ő maga elvet” – így Felski. (27) Vagy hogy egy a magyar kritikai kontextusban furán csengő kutatási javaslatot emeljek ki: „A szubjektum dekonstruálásánál politikailag hatékonyabb lenne a szubjektum *rekonstruálása*, a szubjektivitás alternatív létmódjainak és modelljeinek létrehozása” – ajánlja Waugh. (78) Ha az éles feminista bírálat és a konstruktív gender szempontú felvetés találkozik a kutató munkájában vagy az egyetemi kurzusok tematikájában (a kötet egy PhD-kurzus anyagából válogat), az eredmény jó eséllyel túlmutathat a végtelenített dekonstrukciós eljárások mechanikus alkalmazásán és az értelmezési szempontok és értékítéletek kritikátlan újratermelésén.

A kötetbe beválogatott szövegekből egyenként és külön-külön is sokat tanulhat a figyelmes olvasó, s talán nem haszontalan az a szempont, hogy helyenként jól tanítható és idézhető, a legtöbb esetben pedig potenciálisan *szemléletformáló* szövegekről van szó. Az első blokk nyitó tanulmánya, Rita Felski *The Gender of Modernity* című könyvének első fejezete (bevezetője korábban megjelent „A modernség neve” című tematikus *Kalligram*-számban 2002 szeptemberében), melyet Horváth Györgyi szerkesztett) például kompakt, de igényes áttekintéssel szolgál a gyakran a posztmodern ellenfogalmaként használt modernitás genealógiájáról, rámutatva, hogy az „nem homogén *Zeitgeist*, mely a történe-

lem egy bizonyos pillanatában született meg, hanem egymásba kapcsolódó intézményrendszerbeli, kulturális és filozófiai tendenciák összessége alkotja, melyek egymástól eltérő időszakokban jöttek létre, és csak visszatekintve határozzuk meg őket »modernként«.

(23) Mi több, szerinte a totalizáló kritika „létrehozza az elidegenedett modern múlt és az autentikus (posztmodern) feminin jövő közötti dichotómiát, amely viszont nem tud számot adni az egyik állapotból a másikba történő átmenet lehetséges mechanizmusairól”, valamint „igen hatékonyan írja ki a nőket a történelemből, mivel figyelmen kívül hagyja a társadalmi környezet különféle aspektusaival folytatott, cselekvő és sokoldalú »tárgyalásaikat«”. (31) A szövegkorpuszok intertextuális idealizálásával szemben Felski arra hívja fel a figyelmet, hogy a világ szövegszerűsége „nem jelenti azt, hogy egyszerűen mind tagadjuk politikai, intézményes és hatalom által meghatározott valóságait, hanem csak azt, hogy ezek a valóságok szemiotikai szempontból összetett tárgyak és cselekvések sokféleségében konkretizálódnak”. (48) A második tanulmányt jegyző Waugh – immár a posztmodern és a feminizmus kapcsolódási pontjait vizsgálva – az elméleti és politikai törekvések közös metszetét emeli ki: a hagyományos választóvonalak lebontását „élet» és »művészet«, maszkulin és feminin, magas és populáris kultúra, domináns és marginalizált között”; „a konszenzusra épülő esztétika és a hatékony »irodalmi« hang hanyatlásának vagy a határozottan érzékelt, stabil szubjektum hiányának kulturális következményeivel” történő foglalkozást; a „tudás azon technológiai és tudományos módjainak” aggodalomra okot adó térnyerését, „melyek nem illeszthetők bele a hagyományos erkölcsi paradigmákba”; az „elmélet” és a „gyakorlat” szoros kapcsolatát, „ami soha nem látott esztétikai tudatossághoz vezet”. (61) Waugh arra is rámutat, hogy „miközben a feministák fájdalmasan tudatában voltak a nők elnyomásának a *személytelen* társadalmi és történelmi meghatározottságával, maga ez a tapasztalat erősen »humanista« és »személyes« tulajdonságokat fejlesztett ki bennük: együttműködést, a másokról való gondoskodás készségét, kapcsolatokban-létező-én tudatát, valamint azt a belátást, hogy az egyén és a konkrét emberi cselekedetek rendszerbe foglalását megkísérlő tudásformák és totalizáló rendszerek relatívak”. (70) Az első egységet záró Susan Bordo írás pedig azáltal, hogy a feminizmus intézményes és politikai pozícióinak megerősödésével párhuzamosan megjelenő genderszkepticizmus veszélyeire hívja fel a figyelmet, már átvezet a következő rész tanulmányaihoz: „A posztstrukturalista belátások programszerű elsajátítása véleményem szerint – azáltal, hogy a gyakorlati kontextusról a helyes elmélet kérdéseire csúsztatja át a kulturális sokféleség reprezentációját illető, központi feminista kérdések fókuszát – nagyon problematikus a feminizmus számára. Nemcsak arról van szó, hogy ekképpen elterelik a figyelmünket azokról a szakmai és intézményi mechanizmusokról, melyek által leghatékonyabban működik a kirekesztés politikája az értelmiségi közösségekben, hanem arról is, hogy megfosztjuk önmagunkat olyan, még mindig létfontosságú elemzési eszközöktől, melyek alkalmasak ezeknek a közösségeknek és az őket fenntartó hierarchikus, dualisztikus hatalmi struktúráknak a kritikájára.” (96–97)

Azért tartottam fontosnak mindezeket kiemelni és hosszan idézni, mert az egyszeri elméletileg kondicionált olvasót könnyen elcsábíthatja a kötet második egysége, s attól függően, hogy Bourdieu, Bahtyin, Foucault, a szerzőség kérdésköre, a pszichoanalízis, vagy Derrida munkássága érdekli, csak azt a tanulmányt olvassa el az egyébként gazdag felhozatalból, mely kedvenc szerzőjével vagy kutatási területével foglalkozik. (Persze, ha nem meggyőződéses feministáról van szó, már az is eredmény, ha kezébe vette a könyvet. Ebből a szempontból a magyar kritikai közélet szereplői hasonlóan azokra a nyugati kollégáikra, akik szintén megtehették volna, hogy feminista szakirodalmat olvasnak.) Ugyan Séllei Nóra bevezetőjében annak a reményének ad hangot, hogy a szövegek párbeszédbe elegyedése – az, ahogyan a különböző olvasók értelmezésében egymást ol-

vassák – változatos módon járulhat hozzá a kritikai diskurzus alakításához (18–19), én ennél sokkal szkeptikusabb vagyok. A kötet második részének összeállítása ugyanis olyan veszélyeket rejt magában, melyeket korábban Susan Bordo megfogalmazásában már idéztem. Vagyis hogy az, amit a tanulmányában Toril Moi Bourdieu kapcsán feminista „elsajátításnak” [*appropriation*] nevez (Séllei Nóra fordítása annak ellenére, hogy el-lene megy a bevett „kisajátítás” terminusnak, tökéletesen adja vissza azt a feminista gyakorlatot, melyet Moi nemcsak leír, hanem írásában követ is), zsigeri reakciókat vált ki az elemzett, kritizált, értékelt és átértékelt elméleti szerzők magyar követőiből. Hogy egyszerűen nem érzik át annak a jelentőségét, hogy „[A] feminista elmélet kritikai elmélet; a feminista kritika tehát természetszerűen politikai. Amikor ezt állítom, akkor a »kritika« [*critique*] marxista fogalmára támaszkodom, melyet oly frappánsan foglal össze Kate Soper: elméleti gyakorlat, mely »azáltal, hogy megmagyarázza az éppen támadott elmélet kognitív hátrányainak a valóságban fellelhető forrását, a valóságban is lejátszódó változásokat hív elő.« Mint Soper írja, a feminista kritika ebben az értelemben a frankfurti iskola által kifejlesztett kritikai elméletet visszhangozza, amennyiben a hangstílus »a konkrét, emancipatorikus gyakorlat érvekkel alátámasztott igazolásán van.«” (Moi, 131) Bourdieu, Bahtyin, Foucault, Barthes, Lacan és Derrida feminista olvasatai nem a saját politikai kritériumaik, hanem *kizárólag* az elméleti-módszertani helyesség követelményei szerint ítéltetnek majd meg. Pedig az explicit feminista elfogultság kimondottan előnyére válik számos olvasatnak. Hogy csak az általam is szinte maradéktalanul elfogadható szövegeket emeljem ki: Toril Moi Bourdieu-ről, Dale Bauer Bahtyinnról és Biddy Martin Foucault-ról szóló írásai meggyőzően mutatják be, hogy ezek az elméletek milyen hasznossá és értékessé válhatnak feminista kézen, s hogy ez a külsődlegesnek mondott meggyőződés és szemlélet milyen termékeny módon tudja újraértelmezni és kiegészíteni a férfiszerzők munkáit. Más a helyzet Jacqueline Rose és Elizabeth Grosz két írásával, de ezekkel az írásokkal szemben sem szaktudományos, hanem inkább politikai aggályaim vannak. Grosz véleményem szerint túlzottan relativizálja a feminista szerzőség diskurzív pozicionáltságát, amikor azt állítja, hogy „egy szöveg legjobb esetben is csak ideiglenesen, csak pillanatnyilag feminista vagy patriarchális, csak bizonyos, de nem az összes lehetséges olvasataiban, és csak bizonyos, de nem az összes lehetséges hatásaiban”. (232) Hasonlóan viszonylagosít Derrida-olvasatának konklúziója: „El kell fogadni az oppozíciók kézzel fogható és egyedi megoldhatatlanságát a maguk konkrét és még eljövendő kontextusában. Azt hiszem, ez marad a feminista elmélet egyik legnagyobb erőssége (s nem annak gyengülését hozza): nem azoknak a pozícióknak a lezárása, melyekkel nem ért egyet, hanem az arra való nyitottság, hogy képes legyen önmagát újra és újra átírni és újrafogalmazni.” (300) Mindkét következtetés feszes olvasatot zár le. Az első arra a kérdésre keresi a választ, hogy mitől feminista egy szöveg, s eközben meggyőzően bizonyítja, hogy mitől nem az. A második szöveg pedig abból az „általános kételkedésből” keresi a kiutat, „amellyel oly sok feminista viszonyul a mostanság leginkább magától értetődően poszmodernként aposztrofált gondolkodókhoz, a szubjektivitásokat, szexualitásokat, a cselekvő alanyiságot, a politikai platformokat és forradalmi célokat kikezdő tervezetek[hez]”. (270) Jacqueline Rose végkövetkeztetése Lacan-elemzésében ellenben alapvetően ellentmondásos: egyfelől tagadja, hogy a pszichoanalízis cinkosságot vállalna a „nőiség” meghatározásában, hiszen „csupán leírja, hogyan jön létre”. (268) Majd ennek megfelelően azt állítja, hogy „[M]indaddig, amíg érezzük ennek a meghatározásnak a hatásait, addig egyszerűen nem engedhetjük meg magunknak, hogy semmibe vegyük a meghatározást életben tartó alapvető csalás leírását”. (268) Vagyis bizonyos értelemben kizárja a lacani pszichoanalízis intézményként történő vizsgálatát, mert jelentőségét abban látja, hogy az ő esetében a patriarchális berendezkedés vizsgálata a nőit az ellenállás helyeként definiálja, s egyben „a »feminin« bármiféle abszolút definícióját aláássa”. (268)

Grosz és Rose szövegei szerintem túl sokat örökítenek át a posztmodern meghatározatlanságokból, s ha nem is lehetetlenítik el a feminizmus politikai vállalkozását, de indokolatlanul megnehezítik nagyon is gyakorlati célkitűzéseinek a megvalósítását.

Ahogy Séllei Nóra is megjegyzi a bevezetőben, nem egyformán színvonalas és korszerű szövegekről van szó (19), hiszen egy ilyen antológia szerkesztése közben számos célkitűzést kell szem előtt tartani. Ha azonban a kötet hagy némi hiányérzetet maga után, akkor az nem az írássok egyenetlen színvonalából és korszerűségéből fakad, hanem hogy konkrét gyakorlati példák és elemzések csak elszórtan találhatók a szövegekben, pedig a feminista kritika problémaérzékenysége és elemzéseinek éleslátása nem csupán a nehéz elméleti szövegek élvezeti értékét emelhetné, hanem a feminista célkitűzések elfogadásának esélyét is növelhetné. Ilyen kísérleteket csak elvétve találni a kötetben: be kell érniünk Waugh történeti fejtegetéseivel a női irodalomról (73–90), Bordo vázlatos elemzésével, mely az Egyesült Államokban 1991–1992 fordulóján nagy vihart kavart nemi erőszak- és zaklatási perekkel foglalkozik (119–123), a Moi tollából származó Beauvoir-életrajz vázlatával (162–166) és „A medúza nevetése”-ről szóló kontextuális, szociológiai értelmezésével. (168–170) A kötetnek első soraimban emlegetett „bája” így „az elmélet bája” marad, de a magyar nyelvű szakirodalom bibliográfiáját közlő mellékletnek pusztán a terjedelme meggyőzhet bárkit arról, hogy éppen itt az ideje, hogy az elméleti reflexiók felerősödjének a magyar kritikai közéletben. A Séllei Nóra szerkesztette *A feminizmus találkozása a (poszt)modernnel* kötet ennek a folyamatnak fontos állomása.

A Petőfi Irodalmi Múzeum
szeptember 19. és 23. között rendezi meg
2. Nemzetközi Írófesztiválját

Budapest Transzfer 2007 címmel, amelynek témája:

A bűn, a rejtély, a hét főbűn az irodalomban és a társzművészetekben.

Az ebből az alkalomból
a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Jelenkor folyóirat
által kiírt

Philip Marlowe Magyarországon

című novellapályázatnak ünnepélyes díjátadására
Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban kerül sor
2007. szeptember 19-én este 19 órakor.

A fesztivál ideje alatt
a pályadíjasok lehetőséget kapnak műveik bemutatására Pécsett.

A díjazott pályaművek
a pécsi *Jelenkor* folyóirat októberi számában látnak napvilágot.

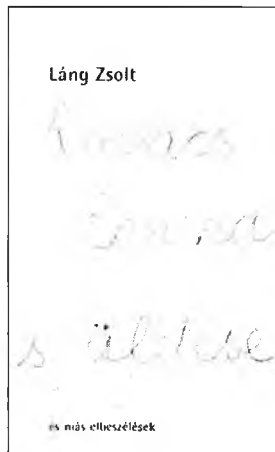
„LASSAN ELFOGY A TEST”

Láng Zsolt: *Kovács Emma születése és más elbeszélések*

Bizonyára több lehetőség is nyílna rá, hogy Láng Zsolt tematikájában, tónusában és színvonalában is sokféle, összesen tizenkét elbeszélést tartalmazó kötetét valahogyan mégis egységben lássuk. Az én választásom bevallottan önkényes, s részben talán az motiválta, hogy ekként a *Kovács Emma születése* általam legjobbnak talált írásairól beszélhetek a legtöbbet (ezzel egyúttal azt is jelzem, hogy azokat a novellákat, amelyekről itt nem esik szó, kevésbé tartom sikerültnek). Én úgy olvastam Láng Zsolt elbeszéléseit, mint amelyek a test és a lélek, a test és az identitás, a test és a történelem viszonyait boncolgatják, meglehetősen változatos díszletek között. Sok elbeszélésben például a testi (biológiai) és a kulturális vagy szimbolikus azonosság viszonya, egymásba olvadása a téma, vagyis az a kérdés, hogy önazonosságunk mennyire a szimbolikus identitáson alapszik, és hogy a test mennyiben ebbe az identitásba íródik bele, ezt „képezi le”. Még az általam felvetett kérdés szempontjából nem annyira releváns, de egyébként igen jó *Mint a tintagomba* című elbeszélésben is fontos szerep jut a kérdésnek, hiszen a főszereplő Felügyelő saját szimbolikus azonosságának jelét, a névtábláját áthelyezi hivatali irodájának ajtajáról egy közeli temető sírkövére, s ezzel önmaga számára halottként létezik tovább (itt a „halálenzim” álbiológikus, freudi áthallásokat felidéző metaforája zavarja össze a testi és lelki mechanizmusok és motivációk rendjét, ahogy a *Gesztenye* című elbeszélésben a homeopátia és az európai orvostudomány ellentétének témája veti fel ugyanezt a kérdést).

A fent felvetett kérdés szempontjából gondolom fontosnak például a kötetet nyitó és záró novellák elhelyezését is. A művészettörténész Erwin Panofsky egyszer azt írta, az embert kétféleképpen lehet meghatározni: ahhoz képest, ami „fölötte” van (vagyis az istenhez, az isteni princípiumhoz képest), és ahhoz képest, ami „alatta” van (vagyis az állati, ásványi, tárgyi létezéshez képest). Talán nem teljesen idegen a kötet logikájától az a feltételezés, hogy az *Isten a Gellérthegyen* című nyitónovella az első, míg a címadó zárónovella a második meghatározási kísérlet buktatóinak és végső soron hiábavalóságának krónikája.

Az *Isten a Gellérthegyen* című elbeszélésben Pallády Ida és Simon Tamás banális, se-vele-se-nélküle kapcsolatának viszonyosságait követjük nyomon egy darabig, s a novella oly módon is kapcsolódik a test és lélek kérdéséhez, hogy viszonyukat a szenvedélyes szerelem ismert toposzaihoz igazítja, vagyis felteszi a kérdést, hogy tulajdonképpen mit és miért szeretünk a másikban. Tamás attól fél, hogy a szenvedélyes kapcsolatból „lassan elfogy a test, miközben a megszokás gya-

Éneklő Borz Könyvek

Koinónia

Kolozsvár, 2006

235 oldal, á. n.

rapszik" (9), vagyis a testi kapcsolatnak se nem forrása, se nem „maradéka” a lelki szerelem. Ida eleve fordítva gondolja: „Tamás hiányában Ida még erősebben tudott érte rajongani” (8) – fogalmazza újra az elbeszélő a Trisztán-mítosz tanulságát. Mindez azonban félrevezetés, csali, inkább csak ürügy az emberi ügyekbe „ösztönös kíváncsisággal” (12) belefülélő Úristen dilemmáinak megfogalmazásához. A novella cselekménye szándékolatlan érdektelen és közhelyes: lassan elfogy a történet (kissé túl fantáziadús metaforával: az elbeszélése teste), miközben az elbeszélői kommentár egyre gyarapszik.

A kommentár az elbeszélői-alkotói hatalom ellentmondásos teljességét és korlátozottságát, „a végtelen, ám nem teljes hatalom” (15) paradoxitását az eredetinek egyébként nem mondható isten-analógia segítségével példázza: a Budán ácsorgó és tanakodó Jóisten saját hatalmának korlátait az emberi szenvedélyek világában ismeri fel. A nyitó elbeszélés mégis több egyszerű programadó metanovellánál, s ez épp azért lehetséges, mert az elbeszélő hang is bevonódik a játékba: a hang hatáskörének szintjén íródik újra test és lélek viszonya, illetve e viszony szerepe abban, hogy mi is az ember. A novella mintha arisztotelési módon az alapján osztályozná a világ dolgait, hogy közülük melyek rendelkeznek a hangadás és a megszólíthatóság képességével, ez alapján a nyelv működésének, az elbeszélő hang metaforikus munkájának köszönhetően a határok elmosódni látszanak: az antropomorf Úristen nemcsak a vallásos neveltetésben nem részesült Pallády Ida kimondatlan könyörgését hallja meg, de „eljut hozzá a kefires doboz néma fohásza is, amelyben e különleges eljárással ragasztott negyedliteres doboz azt kéri tőle, hogy tartsa egybe, nehogy szétrobbanjon a kefirgombák erjedésekor képződő széndioxid keltette nyomásnövekedés miatt” (7). Mintha a test, a felejtető és mulékony csomagolás könnyörögne tartósabb és állandóbb létezőmódot.

Ezért gondolom nagyon jónak a címadó zárónovellát is, amelyben a senki által nem várt és nem akart szerelemgyerek születése ad módot annak vizsgálatára, hogy honnan, mitől kezdve lehet valakit vagy valakit önálló emberi létezőnek tekinteni, és hogy ebben mekkora szerepe van a nyelv azon képességének, hogy metaforikusan hanggal, a válaszadás képességével, identitással, akarattal és vágyakkal ruházzon fel bármilyen létezőt. „Kovács Emma” az a valaki, aki megszületik, s az elbeszélés fikciója szerint létezése már akkor elkezdődik, amikor még csak terv, vágyalom: „Kovács Emma végtelen sugarú kör volt, amely egyre tágult” (206), mindig épp arra hasonlít, amire a teherbe esni képtelen Zsófi gondol. Emma létezése a gömb összeomlásával folytatódik, vagyis a fogamzás pillanatával, amikor a végtelen lehetőségek a világba-vetettség egyetlen, immár senki által nem választható tényállására szűkülnek (de a gömb emléke, az emberi létezés fantazmagorikus végtelensége, potencialitása nem foszlik szét): „Emma” anyja, ahogy ez a fogantatás pillanatában kiderül, nem is az, aki eddig képzelődött róla, s akire az elbeszélő hang sugallatára eddig Emma leendő anyjaként tekintettünk, hanem egy félkegyelmű lány, aki szinte nem is érti, mi történik vele. Kovács Emma embrionális élete, a fennmaradásért folytatott küzdelme – folyamatosan meg akarnak szabadulni tőle – immár az *anyag* harca a fennmaradásért, születésének, a szó szoros értelmében „világra jövetelének” pillanata pedig a tudásé, miszerint „nem érdemes a világ anyagából lenni” (230).

Az elbeszélő „én” nemcsak elmondója, de része is ennek a tematikának. Az „én”-elbeszélő „én”-ként való önmegjelölése gyakorlatilag funkciótlan, hiszen egyrészt semmiféle szerepe nincs a történetben, másrészt a szöveg tele van az elbeszélői mindentudás többé-kevésbé tolakodó jeleivel („én viszont önteltség nélkül mondhatom: a madár nevét is tudom” – 208, vagy szinte az egész 209. oldal). Mintha a beszélő csak azért jelölné önmagát hangsúlyosan „én”-ként, mert az elbeszélő hang is azok közé a jelenségek közé tartozik, amelyeket akarva-akaratlanul személyiséggel, arccal látunk el. Ez a konstruált elbeszélő hang itt mindvégig mesteri módon egyensúlyoz a groteszk lefokozás és a megszemélyesítés pátosza között. Egyszerre írja le „Kovács Emmát” fizikai és biológiai

értelemben vett anyagcsomóként, kegyetlen metaforák sorában („alakra azokhoz a turcsányokhoz hasonlított, amelyeket Öcsi, orrából kipiszkálva, tucatszám fricskázott a levegőbe kényelmes fészkeből” – 212; „három összefőtt tarhonya” – 219), és szereplőként, akinek érzései és tapasztalatai vannak (az emberi és nem-emberi létezők közötti határ képlékenységet még a heideggeri „kéznéllevő” terminus idézésével is jelezve).

Talán ebben a novellában működik leghatásosabban a kötet több írásában is alkalmazott csevegő, sőt fecsegő, kevert, de alapvetően mégis derűs és ironikus tónusú elbeszélő hang, amely gyakran „oldalról”, a későbbiekben mellékesnek bizonyuló szereplők és helyszínek felvillantásával indít (például a *Magány* című novellában is, illetve ez a stratégia az egész szöveg logikájává válik *A pénz története* című elbeszélésben), sokszor megakasztja az elbeszélést, hogy szolgálatkész, Gogolt idéző módon a történet szempontjából mellékes adalékokkal szolgáljon (például a nyitónovellában az Enikő nevű javasasszony háttére, [11], a turistabuszból kinéző körözött terrorista, [13]), bár ezekben az esetekben épp a „mellékes” kategóriájának kikezdéséről van szó: bárminek lehet köze bármihez, s elég lenne egy baleset vagy más véletlen ahhoz, hogy a két egymástól távolinak tűnő információ és életút elválaszthatatlanul összefonódjon. Az elbeszélő hang többnyire erősen retorizált, ami nemcsak a trópusok és alakzatok használatában mutatkozik meg („Emma” fogantatásának pillanatában az anya, Cilike némán „rángatózott, mint egy rezgőhangra állított mobiltelefon” – 204), hanem például a tudálékos megjegyzésekben, gondolatki-sérletekben, amelyek révén mindvégig távolságot tart a szereplőktől, megakadályozva többek között az olvasó lehetséges együttérzését is. Ennek a retorikai eltávolításnak a leggyakoribb és a test/lélek kérdésekhez is kötődő formája a biologizálás, amelynek természetesen vannak irodalmi előzményei, például Huxley és Vonnegut regényeiben, ahol ez a stratégia az ironikus lefokozás elkülönösítő stratégiájaként jelenik meg. Nagyjából így van ez Láng Zsolt novelláiban is. A nőgyógyász Gábor például beleszagol páciense fehérneműjébe, mire „hipofízisének egyetlen rándulásától fekete nyílként süvített ivarmirigyéibe a részegítő hormon” (226); a *Magány* című elbeszélés főszereplője, mint egy Virginia Woolf-hős, nem tud átmenni az úttesten; lábaiba „nem bénultság érkezik, hiszen az legfeljebb másodrendű tünete annak a zavarnak, amitől az idegpályák lefagynak, mint megterhelt drótok, amelyek képtelenek az információt átvezetni” (125). A *Gesztenye* című novella egyik főhősének a fején gesztenye koppan, „és a koponyalemezekben felgerjedő rezonanciahullámok, felerősítve a koppanás erejét, a perplex nevű idegpályát sokkolták, előidézve az azonnali ájulást” (46).

Ez a stratégia és ez az elbeszélő hang azokban a szövegekben működik a legjobban, ahol a hang, a megszólalás, a megismerés és aposztrofé problémája az adott elbeszélésnek egyszerre tematikus és formai problémája, és ezért nem érzem annyira sikeresnek például a szereplőt az elbeszélő témájává változtató és lefokozó biologizálást a *Magány* című novellában, amelyben a kevert tónus valahogy nem illik az alapvetően tragikus történethez. Annál jobban illik viszont a *Kovács Emma születése* című zárónovellához, amely megítélésem szerint nagyon helyesen némi pátoszt is mer vegyíteni a „nagy” kérdések feldolgozásába.

A „nagy” kérdések meggyőző módon épülnek bele egyedi történetekbe a kötet két legkiválóbb novellájában, amelyek aligha véletlenül szerepelnek egymás mellett, hiszen egymás párdarabjainak is tekinthetők. A *Nyugat kapujában* és a *Nyílt óra* is arról szól, hogy a legosztónosabbnak, leginkább belülről fakadónak tűnő testi viselkedésünkbe és mozdulatainkba is mindig bele van íródva a szimbolikus rend, a kultúra, illetve – és ez a közös a két elbeszélésben – a történelem. Mindkét novellában egy kamaszlány és egy kamaszfiú közötti testi és szerelmi kapcsolat történelmi beírottságára, meghatározottságára döbbenünk rá. (Az *Éjfél után* című novellában, amely a *Lidérces órák* című film rémálomlogikáját idézi fel, szintén egy személyes férfi-nő kapcsolat fonódik össze a tágabb történelmi és politikai valósággal, de a téma itt meglehetősen kidolgozatlan és ötletszerű marad.)

A kötet egyetlen igazi én-elbeszélése, a finoman allegorizáló *A Nyugat kapujában* kicsit olyan, mint egy Harold Pinter-darab. Menekültek érkeznek „Keletről” a Nyugat kapujában álló városba, és egy család épp az elbeszélő szüleinek háza előtti parkban ver tanyát. Az idegenség ténye észrevétlen módon a városban élő, a menekülteket odabentről figyelő család, az otthon lévők, a „nyugatiak” belső kapcsolatrendszerét is megváltoztatja. Ebben az alaphelyzetben támad érdeklődés egymás iránt az elbeszélő fiúban és a menekült családban egyik lánytagjában, ám szerelmi ügyetlenkedésük elkerülhetetlenül hatalmi viszonyra, Nyugat és Kelet viszonyát allegorikusan leképező kapcsolattá válik: az ennek megfelelő sémák mintha legalapvetőbb mozdulataikba is bele lennének kódolva.

Hasonló felismeréssel végződik a kötet legnagyobb novellája, a *Nyílt óra*. Egy karrierista történelemtanár politikus vendégek előtt az iskolaudvaron újrarászatja a román történelem dicsőséges pillanatait a magyar tanulókkal. Hogy a történelem bármiféle ábrázolása mindig veszélyeket rejt, az már egy korábbi alkalommal is kiviláglik, amikor az apró villanyegőkkel felszerelt történelmi térkép vezérlője megbolondul, a nyílt órán azonban az eljátszott történelmi identitások és az osztálybeli hatalmi viszonyok végképp és menthetlenül összekeverednek, és a történelemórából karnevalisztikus káosz lesz, amelyben nem az győz, akinek győznie kellene, és a gyerekek jóvátehetetlenül „összegabalyítják a történelmet” (100). A karnevalisztikus revíziónak nem véletlenül a beszéd képességétől megfosztott, a szomszédos udvarról betörő süketnéma gyereksereg vet véget: az „artikulálatlan üvöltés” eltörli az egész jelenet jelölés-funkcióját, illetve itt az a verekedés, amelybe két gyerek belebonyolódik, már kizárólag önmagát jelenti. Eltűnik az újrajátzás okozta potenciális felforgatás, megkettőződés, helyreáll a rend. A rendet azonban ezután őrizni kell, s erre a célra kiváltságos fiúk felülről irányított csapata jön létre; megkülönböztető jelként zsebükben fekete róka farkot viselnek. Az új rend lényege, hogy teljes egészében a szimbolikus hatalmon alapul, hogy a személyes önazonosság immár nem a fizikai vagy egyéb sajátosságokon, hanem kizárólag a szimbolikus rendben elfoglalt pozíción nyugszik: a mindenki által rettegett róka farkosoknak „nagyobb volt a hatalmuk, mint az erejük” (104). Mintha a novella azt a pillanatot akarná tetten érni, amikor – Rousseau szavaival – „a jog az erőszak helyébe lépett, s a természet alávetett a törvénynek”.

A novella azért kitűnő, mert felvillantja, de meg is kérdőjelezi a kiút lehetőségét ebből az önmagát mindig újratermelő logikából. Miklóst és Julit épp az eljátszandó történetben rájuk osztott szerep hozza közel egymáshoz a nyílt történelemórán (Miklós a Krisztina hercegnőt és a kincstárat elmenekítő Báthori Zsigmond). A „földmélyi barlangok” (99) az iskola pincéjében vannak, ahol a két fiatal egy másik „történelemmel” találja szembe magát: „A távolba vesző pincemélyben iskolapadok heverték egymásra hányva, mindenféle korból”, s a pince tele van mindenféle egyéb iskolatörténelmi relikviákkal. „itt van, ami az iskolájukat beágyazza az időbe, és ezzel megerősíti az ő létüket is, fontos dolog, fontosabb, mint Eleonóra tanárnő nyílt órája” (100). Ez a fajta történelem teszi lehetővé Miklós számára, hogy „észrevegye” Julit, hogy rátaláljon a pincében valami időtlen titokra, az egyediségében tekintett másik ember titkára (101-102). Az elbeszélés idillikusnak tűnő befejezése az iskolán és annak szimbolikus rendjén, a róka farkosok uralmán kívüli időben és térben játszódik. Miklós és Juli együtt nyaralnak, és a folyóparton andalogva épp arra készülnek, hogy testi szerelemben is egyesüljenek. Ekkor azonban Miklós meglátja saját tükörképét a folyóparti víztükörben, illetve inkább csak „megérezte magán: azt a jellegzetes róka járást. Ugyanazzal a lengő, lábfejdomborító, vállringató járással jár ő is, már hetek óta. Hiába gondolja másképp, a fekete róka mindenkié belerágták magukat” (106). A másik ember birtoklásának mégoly intim és apolitikus gondolata is előhívja a hatalmi helyzet testi tüneteit.

A Nyugat kapujában történetében a jelenkori történelem fészkelődik be az emberi kapcsolatok legalapvetőbb szintjére is, míg a *Nyílt órában* a történelem mint színjáték, mint

történet furakszik be a legintimebb kapcsolatokba is úgy, mint ami mindig kényszeresen újratermeli és újrajátssza önmagát, mintegy függetlenül a játszó személyek kilététől. A szereplők mindkét novellában – amelyeket egyébként is összekapcsol a rókamotívum –, egy olyan nagyobb konstelláció részei, amelyet egyikük sem ért, s amely mégis már ekkor bennük van és irányítja legösztönösebbnek tűnő mozdulataikat is.

A történelem karnevalisztikus újrajátzásának motívuma megjelenik az elmegyógyintézetben játszó *Bolondok* című novellában is. Az intézet tele van történelmi személyiségekkel (Napóleonok, Széchenyik, Kossuthok). Haris doktor szerint a jelenség oka a „ki-fejletlen történelmi érzék” (151), és sikertelen terápiás módszere épp az, hogy „újrajátssza a történelmet” (156): az adott történelmi személynek szóló, a korabeli politikai vagy hadihelyzetre vonatkozó kérdésekkel fordul a páciensekhez, akik azonban képtelenek „valóban” Napóleonként vagy Széchenyiként viselkedni. Képzelt identitásuk, ahogyan a kutyaidentitással élő Miklós megfigyeli, kizárólag *testi* sajátosságok és manírok révén nyilvánul meg, hajviseletben vagy kéztartásban (147). Testi és lelki, biológikum és szellem összegabalyodása itt a „bolondságot” magyarázni kívánó elméletek szintjén jelenik meg: Miklós elmélete szerint a szerepek az anyag impulzusának termékei, míg Haris doktor, akinek később szintén elborul az elméje, kizárólag társadalmi okokban keresi a magyarázatot a testi viselkedésre.

Tekintethetjük párnovellának a *Bolondokat* és *Az oltalom kolostorát* is, amennyiben mindkettő azt firtatja, hogy az emberi cselekvések motivációiban hol végződik a test és hol kezdődik a lélek, avagy fordítva. A két szövegben a rendhagyó, a közösség számára elfogadhatatlan viselkedés „kezelésének” két lehetőségét látjuk, de ha úgy tetszik, elméleti fogalmakkal is leírhatjuk mindezt: a két novella arról szól, hogy a test miféle hatalmi és szimbolikus diszkurzusokba íródik bele, s hogy e diszkurzusok révén a test miképpen íródik bele elkerülhetetlenül a politikumba, illetve miképpen íródik bele a politikum elkerülhetetlenül a testbe. A *Bolondok*ban bemutatott stratégia a mi megszokott normáinkat képviseli, amennyiben a rendellenes viselkedés itt alapvetően orvosi és orvosilag megoldható problémaként jelenik meg. *Az oltalom kolostorában*, amely helyszínével *A tűz és a víz állatai* moldvai világát idézi fel, a rendellenesség mint ördögi vagy démoni megszállottság jelenik meg, s ennek megfelelően a gyógy mód az ördögűzés. Kínozni nemcsak a testet lehet, de a test kínzása egyúttal mindig a megfoghatatlan lélek kínzása is. A két novella külön-külön is hatásos, de együttes olvasásukból az tűnik ki meglehetősen egyértelműséggel, hogy a lélekgyógyítás, a lélekhez való hozzáférés gyakorlatait tekintve nincs is alapvető különbség a modernitás intézményei és a premodern technikák között: noha a lélek az identitás középpontja és mindenféle kezelés – például gyógyszeradagolás, a megátkozás vagy a kínzás – által befolyásolni kívánt cél, mégis csak a testen keresztül véljük megközelíthetőnek, s ha a test egyszer „elfogy”, mint Irina esetében, akkor a lélekből sem marad semmi, vagy olyasmivé válunk, amivé nem akarunk: „Az ördög olyan, mondja *Az oltalom kolostorának* elbeszélője, hogy nincs teste, bolyong a földön, és megszállja az embereket” (177). Az ember meg olyan, erről tanúskodnak Láng Zsolt novellái, hogy van teste, és ezt a testet mindegyre „megszállja” valami külső, kulturális erő.

FÉNYPOR

Bán Zoltán András: Susánka és Selyempina

A kotnyeles olvasó elbizonytalanodik, amikor a kis könyv erotikusan finom és karcsú, *selymes* tapintású testén megpillantja a címet. „Merjek vagy ne merjek?” – jut eszébe Eliot örök intelme, de tétován utána nyúl.

Aztán körbeforgatván lát egy szinte még embrionális, szép lánykát a borítón, s belelappozván, olvasván az elől-hátul írottakat alábbhagy az erkölcsvédő honfiúi nekibuzdulás is. Egy ragyogó, hibátlan, erkölcsiben szűzies könyvecske ez, telis-tele csodálni való rejtélyekkel.

Az első beleolvasás gyönyörűsége úgy ránt magával, hogy mire néhány oldal után felocsúdik az olvasó, ha éppen mainapos, belekortyol kéznél lévő rizlingjébe, hogy aztán a könyv végére már sejtelmesen hangzó, idegen nevű, tartalmasabb francia borok után kutaszon valamely éjjel-nappal ajtaját nyitva tartó kisközértben a könyv nem illékony hatására.

No, de félre az efféle kellemkedő udvariaskodással! Miért is olyan gyönyörű, teljes és katartikus ez a könyv?

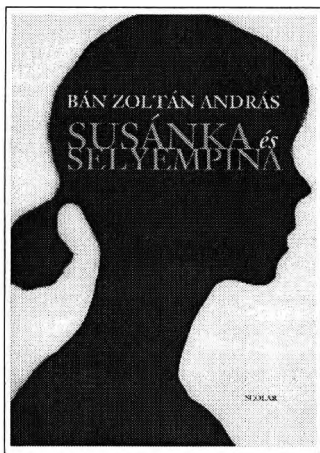
Megpillantván a szerzőről készült dagerrotípiát, valahol a reformkor küzdelmeiben megfáradt, a Bach-korszakban zseniális politikai cikkeket író, később a nyugalomát már örülteként a „Vértess vadonában” óhajtó, nehéz sorsú Kemény Zsigmond arca araszol elő a kép homályából. Egy jovialis, de mindenféle újdonságokra s az élet gazdag vigalmaira is nyitott, ám kellően rezignált férfiú néz reánk a szemüveg védőüvegén keresztül.

Ha a regény játszódásának homályba vesző idejét vizsgálgatjuk, akkor valamikor az 1910-es évek elején kell elhelyeznünk, s ha ez nem is fontos, de nem is elhanyagolható szempont a stílus megértésének szempontjából.

A városligetben még a Krúdy által megénekelt műintézetek vannak, s Zsigó bátyánk barátja sem lehet más, mint a szerencsétlen sorsú, nagy tudású kritikus és zeneesztéta, Péterfy Jenő, aki 1899-ben a Fiume–Budapest vonaton lőtte főbe magát, s amely esemény Zsigó bátyánk életében olyan volt, mint az első jeges őszi szél, ráébresztette múlhatatlan lénye mulékonyására.

No, de sok aprósággal kellene még bíbelődni, lesz is talán idő, ha a kisregény azzá érik az olvasó kezében, amit testecskéje minden oldala s minden sora ígér, hogy bizonyos időtávolságokban is megmarad, s újra és újra kedves holmija lesz az olvasóközönségnek.

A legfontosabb, amit első pillantásra kijelenthetünk, hogy a stílus tartja fönt, a stílus teremti meg és a stílus falja föl az egész kitaláltságot, annak minden valóságos vagy ál-ságos részletével. A regény nem kezdődik, hanem belefördül önmagába. Önmaga teljességét és szellemiségét mutatja föl minden mondatában, s ez sosem lankad, még

Scolar Kiadó
Budapest, 2007
109 oldal, 1995 Ft

csak kihagyás sincs az egyenletes lélegzésben. Ady érezhetett így – elnézést a túlzásokért –, amikor *A vörös postakocsi*ról írt, és azt javasolta Krúdynak, hogy a Puskin-idézet helyett Petőfi-verset válasszon a könyv mottójául: „Csak lassan szállj és hosszan énekelj, tündöklő hattyú, szép emlékezet”.

Hogy hova is akarunk kilyukadni, egészen egyszerűen és bőbeszédűség nélkül: egy bizonyos írói hagyomány ápolására, a gyökeresen magyar elbeszélői stílus felélesztésére történik itt reményteli kísérlet. A kérdés nagyjából így szól: folytatható-e a Jókai-val magasra szárnyaló, Mikszáth által népiesített, realiztikusabbá tett, s a legnagyobb, legfényesebb oldalait Krúdy Gyula által megírt magyar prózai hagyomány? Az a Krúdy, aki remekművek tucatjait alkotta meg, nem tudott igazi, messzire mutató hatással lenni a magyar prózára. Úgy tűnik, halála óta zsákutcába rekedt ez a költői stíl, sem a *Nyugat* korral haladó írói, sem a nyolcvanas évek nagy prózai nekibuzdulása nem méltányolta, sőt mintha meg nem történtnek nyilvánította volna a huszadik századi magyar epika legnagyobb életművét. (Hogy a kritikai kiadás is csak most indult el, s hogy valamire való tudományos Krúdy-monográfia nincs, ez a magyar irodalomtudomány legnagyobb szégyene.)

A legjelentősebb ilyen jellegű kísérlet Márai Krúdy-könyve volt, de ez inkább csak halovány utánérzés, tisztelgés a nagy író előtt, mintsem az életmű visszaemelése a magyar próza eleven főfolyamába. Nem arról van szó, hogy ne tartanák jelentősnek ezt az életművet, de vagy nem foglalkoznak vele, vagy úgy gondolják, hogy épeszű magyar író számára ez a prózai stíl folytathatlan, kiüresedett, egy valamikori életérzés foszló kárpitú díszlete.

A már nem rutintalan, de a mai magyar prózában mégis alig jelenlévő Bán Zoltán András bátran visszalép erre a rég elfeledett, gyommal benőtt, valami rejtélyes okból az intellektuális posztmodern irodalom és kritika által kissé lenézett útra. Ne feledjük, az első igazi Krúdy-regény, *A vörös postakocsi* és a *Susanka* történetének ideje nagyjából egybeesik, 1910 körül zajlanak, még akár Krúdy is ott ülhetne valamely bejzliben, ahol regényünk szereplői téblábolnak, ha a visszatekintő rezignáció, s nem egy új regényvilág megteremtésének a szándéka vezetné az író.

Vagy még helyesebb úgy mondani, hogy szerzőnk minden ízét, zamatát, nyelvi trükkjét, obligát helyszínét ismeri ennek az operettes, pasztellszínekben pompázó, szecessziósan hajlékony, érzelmeket, hangulatokat fölös festékmennyiséggel, bő képi díszítményekkel, hasonlatokkal gazdagító írói hagyománynak. A kisujjában van az egész, s oly mesterien él vele, hogy olvasó legyen a talpán, aki nem andalodik el ebben az örökös nyelvi zsongásban, hibátlan próza-muzsikában.

Mert azért másról is van szó, komoly dolgok ezek: sorsokról, érzésekről, rejtetten szét-foszló emberi tragédiákról.

Egy Kemény Zsigmond-osan megfáradt, illúzióit és hagyatékát apránként elvesztett emberi sors tárul elénk. Zsigó bátyánk úgy foglalja el helyét a modern magyar irodalomban, mintha mindig is ott lett volna, csak eddig valamiért nem akarózott kibújni a sűrűlyukból vagy a kottatárból, sokkal érdekesebbnek találta, ami a Dalszínházban történik, mint amit az élet kuszasága kínálhatott volna. Most betér egy pohárra a törzshelyére, és belebotlik az életbe, vagy ami egy agglegény számára legfigyelemreméltóbb, egy püderezetlen, vér-eleven lánykába, és sorssá formálódik a már elűszkösödni kezdő, savanyúságába pácolódott élet.

A két főalak sorsa, játékos, szemérmes, melankolikus, néha vadul erotikus, ám plátóian szűzies szerelme külön hosszú elemzést igényelne. De mindez olyan intenzíven és lényegbe hatolóan a stíluson keresztül történik, hogy ezt ecsetelni (a semmit, a tündődést, az ott feledett tekinteteket, az elhallgatásokat, a rebbenő kezek tétova mozgását, Zsigó bátyánk belső fegyelmén és lejárt életkedvén átszűrte, néha mégis vérlázás hangulatváltozásait, örökös igenjeit és örökös nemjeit) már-már hasonló stílusbravúr kellene, amivel az első szótól az utolsó betűig él a szerző. S ami tökéletes, ami hibátlan. Egyfelől egy savanyodott kottatá-

ros és operarajongó entellektüel, másfelől az izzadékonyságában is őrijtően vonzó örökös női csuka, a megfajthatetlen, az egyszerűségében megragadhatatlan és birtokolthatatlan nő. A kisregény olyan finoman közelít tárgyához, hogy az olvasó csak a regény vége felé lesz bizonyos benne, látott-e már a szerző meztelenre vetkőztetett női testet. Nos, eláruljuk: láttott. Nem a századforduló irodalmából kivonatolta ebbéli tudását. Mert miközben visszalép az időben, emberábrázolásában, a lélek kimunkálásában, a női kettősség eszelősségig fokozott különbözőségének rajzában s persze a történet bonyolításában nagyon is modern.

Az alakok hol tompa fényben mozognak, hol ködette tájon haladnak, a kocsmák, bejzlik leírása még a Krúdy-rajongók osztatlan csodálatát is kivívja.

A regény egyik leleménye, hogy nemcsak a női szubsztancia kettőződik meg, hanem Zsigó bátyánkból is több lesz, mert a kisregényben Agyközpontnak nevezett, karkai módon működő bürokratikus gépezet a jelentésírók sokaságát működeti, hogy Zsigó bátyánk minden szerelmi tárgyban elhangzott szavát, gondolatát, minden Susánka felé tett mozdulatát, e forgószínpadon tett minden cselekedetét, minden álmát és vágyakozását jelentse, s így gazdagon dokumentált mindaz, ami Zsigó testén belül és túl történik, vagy szándékozik megtörténni, jegyzetelve és elemezve, kommentálva van minden nevezetes cselekedete. S csak olyasmiről nem tudnak e jelentések, amivel maga a főszereplő sincs pontosan tisztában, hogy mi is történt vele eme nevezetes, ősztől őszig tartó operai szezonban. Az egyszeri éjszakai együttlét úgy ér véget, hogy „nem történt semmi. A szoba fokozatosan elhűlt. Az idő rángott néhányat a faliórán, aztán kimúlt.” A jelentések gazdag anyaga olyan kommentáriródalom hagyományát parodizálja, ami akár a taoista művek magyarázata is lehetne, hiszen ott is minden cselekedet, szó, megállapítás egy másik minőségből merített összevetés vagy verifikáció, aminek egy rendszeren belül, Zsigó bátyánk életében össze kellene állnia egy történetté, de hát ha Zsigó bátyánk fejében sem állnak össze, akkor a nagyszámú kommentárok is csak a bizonytalankodó történet, a legendát gazdagítják. Végül a főhős nem ad már teret az agyában kószáló gondolatoknak, önálló szót, meghatározó szerepet követel magának, betör az Agyközpontba, és „önmaga szabad művésze lesz”, megengedi magának, hogy megtörténjék és dokumentálhatatlanná váljék, s egy gyönyörű, *Az érzelmek iskolájára* emlékeztető, tapintatos és visszafogott végjátékban Zsigó bátyánk úgy dönt, hogy véget kell vetnie ennek a keserédes komédiának, ami az eddigi élete volt, megpúpozva a féltékenységgé szétrágta Susánka-szerелеmmel.

„Csak alkonyattal ne haljak meg e tájon...” – kezdődik Krúdy halál-himnusza a *Napraforgóban*. Erre rímel Zsigó bátyánk még a regény elején kifejtett halál-óhajta: „Legyen akkor bundáját hullató az ősz, karcos körmét növelő tavasz, legyenek cirmosak a szelek, szitáljon lisztként virágpor a légben, koppanjanak sétáló vállunkon vadgesztenyék, szürcsöljenek bele muslincák a záróra előtti utolsó pillanatban még ijedt hangon kirendelt fröccsünkbe.” Halni indul a városi közfürdőbe, egy üveg „bordóival”, szivarral, borotvával.

De „a szappanos víz kellemetlenül csípett. Bosszantó. Aztán a vérzés elállt, mi mást tehetett volna?”

Viszont a vörösbor egészen kitűnő, a szivar is meg lehetős, és a közeli Dalszínházban is elkezdődődik lassan az előadás.

Mit tehetne mást, megissza bort, elszív néhány szivart, és úgy dönt, hogy visszatér eddigi életébe, mintha soha semmi jelentős dolog nem történt volna vele a közeli hónapokban. Így aztán az aggregény úgy jön ki a kalandból, ahogy belement. Lehet, hogy tényleg megbolondult?

Vagy pedig a kotnyeles olvasó nem vett észre valamit, amit látnia kellett volna? Most fényport szór Susánka üresen maradt, sötét szobájába, hogy az egyszer megtörténteket örökre megvilágítsa: hogyan tekeregtek a régi, dupla nászágyon ezek a testek – éber álomban –, amelyek sohasem lehettek egymáséi. Vagy mégis az író szórja ezt fényport, s a neve nem más: briliáns stílus?

MAGÁNYOS TANGÓ

Aleš Čar: Kutyatangó

A kortárs szlovén irodalom „nagy öregjeinek” (Kajetan Kovič, Drago Jančar, Tomaž Šalamun) és középgenerációjának (Andrej Blatnik, és az elsősorban esszéista Aleš Debeljak) kötetei mellett a fiatalabb nemzedék egyik, hazájában jól ismert képviselőjének, az 1971-ben született Aleš Čarnak az első – horvát és szerb után – magyarra is lefordított önálló kötete (*Kutyatangó* – Pasji tango, 1999)¹ 2006-ban jelent meg a JAK Világirodalmi sorozatának darabjaként. Čar neve nem ismeretlen a szlovén irodalmat figyelemmel kísérők előtt: 2002-ben a Jelenkor Kiadó *Az első nap* címmel adta ki azt a kortárs szlovén elbeszélések tartalmazó válogatást, amelyben rövidprózákkal szerepel, köztük a *V okvari* (2003 – Elromlott) című elbeszéléskötetének címadó novellájával.

Jugoszlávia szétesése után az úgynevezett „tranzíciós” államok közül minden szempontból Szlovénia talált leggyorsabban magára; ami az irodalmat illeti, Horvátország, valamint Bosznia és Hercegovina még sokáig a háború okozta borzalmakat dolgozza fel.² Az elmúlt évtizedek szlovén irodalmi körképét megrajzoló Mladen Pavičić (*Gondolatok a szlovén irodalomról*) is csak érintőlegesen említi a balkáni háborút: „a függetlenedés és demokratizálódás folyamata, a tíz napig tartó háborút is beleértve, minden drámaisága és kivételes jelentősége ellenére nem jelenik meg az irodalomban; csak háttérként szerepel néhány műben”.³ *Az első nap* című válogatás bevezető esszé-tanulmányának szerzője, Mitja Čander – aki elsősorban nem történeti áttekintést ad, hanem az adott korszak tágabb kontextusába próbálja meg elhelyezni a múlt század kilencvenes éveinek szlovén irodalmát – a magyarul több helyen is olvasható *Koronatanúk* című írásában a „háború” szó csak mint az irodalomra vonatkoztatott jelzős kapcsolat része („a háború utáni irodalom”) fordul elő, a hangsúlyt az önálló szlovén állam létrejöttére és ennek következményeire helyezi: „Tíz év távlatából elmondhatjuk, hogy a szlovén történelem az 1990-es esztendő táján az egyik legintenzívebb időszakát élte. Villámgyorsan omlottak porba a

¹ *Pseči tango*, Zagreb, Fraktura, 2002; *Pasji tango*, Beograd, Plato, 2004.

² A *Kolo* című horvátországi folyóiratnak például különszáma jelent meg, amely kizárólag a háborús regényekkel, azok recepciójával és irodalomtörténeti jelentőségével foglalkozik (*Ratni roman*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998).

³ <http://www.litera.hu/object.b33d954f-0dc8-4fdd-bf6f-9c4c4374aa6d.ivy> (2007.06.02.)

JAK Világirodalmi sorozat 45
Fordította: Lanczkor Gábor
József Attila Kör – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2006
224 oldal, 2100 Ft

nemzet évtizedek, sőt évszázadok óta szilárdan beágyazódott alappillérei. A kommunizmus, illetve annak jugoszláv változata Szlovéniában, mint másutt is Kelet-Európában, szinte egyik napról a másikra átadta helyét a többpártrendszernek, a parlamentarizmusnak, ráadásul mi, szlovénok a történelem folyamán először önálló államot kaptunk. Szlovén útlevelet, szlovén hadsereget, tagságot a nemzetközi szervezetekben, zászlót az olimpiai játékokon, saját bankjegyeket és az államiság további ismérveit. Gyors, sok tekintetben vad privatizáció következett, gombamód elszaporodtak körülöttünk a nagy kereskedelmi központok, autópályák újabb kilométereit avatták ünnepélyesen.⁴ Az újabb szlovén irodalmat illetően konszenzus alakult ki annak kérdésében, hogy íróik a lyotard-i dichotómia „nagy történeteiben” lényegében már évtizedek óta nem, „apróbb” narratíváiban viszont mind a mai napig hisznek; a kortárs írók szinte kivétel nélkül egzisztenciális kérdésekkel foglalkoznak, s a (magán)élet egyik – ha nem a – legfontosabb szelete a főleg a romantika korszakából ismerős szabadság–szerelem motívuma, amihez a huszadik század végi szlovén irodalomban az erotika, valamint sokszor a szexualitás különböző fokozatainak, szinte kimeríthetetlen változatosságának textuálizálása kapcsolódik.

A szlovén irodalomra egyfajta közös nevező nélküli stabilitás jellemző, az irodalom – az önálló Szlovén Köztársaság létrejöttével – felszabadult a nemzetkonstituáló felelősség (a nyelv megőrzésének és művelésének) kényszere alól, s egyszerűen „csak” irodalommá tudott válni – mondja Čar egy interjúban a *Kutyatangó* keletkezési idejének szlovén irodalmára érvényesen. Közös pontként ő is az erotika megjelenésének feltűnően hangsúlyos voltát jelöli meg; az előző nemzedéktől pedig, úgy tartja, alapvetően az választja el saját generációját, hogy míg az idősebb kollégák – ahogy Drago Jančar fogalmazta meg, s vele együtt Čander is az idézett esszéjében – a küzdelemnek mint olyanoknak a rabjai, őt (őket: Čart és nemzedékét) ez nem foglalkoztatja: „ez nem az én világom”.⁵ Az újabb szlovén próza élvezi a történetmesélést: történetei többségükben a mindennapokra épülnek, de ugyanakkor „mitologikus” távlatokat is kapnak. A szerelem, erotika és a szexualitás Čander *Koronataújká* szerint is messze túlmutat önmagán: „A szerelmi motívum jelentősége a másikra való irányultságra, a vele való szüntelen elfoglaltságra mutat, vad keresésre és kutatásra, amely néha őrzöngéshez, máskor érdektelen tespedéshez hasonlít. Mintha csak a másik ígérhetne valamifajta hitelességet, valódi életteli melegséget, talán azt a mindenben túlit is... Mintha csak a szerelmi ölelésekben születhetne meg a személyi szabadság legmagasabbrendű formája.” (12)

A *Kutyatangó* kissé ellentmondani látszik ez utóbbi megállapításnak: a regény Viktor Viskas, az egykötetes fiatal költő egy viszonylag rövid életszakaszát mutatja be Szlovénia

⁴ Mitja Čander: „Koronataújk. Kísérlet a kilencvenes évek fiatal szlovén prózájának bemutatására”, in: *Az első nap. Kortárs szlovén elbeszélések*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2002. 5. A szöveg – apróbb fordításbeli eltérésekkel – még a következő helyeken olvasható: *Jelenkor*, 2000/2, 141–145; *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század közepső évtizedeitől*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2003, 66–71. A jelen recenzió idézetei *Az első nap* című kötetben szereplő változatból valók. – Az önállóság fenntarthatóságával kapcsolatos aggályainak – a magyarul is olvasható írások szerzői közül legalábbis – legerőteljesebben Aleš Debeljak adott hangot az *Európa európaik nélkül* (Napkút Kiadó, Budapest, 2006) című esszégyűjteményében.

⁵ Aleš Čar: „Strah od naivnosti”, *Quorum*, 5–6/2000, 117–120. Čander erről a „génébe kódolt lázadásról” a *Koronatanújkában* így ír: „A kilencvenes évek hozadéka, hogy az addig egységes társadalmi erő számtalan gócpontba szóródott szét, melyek többé-kevésbé agresszíven korlátozzák az egyén szabadságát. A fiatalabb prózaírók számára, akik a megelőző időszakban nagyon fiatalok, akár tizenévesek voltak, ez az egyetlen valóság, mely alapvetően meghatározza a világról alkotott tapasztalatukat. Ezért egzisztenciális vagy alkotói pozíciójukat nem tudják elképzelni valamilyen lázadás formájában az egyetlen, mindenütt jelenlévő hatalmi stratégia ellen, amint azt korábban a kommunista ideológia és annak a mindennapi életben való számos alkalmazása megtestesítette.” (9)

történelmének másfél – Jugoszláviától már, az Európai Uniótól még – független évtizedének közepén. Viskasnak, akit éppen a regény kezdetekor hagyott el a barátnője, első-sorban a pénz miatt van szüksége a nőkre; a hitelesség, melegség, a „mindenen túliság” reménye – hacsak nem saját egzisztenciájáról és „túlélési” lehetőségeiről van szó – jelen esetben nem játszik szerepet. A majdnem pikareszk regényben Čar egyfajta állóképet ad, szinte minden egymás mellé rendelődik és ugyanoda tér vissza: „piknikek, Ljubljana a körgyűrűvel, autópályák, nők, a szomszédasszony” (97), drog, cigaretta, pénz, autó, erotika, szexualitás, emberi viszonyok, gondolatok, érzések, háború, nyomor, élet, halál, Isten stb.⁶ Viskas szinte soha nem választ, őt választják és irányítgatják a dolgok; ha egyáltalán, csak a főszereplővel megtörténtek mögött sejlik fel valami racionális vagy esetleg érzelmi szempontból motivált esemény, az eseményeket irányítani próbáló, azokra tudatosan vagy tudattalanul hatást gyakorolni igyekvő szereplő. Viktor Viskas a szó szoros értelmében a „világba vetett”, s erre a tulajdonképpen nem is kifogásolt állapotára saját maga a „nincs ok az optimizmusra, tehát minden jó, minden a legnagyobb rendben” (12) kissé paradox és meg nem indokolt elvével válaszol. Mindent elfogad – és mindennek az ellenkezőjét is. Az események – s mintha nem is a rendezésen, hanem a fázisrajzoló formakészségén és a vágásokon, a képek egymáshoz rendelésén („az Űr nevetett – klikk – Isten – klikk – Viktor...” [135]) múlna a dolgok kimenetele – sokszor filmként peregnék az olvasó s vele együtt gyakran a főszereplő szeme előtt: „Viktornak, anélkül, hogy meg tudta volna magának magyarázni, olyan érzése támadt, hogy ők ketten egy Disney-rajzfilm figurái.” (52) De mintha az egész regény átfogta időszak is csak díszlet lenne: a volt Jugoszláviából leginkább csak a már matricákká és sztereotípiákká vált entitások jelennek meg: Kardelj, Dinar, Yugo; ha Horvátország – tengerpart és Lastovo; ha Bosznia – csevap, menekültek és szegénység. A Szlovén Köztársaságot ugyanakkor szinte kizárólag az identifikációt és az „elkülönböztetést” szolgáló tulajdonnevek alapján lehet azonosítani: Tolar, Ljubljana-Rožnik, Brezje, Prešeren, Anton Martin Slomšek szlovén püspök kontra „jugoszláv” Kardelj – de ők ketten már csak mint a (részben közös) múlt emlékei, mint a ljubljanaí Kardelj-szobor sorsáról szóló vita vannak jelen.

Viktort az író a regény első két fejezetében pozicionálja, jobban mondva – mivel mindent Viskas szemszögéből láttat – a főszereplő saját magát pozicionálja. A már említett „nincs ok az optimizmusra, tehát minden jó, minden a legnagyobb rendben” paradoxonát többször is megerősíti: Viktor előtt „a következő másfél hónap, szeptember közepéig; a fotoszintézis és a krach ragyogott lelki szemei előtt. Minden lépésében optimizmus.” (14) „Kérdés nincs, optimizmus a lift tükrében; minden remek, minden rendben”, egészen addig, amíg el nem kezdődik „valami egészen más”. (17) Tízéves korától lényegében tetteti a „minden rendben”: gyermekkorától, attól a pillanattól kezdve ironizál – benne is van a dolgokban, de egyúttal kívülről is szemléli azokat –, amikor egy „hiábavaló” családi nyaralásból hazatérve a Yugo hátsó ülésén („minden visszatérés gyötrelme, minden visszatérés e földre: undormány”) rádöbben arra, hogy „nem érti igazából ezeket az embereket maga körül, jobban mondva nem érzi. Nem érzi, úgy, mint a kutyákat vagy a fűtyijét a lába között.” (13) A *Kutyatango* elején megjelenő ironia a regény folyamán egyre inkább paradox elemeket is jócskán tartalmazó groteszkké alakul át;⁷ Viskas emberekhez (és álla-

⁶ Lásd még: „A prózaíró élete nem halad valahonnan valahová, így a regény sem jut innen oda.” (Esterházy)

⁷ A groteszk és a paradox szoros kapcsolatára Bahtyin hívja fel a figyelmünket L. J. Pinszkijt idézve: „A groteszk, amelyben távoli dolgok kerülnek egymás mellé, összeférhetetlen elemek kapcsolódnak együvé, fejtejtőre állnak a megszokott elképzelések, ugyanaz a művészetben, ami a paradoxon a logikában.” (Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*, Európa, Budapest, 1982. 44.)

tokhoz: a kutyákhoz) való viszonyulása pedig még az eddiginél is pragmatikusabb színezetet ölt, amit a regény vége felé a szlovén nemzeti irodalmat megteremtő romantikus Prešerennel kapcsolatban a „költő álmai önmagukba zárultak, a prózai lelkek kora jött el” mondattal summáz és indokol. (159)

A *Kutyatangó* hagyományos, mesélő, konvencionális olvasási stratégiát igénylő, jellegzetesen huszadik század végi regény, amely szinte mindent a groteszk látásmód és a karneváli toposz segítségével equalizál, erős párhuzamot mutva a Bahtyin által „népi nevetéskultúrának” nevezett jelenség ezen összetevőivel.⁸ Viskas regényben rögzített rövid életszakaszának idejére – akárcsak a bahtyini karneválon – minden és mindenki azonos szinten helyezkedik el, az életben egyébként többé-kevésbé magától értetődően meglévő egyenlőtlenséget az egyenrangúság váltja fel. A karneválból – akárcsak Viktor Viskas önmagába záródó „egzisztenciális magán-mitológiájából”, vagy az ezt előhívó és determináló, a tranzíció állapotában lévő ország kimerevített képéből – nem lehet kilépni. A karnevál és a *Kutyatangó*ban megjelenítettetek érezhetően korlátok közé vannak szorítva, a regénybeli „kronotoposz” önmagába zárja a társadalom tagjait: mindkettőre csakis saját törvényeik érvényesek: „A karneválon maga az élet játszik, és ez a játék átmenetileg maga az élet; szemben áll minden örökkévalóval, befejezettel és véglegessel...”⁹ Akárcsak a groteszk egyik legősibb megjelenési formájának, a grottesca ornamentikájának heterogén figuratív alakzatai, a regényben ábrázoltak is egymásból nőnek ki, a megjelenítetteknek nincsenek éles határvonalai, vagy alig felfedezhetőek, a formák – mint a múlt század kilencvenes éveiben Ljubljana lakóinak élete – állandóan egymásba tűnnek át, legtöbbször anélkül, hogy egymáson bármilyen maradandó nyomot hagynának. Ezek között az átmennetek között próbál meg a főszereplő – legalább minimális módon, az élethez, a túléléshez szükséges mértékig – eligazodni, ahhoz a fajta groteszk látásmódhoz közelítve, amelyben azért még (vagy már) van valamicske lehetőség az egyéni választásra.

De ennek a regény zárószaván („SLUSSZ!!!”) túlmutató, úgynevezett „romantikus” groteszknak nem sok köze van a társadalomhoz: egyfajta kamaraforma, olyan karnevál, amelyet az egyén, estünkben Viktor Viskas – csak ő távolságot tartva a dolgoktól, s így kevésbé intenzíven – „magányában, izolált helyzetét mélyen átérezve”,¹⁰ a regény-karnevál egyik legerotikusabb táncának magányos táncosaként él meg.

⁸ Ahogy Rudaš Jutka fogalmazta meg a *Kutyatangó*hoz írt utószó-tanulmányában a Čar-írások világára érvényesen: „Regényeiben a szűk mozgástérből történő kilépés lehetetlensége lesz a groteszk állókép alaphelyzete.” (Rudaš Jutka: „A szabadság rácszott ablaka – Viktor Viskas tangója”, in: Aleš Čar: *Kutyatangó*, József Attila Kör – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006. 216.) – Bahtyin a népi nevetéskultúrának három, a groteszk látásmódon keresztül egymással szorosan összefonódó alapformájáról beszél: a karnevál-típusú ünnepségekről, a komikus nyelvi alkotásokról és az úgynevezett familiáris vásári beszéd különféle fajtáiról. (Bahtyin, i. m., 8–9; 26–27) Bár érezhetően jelen vannak, ez utóbbi kettőről – mivel esetünkben fordításról van szó – felelőtlenség volna szólni.

⁹ Bahtyin, i. m., 13–15.

¹⁰ A regény egyébként szorosan kapcsolódik Wolfgang Kayser modernista-egzisztencialista groteszk-fogalmához is, nevezetesen ahhoz, hogy a groteszknak ebben a formájában saját világunk – amelyet egy valamilyen idegen erő, a Valami („es”) irányít – válik hirtelen idegenné. (Vö. Bahtyin, i. m., 62–65.)

Egy nap Moszkvában

Jevgenyij Griskovec: Az ing

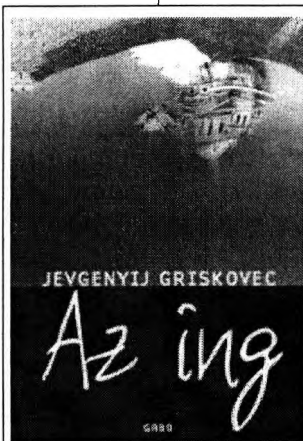
Jevgenyij Griskovec első regénye, *Az ing* két barátról szól. Szánya, a főhős-narrátor (a szerző színpadi előadásait és drámáit ismerve egyértelmű, hogy a mű csakis egyes szám első személyben íródhatott) pár éve költözött egy vidéki városból Moszkvába, ahol sikeresen építgeti karrierjét, vannak már moszkvai barátai, és már nem fél a metropolisztól. Legjobb barátja mégis a szülővárosában maradt Maksz, aki időről időre felbukkan a fővárosban, hogy meglátogassa Szanyát. *Az ing* egy ilyen látogatásról szól, a két barát egyetlen napjáról Moszkvában. S persze sok minden másról is: szerelemről, házasságról, munkáról, a városról, az élet apró dolgairól, amelyeken keresztül az élet „nagy” kérdései vetődnek fel.

Griskovec alapvetően színházi ember. Egész pontosan irodalomtörténész, aki már egyetemi éve alatt belekóstolt a színjátszásba, amikor egy pantomimcsoportban játszott öt éven keresztül: „Idővel azonban úgy éreztem, mintha egy furcsa börtönben lennék. Beszélni szeretnék – de nem beszélhetek. Sokáig képtelen voltam ezt a problémát megoldani, de aztán elkezdtem beszélni.” Nem véletlen, hogy későbbi egyszemélyes színházi előadásai a szóra, a mesélésre épülnek. 1998 és 2003 között született szerzői produkciói – *Hogyan ettem kutyát*, *Egyidejűleg*, *Bolygó*, *Csatahajók* (a *Bolygón* kívül a magyar közönség is láthatta ezeket a Trafó-

ban, az *Egyidejűleg* pedig a Pécsi Harmadik Színházban is vendégszerepelt) – rendkívül személyes, őszinte, mesélős-sztorizgatós előadások, amelyek szinte elképzelhetetlenek a mesélő személye nélkül. Éppen ezért Griskovecnek – saját bevallása szerint – igen nagy nehézséget jelentett lejegyezni, úgymond irodalmi formába önteni egyszemélyes előadásait: „A színpadon ott az énem, hathatok a nézőre a személyiséggemmel, tehetek egy mozdulatot, de ahol könyv van és szereplők vannak – onnan hiányzom én.” Kezdeti kétségeit azonban idővel sikerült legyőznie, hiszen több fontos színpadi szöveget is írt (ezek közül a *Tél*

és a *Város magyarul* is megjelent), majd 2004-ben egy regény megírására vállalkozott: „Amikor drámát írtam, soha nem könyvet képzeltem el, hanem előadást. Nem egy konkrét előadást, hanem azt, hogyan fognak hangzani a mondataim a színpadon. Amikor elkezdtem írni a regényemet, akkor gondoltam életemben először az olvasóra. Miután befejeztem a munkát, ránéztem a kéziratra és azt gondoltam, hogy az emberek hamarosan megveszik ezt a könyvet, és elutaznak valahová a tengerhez. És magukkal viszik a könyvet. Tehát fontos, hogy ne

rontsam el a pihenésüket.” E sajátos humorú vallomás előadásainak őszinteségét, közvetlenségét idézi, amelyet nemcsak a színpadon, hanem regényében is sikerült megvalósítania.

Fordította Abonyi Réka
Gabo Könyvkiadó
Budapest, 2006
253 oldal, 2490 Ft

Griskovec egyszemélyes előadásainak és színpadi szövegeinek van pár olyan jellegzetes vonásuk, amelyek *Az ingben* is visszaköszönnek. Mindenekelőtt a művek felépítése, vagyis a csapongó mesélés, a részletekben, a kisebb résztörténetekben való elmerülés, amelyek azonban fokozatosan kerek egészé állnak össze, felfűződnek az időnként elveszettek hitt főszálra. A műveknek mindig van egy „gondolati” tengelye – a *Hogyan ettem kutyát*-ban az „én” keresése, az *Egyidejűlegben* az emberi lét összetettsége, a *Csatahajókban* és a *Télben* a hősiesség értelmetlensége és lehetetlensége, *Az ingben* az emberi kapcsolatok fontossága –, amelyek így, egy-egy szóban megfogalmazva túlságosan is súlyosnak és megfoghatatlannak, s éppen ezért banálisnak tűnhetnek. Griskovec azonban sajátos humorú történeteibe ágyazza, az (ön)írónia segítségével elemeli a „problémákat”, s azt sugallja, hogy valójában az élet kis kérdései készítetik gondolkodásra az embert, és csakis a kis válaszok megtalálása nyújthat némi megnyugvást.

Am ahhoz, hogy az élet kis kérdései gondolkodásra ösztönözzenek, észre kell venni az apró, furcsa dolgokat a világban, s ennek Griskovec tagadhatatlanul mestere. Regénye, akárcsak színpadi monológjai és szövegei, valójában csupa olyan egyszerű, hétköznapi, időnként különös történetekből épül fel, amelyek mellett legtöbbször elmegyünk, őt viszont hosszú gondolatmenetekre indítják. Az első hallásra jelentéktelennek tűnő eseményeket, történeteket, tényeket alaposan körüljárja, megvizsgálja a fonákjáról, észreveszi bennük a furcsaságot, s így a humort is, s végül levonja belőlük következtetéseit, amelyek valójában nagyon is ismerősek az olvasó vagy a néző számára, ugyanakkor – mivel ő nem futtatja végig a gondolatmeneteket – a szerző eszmefuttatásai egyszerre gondolkodtatják el és nevettetik meg.

A hétköznapi filozófálgatásból, tűnődésből kibontakozó „gondolati” tengely mellett Griskovec előadásaiban és írásaiban mindig jelen van egy másik fontos

szál is, a – mondjuk így – metaforikus szál, vagyis egy-egy motívum, amely búvópatakként vonul végig a művön. E motívumot minden esetben előrevetíti a cím, s bár a szerző úgy csúri-csavarja a történetet, hogy időközben szinte elfeledkeztünk róla, ám végül a motívum zárja a művet – megnyugtatóan, felemelően, felkavaróan, megindítóan. A regény címében szereplő inget a főhős egy praktikus döntés eredményeként veszi fel reggel: hátha napközben összefut az imádott nővel, „akkor viszont ingben kell lennem”. A későbbiekben viszont csak akkor kerül szóba a ruhadarab, ha valami bosszúság okozójává válik (a fodrásznál apró, levágott hajszálak esnek az ing nyakába, az egész napos rohángálásban piszkosszürke lesz a mandzsettája, egy vendéglőben ételfolt kerül rá). Ám a küzdelmes, sok szempontból nagyon fontos nap végén, amikor Szánya leveti az inget, leperegnek róla a napközben égetőnek tűnő „nagy” problémák és „komoly” kérdések is, s már csak az apró bosszúságok maradnak: „A szobabiciklin már lógott egy ing, de nem is egy, hanem három, egyik a másikon. Mosnom kell, gondoltam kedvetlenül. Vasárnap mosok.”

A regény struktúrája természetesen „feszítettebb”, mint akár az improvizációkból született, s később lejegyzett színházi előadásoké, akár az epizódokból (*Város*) vagy lázálombokból (*Tél*) felépülő drámaké. Míg a színpadi monológok és szövegek esetében a „csapongásokból”, fragmentumokból bontakozik ki a mű határozott íve, addig *Az ingben* Griskovec szigorú időrendben írja le a nap eseményeit, s a „kitérők” után mindig visszatér a történet főszálához. Az „elkalandozásokat” Szánya gondolatmenetei, visszaemlékezései, s mindenekelőtt félálmai jelentik. A hullafáradt főhős ugyanis időről időre elbóbiskol – taxiban, metróban, bárpult mellett –, vagy csak elrévedezik egy koncerten. E félálmodok ugyanakkor szoros kapcsolatban állnak a nap eseményeivel, azokban hol az imádott nőt várja hiába, hol Maksz kerül bajba és Szányának kell megmentenie őt.

A félálomban megélt kalandok azonban már Griskovec színházi műveinek és regényének egy másik közös jellemzőjéhez, vagyis az azokban újra és újra visszatérő témákhoz vezetnek át. Ezek között rendkívül fontos helyet foglal el a katonaság, a haditengerészet. A szerző ugyanis egyetemi tanulmányait megszakítva három éven keresztül a Szovjetunió Csendes-óceáni flottájánál szolgált, s ez az élmény olyan mély nyomot hagyott benne, hogy kivétel nélkül minden művében utal rá. A *Hogyan ettem kutyát* című előadásban saját katonáseit eleveníti fel, s arról beszél, hogyan cserélődött ki annyira a hadseregben, hogy utána évekig nem találta a helyét; a *Csatahajókban* az I. világháború tengeri ütközeteiben hősi halált halt tisztokról és katonákról mesél, ám rajtuk keresztül a mai férfiakról is, akiknek még az értelmetlen hősiesség lehetősége sem adott meg; a *Télben* pedig két kiskatona utolsó éjszakáját írja le, akik harci feladatuk teljesítése közben fagyhalált halnak. Az *ing* főhősének félálmaiban szintén visszaköszön a katonaság témája: Szánya egyszer egy sivatagi hadművelet irányítójaként várja, hogy hű harcostársa, Maksz visszatérjen a küldetésből, máskor egy hadihajó kapitányaként Maksz hajójának megmentésére indul a jeges tengeri viharban, megint máskor pedig egy katonavonat indulására vár, ám hiába reméli, hogy Ő még elbúcsúzik tőle az állomáson.

A művek további visszatérő témái a gyermekkor emlékei (s különösképpen a gyermeki és felnőtt gondolkodás közötti különbségek, illetve hasonlóságok), valamint az azzal szorosan összefüggő dilemma: a provinciális kisvárosi és nyüzsgő nagyvárosi élet közötti választás kérdése. Griskovec Szibériában, Kemerovo városban született, s ott is járt egyetemre, majd Kalinyingrádba költözött. Sosem élt Moszkvában vagy más metropoliszban (mind Kalinyingrádban, mind Kemerovóban kb. félmillióan laknak), s számára a nagyváros ambivalens jelentéssel bír. A *Városban* a főhős kiüresedett élete és az urbánus lét egyenesen egymás leképező-

dései. De még Az *ing* Szányája is arról beszél, hogy „[s]okáig nem szerettem Moszkvát. Rövid látogatásaim alapján ijesztő városnak láttam”, s némi nosztalgiával idézi fel szülővárosát: „Különösen jók voltak a hétvégék nyáron, amikor ki lehetett ülni az étterem elé a napernyők alá. Nyáron pedig, két órákor, a szülővárosomban nincs olyan sok ember. Mentem a találkozóra Maksszal, a nemcsak hogy ismerős, de betéve ismert utcákon.” Maksz számára viszont Moszkva a vonzó, izgalmas, pezsgő életet jelenti, ahol minden percet élvezettel használ ki: „Étterembe akarok menni. Az ember alig várja, hogy Moszkvába jöhessen, és elmehessen egy jó étterembe. Moszkva, Szánya. Bosszantó mindenféle vacakra pazarolni az időt.”

A Griskovec művein végigvonuló témák, motívumok mellett azonban Az *ingben* felbukkan két olyan szál is, amelyet korábban csak elvétve érintett a szerző: a barátság és a szerelem témája. Színházi előadásában Griskovec „reménytelenül” egyedül áll a színpadon, hiszen a monológok egyik legfontosabb jellemzője éppen az, hogy a közönséggel megosztott történetek és gondolatok kiinduló-, vonatkoztatási- és középpontja maga a mesélő. A *Városban* a problémáival, kiüresedettnek érzett életével egyedül küszködő, magányos ember alakja jelenik meg. A *Télben* és a színházi előadásokat felépítő (önéletrajzi) történetekben pedig a bajtársiasság, a közös katonasors, s nem a barátság köti össze a szereplőket. E művekben a szerelem helyett leginkább a házasság kerül szóba – ha egyáltalán szóba kerül. Az *ingben* viszont éppen a barátság és a szerelem irányítja a történetet, e két érzés küzd Szányában az első pillanattól kezdve az utolsóig: barátjával maradjon vagy szerelméhez siessen. S Griskovec – szokása szerint – alaposan körüljárja, finom humorával minden oldalról megmutatja, kifigurázza, majd rehabilitálja a barátság és a szerelem fennkölt érzését.

Bár Griskovec mesélő színháza, drámái és regénye határozott stílusjegyeket magán viselő, egységes oeuvre-nek tekinthető, Az *ingnek* felfedezhetők bizonyos

előzményei az orosz irodalomban. Recenziái műveiben főként Gogol, Dosztojevszkij, Csehov és Remizov egyszerű, hétköznapi hőseinek mai megjelenését, a kisember-téma továbbélését méltatják, ám sok szempontból inkább Venyegyikt Jerofejev *Moszkva–Petuski* című regényével állítanám párhuzamba. Moszkva mindkétben gyűlölt-szeretett városként jelenik meg, amely mitikus jelleggel rendelkezik, s vele szemben áll a mitizált kisváros (Petuski, illetve Szánya szülővárosa). Mindkét regény egyetlen napot beszél el, amelynek során a főszereplő Moszkvában bolyong (Jerofejev hőse a vonatút előtt és után is eltéved a főváros utcáin), majd estére visszajut a reggeli kiindulóponttra. Az alkohol a szereplők számára a megváltást, megtisztulást hozza el – ez természetesen sokkal erősebb a Jerofejev-regényben, ahol a főhős részeg bódultságban megtett peripetiája a krisztusi keresztúttal ér fel,

Griskovec hőse viszont egész nap nem iszik, csak szeretne, ezért a hosszúra nyúlt várakozás magasztosítja fel az első pohár italt: „Mielőtt ittam volna, az órára néztem. Kilenc óra tíz perc. És végre iszunk Maksszal. Már hosszú órák óta erre vágytam, és most végre ittunk.” E párhuzamok mögött nem szeretnék látszólagos vagy valós hatásokat keresni, inkább megemlítenék egy további hasonlóságot. Úgy gondolom, hogy mindkét mű „korosztályi” regény, ugyanakkor rendkívül pontos és érzékeny korrajz, amely – amellet, hogy felidézi a korszak hétköznapijainak életét – tükrözi a szerző generációjának gondolati és intellektuális világát. Ahogy Jerofejev a hetvenes évek „antiéletének” leírásába beleszővi a miszticizmusra hajló vallásosságot, úgy Griskovec regényében a mai nagyvárosi élet mindennapjainak eseményei mellett helyet kap a némiképp apatikus, spleenes, önironikus filozofálás is.

TÉMA- ÉS FORMAVALASZTÁS, JELLEMFORMÁLÁS, DIALÓGUS, NYELVI KIFEJEZŐESZKÖZÖK

Kitől tanulna szívesen írói műhelytitkokat?

Balla Zsófia, Békés Pál, Bodor Ádám, Csukás István, Grecsó Krisztián,
Grendel Lajos, Háty János, Karafiáth Orsolya, Karinthy Márton,
Kárpáti Péter, Lator László, Marno János, Nádasdy Ádám,
Németh Gábor, Parti Nagy Lajos, Sárközi Mátyás, Schein Gábor,
Szilágyi Ákos, Zalán Tibor, Závada Pál.

Semináriumvezetők a II. szemeszterben:

Tóth Krisztina, Kornis Mihály, Kukorelly Endre, Márton László.

További információkért hívja
a 06 20 338 1078-as telefonszámot.

